Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

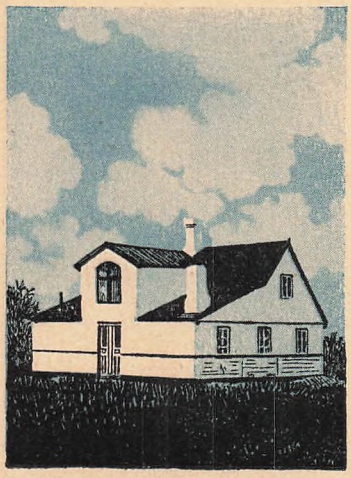
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

JØRGEN BUKDAHL

MELLEMKRIGSTID

1935—1940

ASCHEHOUG DANSK FORLAG
KØBENHAVN MCMXLV

MELLEMKRIGSTID

Jørgen Bukdahl

Den gamle Bys Drøm	1921
Den sidste Frist	1922
Norsk national Kunst	1924
Graa Eros	1925
Det skjulte Norge	1926
Th. Olesen Løkken	1927
Aaret i Ribe	1928
Dansk national Kunst	1929
Det moderne Danmark	1931
Det europæiske Menneske	1933
Det skjulte Foraar	1934
Lyseklosteret	1940
Mellemkrigstid I	1941
Mellemkrigstid II	1942
Ribe-Miniaturer	1945
Mellemkrigstid III	1945

JØRGEN BUKDAHL

MELLEMKRIGSTID

1935—40

ASCHEHOUG DANSK FORLAG
INDEHAVER: G. M. STEFFENSEN
KØBENHAVN MCMXLV

Omslagstegning: Forfatterens Hjem »Bjerget« i Askov
af *Kai Thorning-Madsen*

Copyright 1945 by
Aschehoug Dansk Forlag

J. JØRGENSEN & CO.
KØBENHAVN

INDHOLD

Side

IND UNDER KATASTROFEN 7
Ungdom og Frisind 77
Vor Tids Undergang 83
Kunst og Klasse 106
Romanens Kunst 124
Sproget og Kulturen 134
Kaj Munk 142
Hamsuns Artikler 148
Sigrid Undset som Essayist 157
Hellestø, Fanafjeld og Skaugumsaasen 166
Blod og Aand 187
Norden og vi 193
Det nordiske som Idé og Virkelighed 199
Norden og Europa 208
Storskandinavismen 242
Ilden og det uforbrændelige 249

IND UNDER KATASTROFEN

Tidsrummet fra 1935—40, eller rettere til 15. Marts 1939, da Tjekkoslovakiet blev besat, betød Hitlers nationale Opmarch, hans Fuldbyrdelse af Ideen om at samle Folkegrupper af tysk Blod indenfor Rigets Grænser samtidig med, at han sikrede sig udenrigspolitisk gennem en Række Traktater med Nabolandene.

Med hastige Skridt gik det mod Katastrofen.

Den 13. Januar 1935 stemte Saardistriktet sig tilbage til Riget. Med fransk Administration havde det i 15 Aar staaet under Folkeforbundet. Afstemningen gav et forbløffende Udslag. Over 90 pCt. stemte sig tilbage til Tyskland. Samme Dag erklærede Hitler, at han ikke havde flere territoriale Krav overfor Frankrig. Men de psykologiske Virkninger af Saarafstemningen blev uhyre; som Ild i tørt Græs blussede Nationalfølelsen op hos alle de tyske Minoriteter, ikke mindst i Polen og Sudeterlandet. England stod vaklende i sin Udenrigspolitik, nærmede sig Frankrig men afsluttede ikke desto mindre en Flaadepagt med Tyskland 18. Juni. Dette vakte Uro baade i Italien og Frankrig, der fandt at denne Flaadeaftale betød, at England sanktionerede, at Tyskland brød Versaillestraktatens Bestemmelser om Oprustning.

3. Oktober rykkede Mussolini ind i Abessinien. Folke-

forbundets Sanktionspolitik brød sammen og afdækkede hele Systemets Svaghed. 7. November bliver almindelig Værnepligt indført i Tyskland. 7. Marts 1936 lader Hitler pludselig Rhinlandet besætte. 17. Juli bryder den spanske Borgerkrig ud og en lille Prøvescene for de skjulte og aabenbare Konflikter i Europa er dermed oprettet. England ligger og balancerer. 9. September kræver Hitler paa Partidagen i Nürnberg Kolonier. 25. November underskrives Antikomintern-Pagten mellem Tyskland og Japan, Aaret efter tiltræder Italien den. England bliver nu for Alvor nervøs, og 2. Januar 1937 underskriver det en Middelhavs-Flaadepagt med Italien, bl. a. ogsaa for at isolere Italien fra Tyskland. Hitler svarer med at trække Tysklands Underskrift under Versaillestraktaten tilbage. 12. Marts 1938 besætter han pludselig Østrig. Overfor det opskræmte Udland svarer han, »at det er et indre tysk Anliggende«. 26. September melder han, at han 1. Oktober vil rykke ind i Sudeterlandet. 29. September rejser Chamberlain og Daladier til München for at mødes med Hitler og Mussolini. Tjekkoslovakiet bliver tvunget til at opgive Sudeterlandet, som saa besættes af tyske Tropper 1. Oktober. 6. December underskrives en fransk-tysk Venskabstraktat. 15. Marts 1939 rykker saa Hitler ind i Tjekkoslovakiet »for at oprette Ro og Orden«. Illusionen om, at Hitler med hele sin Opmarch sigtede paa at oprette en tysk Nationalstat er brudt. Den nygermanske Imperialisme har gennem det nationale Skalkeskjul løftet sit frygtelige Hovede. Nu staar det polske Spørgsmaal for, Memel, Danzig. Krigen nærmer sig. 26. April indfører England tvungen Værnepligt, 22. Maj følger en

tysk-italiensk Militæralliance. Og endelig 24. August den tysk-russiske Pagt. 1. September falder saa Hitler ind i Polen og 3. September bryder den anden Verdenskrig ud.

Overvældende og blændende var den tyske Opmarch 1935—39, og den virkede dybt i alle Lande. Forstemthed, Beundring, Afsky, Had, Tvivlraadighed, mest af det sidste, ikke mindst skabt ved en behændig tilrettelagt Propaganda. Demokratiet kom ud for en Ildprøve i disse Aar, baade dets politiske Teknik og dets Aand. Partimodsætningerne blev skærpede, de erhvervspolitiske og klassepolitiske Interesser kom i Forgrunden. En vis Lede ved den langsomt arbejdende Parlamentarisme bredte sig. Man afskyede naturligvis Nazismen, dens Brutalitet, Jødeforfølgelsen og Koncentrationslejrene; men, men.... var den alligevel ikke en national Genrejsning, der hvilede paa Offersindet og Pligtfølelsen, den heroiske Idealisme og andre Dyder, man ikke mente havde gode Vækstvilkaar i den demokratiske Sump .... og var saa ikke Nazismen et Bolværk mod Kommunismen, og det vidste man da hvad var ....

Det staar ikke til at nægte, at Demokratiet var svagt i disse Aar, baade teknisk og aandeligt. Man foretog ikke alene Besøg ved de tysk-nordiske Møder i Lybæk men oftere Nikodemusbesøg — omend kun i Tanken — til det vældige Rige med dets ensomme tungsindige Fører og Messias. Vald. Rørdam er ikke den eneste, der er faldet for Myten og Suggestionen; der er flere end man tror — jeg mærkede det rundt i Landet i disse Aar; ikke saadan naturligvis, at man ønskede nazistiske Metoder eller Diktatur, men alligevel .... Klassekampen,

Partistyret herhjemme? Nu da vi er ovre det og alle er Demokrater, kan vi jo drage et Lettelsens Suk; men jeg indrømmer gerne, at disse 5 Aar var de værste, vi har været inde i. Besættelsen skabte straks en Afklaring; den demokratiske Aand vaagnede til Bevidsthed om sit Værd, en Tradition blev levende, selvom der var mange, der længe ikke var klar over, at alene fra en demokratisk Front kunde Nazismen angribes, at det altsaa var Menneskesynet, det kom an paa, Vurderingen af det menneskeliges Værdi og ikke alene Nationen som national Stat, Kampen var større og naaede da ogsaa en Religionskrigs Fanatisme. Det var en Kamp om Europas Sjæl, Nationerne deltog i. Den holdbare Bund i Modstanden mod Nazismen var af verdensborgerlig og derfor af demokratisk Art. Og dette var, eller rettere: blev de allierede Nationers Fællesskab. Historien gik om et Hjørne; med de suveræne nationale Stater er det forbi og dermed med deres Neutralitet. Deres Skæbne i Fremtiden er nu alene bundet til et Samvirke, der i hvert Fald paa de økonomiske Omraader gaar ud over Suveræniteten. Krisen i Verden i Dag skyldes, at ikke alle de befriede Nationer ved dette ....

Nazismen var for Tyskerne, hvad Muhamedanismen var for Araberne og Krigen en hellig Krig. Men i Femaaret før Krigen tænkte man endnu i gamle Former og Formler og talte om en tysk national Genrejsning uden at fatte Karakteren af den Fanatisme, der skulde rive et helt Folk med sig.

Hvis nu alt dette skulde sejre. Ikke alene i en kommende Krig, men i Sindene .... det var min Angst og

Bekymring i disse Aar og de to-trehundrede Foredrags Patos. Thi det var jo ikke alene en Nationalfølelse, der skulde aktiviseres, den vilde være magtesløs, hvis den ikke havde Bund i noget europæisk, et Fællesskab i Synet paa Menneskerettigheder og Menneskeværd. Derfor blev Jødeproblemet det Spørgsmaal, jeg ofte talte om sammen med en Skildring af Demokratiet, dets Tilblivelse og hvad det forpligtede til. Her var det europæiske Konfliktproblem ført fra Teoriernes Verden og ind i den haandgribelige. Her var der ingen nationale Særstandpunkter. Her gjaldt det et ja eller nej. Den, der bekæmpede Demokratiet gik Tyskernes Ærinde, svækkede det eneste Grundlag, en holdbar Modstand kunde rejses paa.

Denne Tale var ilde hørt i mange Kredse, ikke fordi de var tyskvenlige, men fordi de drømte om en dansk Genrejsning paa mer eller mindre tysk Manér. Tiden var fuld af Genrejserpartier, der enten paa den ene eller den anden Maade var inspireret af Hitlers Sukces; vi maatte nu ud af Partiuvæsenet og Parlamentarismen, det var de stærke Mænds Tid .... Holger Danske maatte vaagne, og han vaagner ikke ved Valgrummel.

Maaske ser jeg for pessimistisk paa disse fem Aar, selvom jeg vel var den, der kendte det danske Folk bedst i alle Kredse og Samfundslag. Maaske skyldes Pessimismen højspændte Forventninger, der brast, nogle Illusioner, der gik Fløjten. Hitler havde Ret paa eet Punkt: Folket var mere umyndigt end de fleste Politikere troede, mere tilgængelig for Suggestion, mere Masse og Klasse trods alt end Folk, mindre politisk skolet og oplyst for ikke at sige aandeligt vakt. Lenin delte her Hitlers Syn

og da navnlig i sine sidste Aar, da han havde Erfaring for, hvad Masse og Klasse var. I en følgende Kronik »Kunst og Klasse« har jeg citeret følgende Udtalelser af ham: »En Samfundsklasse er ikke andet end en Organisme uden Intelligens, Overbevisning eller Energi. Klassens Handlinger er altid blottet for sund Sans; Klassen er som et mægtigt Bløddyr; det kæmper paa samme Maade mod en ubetydelig Fjende som mod en stærk Fjende, der virkelig truer dens Eksistens. Vor Indsats paa det kollektive Partiinstinkt var en Fejl. Jeg er kommet til den Overbevisning, at alt Fremskridt beror paa Enkeltpersoner, der dikterer Masserne det, som Nødvendigheden, Situationen fordrer«. Disse bitre Linier kunde jo have staaet i »Mein Kampf«. Jeg erfarede i Virkelighedens Verden noget af det samme, min Illusion om Demokratiet hvilende paa Oplysning og Selvtænkning blev gennemhullet. Og mod dette rejste sig alt, hvad der var i mig af Instinkt, Arv og Anlæg. Hitler og Lenins Menneskesyn maatte føre til Diktatur og dermed til aandeligt Barbari. At man i økonomiske Opgangstider havde overprioriteret Demokratiet og dermed tilvirket en Illusion om det, medførte jo ikke — da Skuffelserne satte ind i Krisetiden — at Demokratiets Idé var dømt. Tvært imod. Nedskrivningen maatte til og Arbejdet begyndes paa dette sunde Virkelighedsgrundlag. Folket maatte vækkes til Sans for, hvad frit Personlighedsliv betød og hvad dette forpligtede til, og det maatte skoles politisk; hvad der var blevet en mer eller mindre død Vane maatte blive en levende Interesse. Dette betød, at dets Historie i det sidste hundrede Aar, fra det berømte Skamlings-

bankemøde 1844 og til nu maatte blive nærværende og inspirerende Grundlag for aktuelle Overvejelser; thi en teoretisk politisk Skoling alene ender i død Dogmatik. Teorierne, de sammenfattende Synspunkter sprang ud af Folkets levede og levende Liv, dets nationale, liberale og sociale Udvikling.

Som et Midtpunkt i denne Udvikling staar den danske Folkehøjskole, der aldrig i den officielle Kultur er blevet vurderet efter Fortjeneste og Indsats. De Billeder, der er givet af den i Litteraturen, er for det meste falske og forvrængede,*) hvad der har medført, at man fra Byernes Side og ikke mindst Københavns ved mindre end nogensinde om den Del af dansk Kultur og har slaaet sig til Ro med, at det var noget Bondekultur og populariseret Videnskab. Og saa er Sandheden dog den modsatte. Højskolen har aldrig støttet en Bondekultur som saadan, men hævdet et dansk og et europæisk Aandsliv. Og den har aldrig villet popularisere Videnskaben men overladt dette til Studentersamfundets Oplysningsudvalg.

Jeg lærte disse Aar at skatte denne Højskoles Gerning ude i Folket; her var tidligt en klar Front mod Nazismen, her var en Sans for Frihed og Frisind, og skønt jeg ikke selv var Højskolemand og ikke kendte Gerningen indefra, lærte jeg dog saa meget af Virkningerne at kende, at det blev et Lyspunkt i disse mørke Aar indunder Katastrofen. Der var naturligvis andre Grupper i By og paa Land og Lyspunkter der, men de havde ikke

*) Se min Afhandling »Højskolen og Digterne« i Festskriftet »Danmarks Folkehøjskole 1844—1944«. 1944.

denne historiske Resonnans i en hundredaarig Udvikling, der af et sammenbrudt Enevælde skulde oprejse et Demokrati og af et tysk-dansk Monarki skabe en Nationalstat. Højskolen havde paa bred Front gjort hele dette Felttog med og skabt et skriftløst Aandsliv, der som et Led i den nationale Kultur vejede mere til end det litterære, der afstumpedes mere og mere eftersom Naturalismen, der var nødvendig som Reaktion mod Senromantiken, opløstes i Individualisme og Æstetik.

Onde, tusmørkeagtige var disse 5 Aar, splittede, tvivlraadige; rundt om det optrækkende Tordenvejr; de europæiske Modsætninger havde fundet et dybere Leje end nogensinde, dybt under de aktuelle Konflikter mellem Nazisme, Kommunisme og Demokrati. Det var ufuldstændige Udtryksformer, der ingenlunde udtømte, hvad der var paa Færde. Man kunde kun uklart fornemme det, at det var Undergrunden under selve den europæiske Civilisation, der var ved at skride. Var det Striden mellem Krist og Antikrist, der var begyndt? Skulde det tyske Hedenskab sejre over de Rester af kristen Civilisation, der var tilbage? Skulde Robert Hugh Benson faa Ret i sin dystre Profeti i »Verdens Herre«? Men hvad da med Rusland, der var ligesaa antikristelig som Tyskland? Jeg havde mit Virke mellem Aktualiteternes Sammenstød, men jeg fornemmede, at noget større og mere skæbnesvangert var i Gære og søgte at fange Ekkoet af det i nogle Kroniker: »Vor Tids Undergang«, hvorom siden. Videnskab (som Naturvidenskab og Teknik) og Moral havde ikke slaaet Følge. Og fra selve dette Misforhold udsprang Verdenskrisen, denne Angst

og Tvivlraadighed i Sindene, den der kunde slaa ud som passioneret Aktivitet baade i Nazisme og Kommunisme. Her er vi ved Psykologien i Dyrkelsen af baade Hitler og Stalin. Som ingen Folkeførere før kunde de nu gennem Tekniken gennemføre deres Magts Maal. Samtidigt opløstes de vesteuropæiske Demokratier i Magtesløshed og ufrugtbart Partistyre. Gennem Videnskaben havde den europæiske Kultur udløst og bundet Naturens Kræfter, nu blev den til Gengæld bundet af den Teknik, den saaledes havde sat fri. Modstandsløst blev den slæbt af Sted; det der holder igen, Moralen — den personlige saavelsom den mellemfolkelige — var for svag, ogsaa fordi den Kristendom, uden hvilken ingen Moral kan faa tvingende Gyldighed i Europa, ikke havde Magt over Sindene mere.

Jeg maatte ofte i disse Aar mindes de Ord, hvormed *Osvald Spengler* slutter sin Bog »Mennesket og Tekniken«; de falder paa mærkelig Maade sammen med Freuds i dennes aandelige Testamente »Vi vantrives Kulturen«*), selvom de er sat skarpere og mere patetisk op. Spengler skriver: »Denne Teknik nærmer sig hurtigt den uundgaaelige Ende. Den bliver fortæret indefra som alle store Former for enhver Kultur. Hvornaar og paa hvilken Maade ved vi ikke. — Øje til Øje med denne Skæbne findes der kun en Verdensopfattelse, der er os værdig, Achilles': Hellere et kort Liv fuldt af Daad og Berømmelse end et langt uden Indhold. Faren er blevet saa stor, for den enkelte, for alle Lag, for alle Nationer, at det er ynkværdigt at lyve for sig selv. Tiden lader sig

*) Se Mellemkrigstid III Side 52—53.

ikke standse; man kan ikke klogt vende om, ikke klogt give Afkald. Kun Drømmere tror paa Udveje. Optimisme er Feighed. — Vi er født i denne Tid og er nødt til tappert at gaa den Vej til Ende, som er bestemt for os. Der gives ingen anden. At holde ud paa de tabte Poster uden Haab, uden Redning er Pligt. At holde ud som den romerske Soldat, hvis Ben man har fundet foran en Dør i Pompeji og som døde fordi man ved Vesuvs Udbrud havde glemt at afløse ham. Det er Storhed, det betyder at have Race. Denne ærlige Død er det eneste, man ikke kan fratage Menneskene.«

Dette Udbrud er i sin Stemmeføring lidt for »tysk«, lidt for opstillet og patetisk arrangeret, men har iøvrigt ikke noget med Nazismen at gøre (Bogen udkom i 1930). Men hvem har ikke næret denne Angst for Teknikens Herredømme? Og hvem nærer den ikke dobbelt nu, da Atombomben er blevet en Virkelighed. Men jeg trøstede mig efter denne Pessimisme med *Bernedetto Croce's* sagtmodige liberale Optimisme. Han udgav, paa et Forlag i Zürich, i 1935 »Europas Historie i det 19. Aarhundrede«. Bogen er tilegnet Thomas Mann med disse Ord fra Dantes »Guddommelige Komedie«:

> Alt dine Tanker ind blandt mine drage
> med Lader og med Skikkelse saa lige,
> at til *en* Vilje de sig begge mage.

Og dermed er jo Bogens Hensigt givet. Den er den historiske Liberalismes Anklage mod Nynationalismen. Men den er ogsaa direkte og indirekte et Opgør med

Spengler om end ikke dennes Metafysik saa dog Metahistorik i Værket om Aftenlandenes Undergang. Han skriver: »Og endelig hører man igen Pessimisternes og Undergangsprofeternes Stemme, som vi allerede har lagt Mærke til i Førkrigstidslitteraturen, Teorien om Aftenlandenes Undergang eller endog den forestaaende Ende paa hele Menneskeslægten, som efter Forsøget paa at løfte sig fra Dyr til Menneske nu er fordømt til atter at falde tilbage til Urbarbariet. — Alt dette er jo et Faktum. Og det vilde være hen i Vejret at skjule det eller kun at indskrænke det til enkelte Personer eller dette eller hint Land. Det er allerede en Udvikling af et andet Faktum og tilhører saaledes Europa og den hele Verden. Men allerede i sin Egenskab af Faktum maa det have en Opgave i den aandelige Udvikling, i det sociale Fremskridt, i Menneskeheden. Og naar der ikke skabes nye Værdier med dette saa vil det i det mindste blive en Slags Lægemiddel, der atter kan give Styrke, blive Aarsagen til en Fordybelse i og Udvidelse af alle Værdier. Men denne Kendsgernings historiske Opgave kan dog kun erkendes og skildres af en fremtidig Historiker, som ved Slutningen af denne Udviklingsperiode kan se tilbage paa hele Bevægelsen, som vi i Dag endnu er indspundet i.«

Og den italienske, pragmatiske Filosof vender sig saa direkte mod den tyske Spekulant og Profet: »Men hvad betyder det praktisk for enhver af os, at vi endnu ikke kan tænke denne Historie? Intet andet end dette: vi maa deltage i den, dog ikke ved at tænke det endnu ikke tænkelige, men som Handlende, hver paa sin Maade

saadan som nu hans Samvittighed og Pligtfølelse befaler ham det. Den, der foragter den gamle Solon'ske Advarsel og vil begribe og dømme et Liv, som ikke er levet til Ende, den der fortaber sig i Formodninger og Forudsigelser, han maa betænke om ikke saadan en Flugt ind i det Uerkendelige er en Indgivelse af onde Dæmoner, der vil have ham til at sove ind i Uvirksomhed og hindre ham i at handle.«

Til Slut lænker han sit Haab for Fremtiden til et forenet Europa, hvor de enkelte Stater ikke har glemt deres Nationalitet. »Krigen og den skændigt-dumme Versaillesfred i hvilken den fandt sin Afslutning, har ganske vist skærpet Forholdene mellem Staterne, men den vakte den stedse mere vaagnende Følelse i Folkene, at de alle er lige i deres Dyder og Fejltagelser, i Kraft saavel som i Svaghed, at de der er den samme Skæbne undergivet, baaret af den samme Kærlighed, pint af de samme Smerter; de er alle stolte af den samme ideale Arv. Og man ser allerede, hvordan der i alle Dele af Europa vokser en ny Bevidsthed om en ny Nationalitet frem; thi Nationerne er ikke det naturligt givne, men Bevidsthedstilstande og historiske Billeder. Og ligesom vi for snart 70 Aar siden fra Neapolitanere og Piemontensere blev til Italienere uden dog at fornægte vort tidligere Væsen men løftede det op til noget nyt og gik op deri, netop saaledes vil ogsaa en Dag Franskmænd, Tyskere, Italienere og alle europæiske Folk løfte sig til et nyt Stade og rette deres Tanker mod Europa, for hvilket deres Hjerter vil slaa som før for deres mindre Fædrelande, som de dog ikke vil glemme men kun desto inder-

ligere elske. Denne Fremtidsgang mod den europæiske Enighed staar i skarp Modsætning til alle nationalistiske Fordringer; allerede nu gaar den mod disse og vil en Dag befri Europa for dem. Og samtidig vil den helt befri Europa for den Psykologi, som er forbundet med Nationalismen og som bevirker og fremmer dens Holdning og Handling. Og samme Dag, hvor denne Begivenhed indtræder, da vil det liberale Ideal atter blive levende i alle og fornyet tiltræde sit Herredømme.«

Jeg tænker, at vi lader den gamle Filosof beholde det sidste Ord.

II.

Det var den almindelige Tidsbaggrund. Saa er der Artiklerne fra disse fem Aar. At udvælge dem har været vanskeligere end i de andre Bind. Hovedproblemerne har jo været de samme de mange Aar, saa Gentagelser kan ikke helt undgaas. Men da det foregaaende Bind handler om et Opgør med Nazismen og dens naturalistiske Forudsætninger, har jeg udeladt de fleste af dette Femaars antinazistiske Artikler med Undtagelse af et Par om Jødespørgsmaalet. Derimod har jeg medtaget Hovedparten af Artiklerne om Norden og nordiske Spørgsmaal. I alle de 20 Mellemkrigsaar havde Spørgsmaalet om Norden været det vigtigste for mig: Betingelserne for en nordisk Samhørighed om de demokratiske og frisindede Idealer som Tyskerne nu forraadte. Som jeg i dette Værks første Bind omkring 1920 begyndte med at pege paa Norden og en nordisk Samhørighed som det første fornødne, inden man talte om en europæisk, vil jeg da

ogsaa slutte Værket med det gamle Problem men paa en Baggrund, man da ikke kunde have anet: Europa paa Afgrundens Rand i Nazismens og Fascismens Skygge, og det ikke alene i Tyskland og Italien, det var en underjordisk Verdensbevægelse, der havde groet sig stærk under Folkeforbundsinternationalismen og den almindelige Desillusionerethed. Klerkenes Forræderi sagde Benda i sin kendte Bog. Og han vendte sig her mod den stigende Nationalisering, Dørene der lukkedes mellem Landene, ogsaa litterært.

Men naar hans Raab og Advarsel ikke gik i Bunde og blev borte med Blæsten, var det fordi han ikke tænkte Problemet til Bunds. Europa bestaar baade af Realiteter og Fiktioner. Realiteterne er »det nationale«, denne Sum af Traditioner, Vaner, Fordomme, Sprog, Natur; Fiktionerne er det, man kalder europæisk Aand, et Fællesskab i noget uhaandgribeligt men i sit Plan ikke mindre virkeligt og skæbnemættet end de paatagelige Realiteter. Man kan ogsaa tale om de europæiske Kulturer, der fuldbyrder dette nationale og den europæiske Civilisation, der fastholder hin Fiktion. Kulturen vil Forskellighed, hvor Civilisationen vil Enhed. Det Benda har haget sig fast i er de nationale Kulturers Vækst og Værk, som han ikke klart kunde skille fra den Nationalisme, der netop oftest er en Frugt af en ufuldbaaren — ukultiveret — Nationalfølelse. Og han er ikke den eneste. Han har et stort Følge af æstetiske Gengangere fra den naturalistiske Europæismes og Kosmopolitismes Tid.

Norden betød — og betyder i Artiklerne i denne Bog — et Stykke Europa, hvor netop det nationale er Vækst-

vilkaaret for hin Fiktion, der binder Nationerne sammen, hin Civilisation, der er den ganske Sag. Men Folk vil ikke se og tænke. De gaar enten paa Hovedet i Nationalisme eller Internationalisme og dukker op som enøjede Fanatikere; det sidste Femaar af 30'erne havde et rigt Udvalg af begge Slags og enten de saa kaldte sig Militarister eller Pacifister nærede de de Krigstendenser, der tilsidst er al Fanatismes Følge.

Man foraadte et nationalt Europa og fik Nationalismen i Stedet, netop udruget af den Internationalisme, der sagde: her er ingen Røvere i denne Skov. Man forraadte Civilisationen for at bære Sten til en kommunistisk-social Internationalisme, der nu er forladt af Guder og Mennesker og tilsyneladende ogsaa af Rusland. Nordens Tale er Talen om, hvordan den nationale Isolation sprænges til Fordel for frugtbar Mellemfolkelighed. Havde Nordens Veje været Europas, havde vi ingen Nazisme eller Fascisme haft men et nationalt Tyskland og et nationalt Italien; og ser vi ikke nu et gaadefuldt nationalt Rusland begynde at tage Form, løfte sig op ikke alene af den blodige Krig men ogsaa Krigskommunismens Likvidation, et Folk, der vil være noget i sig selv, førend det kan blive noget for andre, et Folk der maa indhente en forladt Tradition for at naa ud i Fremtiden. Eller er det Potemkinkulisser, vi ser? Europas Fremtid afhænger af dette Spørgsmaal. Europas — ja, Nationerne vil altid have et længere Liv, og de kan aldrig knuses udefra selvom de besejres. Men de kan dø indefra, af Splidagtighed eller af aandelig Indavl .....

I det store Essay »Norden og Europa« fra 1938 har

jeg som Svar paa de tyske Frierier til Norden ved Lybækmøderne sammenfattet det nordiske Syn, der havde været Baggrunden for mit litterære Virke i de 20 Aar.

Den sidste nordiske Tale, den som slutter Bogen, blev holdt ved »Det unge Grænseværn«s og »De danske Ungdomsforeninger«s Stævne paa Skamlingsbanken 18. Juli 1939. Det var samme Dag, de danske Nazister havde deres store Parade i Kolding med Fritz Clausen og Quisling som Talere. Paa Vej fra Berlin til Oslo var den norske Fører indbudt til dette Møde, der skulde vise den nye Tids Vækst herhjemme. Paa Vej til Skamlingsbanken passerede min Bil de marcherende Stormkolonner. Det var et forstemmende Syn, disciplineret Mandfolkelighed, Underlegenhed omsat i Fanatisme, de hæse og hoverende Tilraab, den arrogante Selvbevidsthed. Bilen slap da igennem og en halv Time efter var jeg blandt en tusindtallig Skare af en anden Slags dansk Ungdom. Det var en lys nordisk Aften med fine Spejlinger i Lillebælt og Fyns fjerne og blaanende Skove, en stille Brise suste om Støtten, der forhugget og graa tegnede sig som en Silhuet mod Vesthimlen, det skumrede nedover Markerne i Sønderjylland, Gaardenes kalkhvide Længer lyste længe i Aftenskæret ..... Skamlingsbanken, et Højdepunkt i vor Historie og et Samlingspunkt, Udspring og Begyndelse til det demokratiske Frihedsværk; Historie og Aktualitet rakte hinanden Haanden til Modstand mod det nye Danmark, man denne Aften bryggede sammen i Kolding. Saa blev det store Baal tændt, brunsort Røg og Ild slog mod Himlen, kastede et rembrandtsk Lys udover den store Ungdomsskare. Som en Varde i Natten

brændte denne Ild med Genskin i sig af de snart hundrede Aar, hvor denne Banke havde været Symbolet paa de Frihedsideer og de Nationalitetsideer, der alene kan bære og bevare et sandt Folkefællesskab.

— — —

Saa er der et lille Udvalg af litterære Artikler, der følger Sporet fra forrige Bind: Opgøret med den sociale Naturalisme, »Kunst og Klasse«, samme Sted hører »Sproget og Kulturen« hen, en Reaktion mod Poul Henningsens Forsøg paa at føre Skriftsproget tilbage til daglig Tale. Og der er »Romanens Kunst«, et lille Essay om *Sally Salminens* »Katrina«, denne forbavsende Bog, der atter løftede Romankunsten op i det høje Plan og udover dette viste nye Veje frem uden at forlade den gængse deskriptive og determinerede Psykologi. Men her var en Evne til at spænde en Vision over Værket, gøre det til en Digtning, der gennem de psykologiske Enkelttilfælde spejlede bestaaende Grundforhold, saadan som *Selma Lagerløf* i sin Tid evnede det og i nyere Tid *Falkberget* og *Laxness*.

Saa er der en Kronik om Francis Bulls Udgave af *Hamsuns* Artikler. Det er en gedigen og solid Bog, der spejler den store Digters private og filosofiske Overvejelser. Han var Førkrigstidens sidste store frie Digterpersonlighed. Som Individualist reagerede han mod den sociale Naturalisme men fandt intet fast Stade, hverken i en religiøs Virkelighed (som Johs. Jørgensen) eller i en national (som Barrès i Frankrig og Heidenstam i Sverige). Han blev en Vandrer og æstetisk Livsnyder, der oplevede Eventyr undervejs, spillede Hjertets søde Sange,

gav uforglemmelige Udtryk for dets Ve og Beklemmelse, tilsidst spillede han med Sordin under Høststjernen. Men da Tiden og Alderen ogsaa indhentede ham, begyndte han, der hidtil havde holdt sig svævende over Livets Virvar og Kamp mellem godt og ondt, at se sig om efter et Sted at lande. Det begyndte saa smaat i Segelfossbøgerne, der var en Anklage mod den forhutlende Industri-Civilisation: Holmergraa og en mere skjult Hyldest til Traditionens bofaste Bærer: Holmsen, den forfinede overlegne Karaktertype, patriarkalsk, Herre og Fører. I »Markens Grøde« vil han give Modstykket til Segelfossbøgernes triste Saga om Opløsning gennem industriel Fremgang, her hylder han den Isak, der opdyrker Jord og lægger nyt Land til Norges Rige. Det store Opgør har han forbeholdt sit Hovedværk, Trilogien »Landstrykere«, hvor han holder Dommedag over Samfundet og Hovedanlæg i sig selv, som han han har spaltet i de to Skikkelser August og Edevardt. Gennem alt dette var han prædisponeret for Nazismen med dens Dyrkelse af de primitive Dyder, af Bonden og Høvdingen. Frygt for Rusland og et livslangt Had til England gjorde sit; han er nu og med Rette en død Mand i Norge.

Men uforstaaelig er hans tragiske Skæbne ikke; der er paa en Maade Konsekvens i den; han vilde ikke binde sig og holdt sig svævende i sin anarkistiske Individualisme; da den saa ikke kunde bære længere, saa landede han i de primitive Grundforhold, netop dem Nazisterne aktiviserede til Kamp mod Civilisationen og den dermed forbundne Kristendom. Hamsun var aldrig senil. Han vidste meget vel, hvad han gjorde, da han sluttede sig

til National Samling. Og det er ikke noget Paradoks, at al raffineret Artisteri ender med at elske Stald og Mark, Kalve, Køer, frugtsommelige Kvinder. Det saa man ogsaa hos Oplysningstidens Overklasse og dens Trang til Hyrdespil, Marie Antoinette, der legede Bondepige i Trianon ..... Psykologien er den samme. Ogsaa Hamsun var i sin sidste Fase skilt fra Livet og Virkeligheden med et Væv af Æstetik.

Jeg havde aldrig brudt mig stort om ham som Eksponent for norsk national Kunst, selvom jeg beundrede hans artistiske Færdigheder. I min første Bog om Norge »Norsk national Kunst« fra 1924, havde jeg i en lidt for overmodig og derfor ikke helt retfærdig Artikel stillet ham ind som sidste Kapitel i en norsk Udvikling, hvor Hans E. Kinck begyndte et nyt: »Sidste Kapitel og det første«, der handler om de to samtidigt udkomne Bøger, Hamsuns »Sisste Kapitel« med dens ironiske Nihilisme, hvor en graa Menneskeforagt æder sig ind som Svamp paa Skikkelserne og anden Udgave af Kincks frodige og positive Gennembrudsroman »Herman Ek«. — Men siden kom jo »Landstrykere«, dette Højdepunkt i moderne norsk Litteratur, skrevet paa samme Tid og ud fra samme Angst og Ve som Thomas Manns »Troldfjeldet«. Tilsidst kom hans Artikkelsamling. Jeg medtager Kroniken herom. Hans sidste moralske Stade har hans norske Samtid dømt. I Landets Strid paa Liv og Død gik han i Landsforrædernes Sold. Men denne Dom kan ikke udslette hvem og hvad han var. Hans Artikkelsamling giver noget af en Forklaring. Francis Bull har Ret, naar han siger i sit smukke Efterord: »De er valgt ut hver for sig,

men da jeg til slutt stillet dem sammen, syntes jeg likevel, at de blev til en slags helhet: så lite og så spredt som dette utvalget er, gir det, tror jeg, et vidnesbyrd om enheten i Knut Hamsuns forfatterpersonlighet og sammenhengen i hans anskuelser.«

Saa er der en lille Kronik om *Kaj Munk* fra 1938. Jeg har altid beundret denne Forfatters dramatiske Geni men mindre hans uligevægtige aktuelle Personlighed. Dog, hans ureflekterede Impulsivitet havde sin Betydning i et Folk, hvis sunde Oprindelighed stadigt stod i Fare for at udhules af Psykologi og Dialektik og hvor man holder hinanden i Ave gennem en gensidig Paapasselighed, der gennemsyrer Omgangstonen med en kløgtig Ironi. Han rejste sig mod denne litterære og aandelige Middeltemperatur, hvori Æstetikere med deres Drivhusblomster befinder sig bedst. Hans første Drama, »En Idealist«, er et Angreb paa det neutrale og beherskede Menneske, der uden selv at komme i Affekt kan se de gode og daarlige Sider ved alle Ting, Tilskuermentaliteten, der aldrig er brændt af Livets Lue eller isnet af Dødens Gru. »Hjertets Renhed bestaar i at ville et«, Kierkegaards Ord satte han som Motto foran i sin første Bog. Han kunde ogsaa have sat det gamle Testamentes: »Fordi du ikke er kold eller varm vil jeg udspy dig af min Mund«. Ja eller nej var hans Løsen og ikke dette danske jamen, dog, alligevel, paa den anden Side o. s. v. Han blev derfor en Herosdyrker, der ikke reflekterede stort over de Bestanddele det heroiske nu bestod af; derfor kunde han hylde baade Hitler og Mussolini og fable om Niels Bukh som dansk Fører; derfor foragtede han Demokratiet, der net-

op bygger paa Alsidighed og gensidig Tillempning. Men han vidste ogsaa, hvor han var, da det gjaldt et ja eller nej til Tyskerne, da de ikke længere spillede Heroer kun i Berlin men ogsaa i København. Og han betalte uden at blinke, hvad dette kostede. Styrken og Sandheden i ham var ikke hans aktuelle Meninger eller Ideer, de kunde skifte og han modnedes ikke til at bygge dem ind i en fast Personlighed, Styrken og Sandheden var hans Vilje baaret af en Impulsivitet, der lagde hele Individualitetens Styrke i Slaget og Udfoldelsen. Dette løftede ham over den Aktualitet, hvori det var hans Fryd at blande sig, og dette vil ogsaa udover hans Martyrdød afklare hans Eftermæle.

Hjertets Renhed bestaar i at ville et. Og det han vilde var Guds Sag mellem Mennesker og løftet over teologiske og dogmatiske Doktriner, der i hans Levetid svingede mellem Oxfordisme og Barthianisme, løftet over hans egen Tvivl og Tro som Præst og aktuel Medspiller paa den teologiske Bane. Det han vilde var et Danmark, løftet patetisk af det heroiske i dets Historie, et Danmark som derfor ikke vilde tinge om sin Frihed med sine Undertrykkere og hellere dø med Sværdet i Haand end friste gode Slavekaar under de Fremmedes Naade.

Der var en Bjørnson i ham, et Barn, hvem Intellektualisme og Reflektion aldrig gennemsyrede til Bunds og som derfor altid havde et Grundfond at trække paa baade som Kunstner og Forkynder. Hvor er Bjørnsons Meninger nu? Enhver Gymnasiast kan trevle dem op og vise deres Modsigelser. Men hvor *lever* ikke Bjørnson den Dag i Dag tværs igennem alt dette, ved selve det

Livspust, der var i ham, den blanke Vilje, der brød igennem Meningernes skrøbelige Spindelvæv for at ramme et Maal, som Reflektion og Dialektik blot ender med at smuldre alle Næringsværdier ud af: Folket, Menneskeheden, Gud. Ja, hvad dér ligger bag ved Kaj Munks og Bjørnsons Vilje er Tro. Om denne Tro, eller Trosevne er det, at Helge Rode siger de vise Ord: »Jeg taler ikke om Optimistens haabefulde Syn, men om den Tro, som ligger dybere, og som er i Samhørighed med noget større, med Kræfter i Livet eller Livet selv. Der er Tro paa Bunden af den sande Pessimisme, fordi der er Samhørighed med Smerten som Livsmagt og med Villie til Forløsning fra den. Der er Tro selv i et endnu bitrere Sortsyn, fordi der er Samhørighed med noget, som gaar under i Tiden, og Vilje til at gaa under med det. Troen er mangfoldig. Den er paa een Gang saa vanskelig som det uopnaaelige og saa simpel som det daglige Brød.«

III.

I Essayet »Vor Tids Undergang« har jeg søgt at fastholde den Krise i Tiden, der laa bagved dens Udslag i aktuel Politik i de sidste Aar før den store Verdenskrig, Krisen, der gjorde Sindene porøse, angstfulde, modtagelige og svage overfor de stærke Patentmediciner, der blev udbudt baade i Rom, Berlin og Moskva. Denne Krise blev især Nazismens Forbundsfælle. Det var den Krise, der opstod af Misforholdet mellem Videnskab og Moral, snævrere bestemt Teknik og Moral. Det er med nogen Undseelse jeg optrykker dette lille Essay om dette

store sammensatte Emne; paa den begrænsede Plads kan der jo kun antydes, hvad der skulde have været skarpt anskuet og Postulatet maa ofte træde i Argumentets Sted. Men denne Grundkrise i europæisk Aand beskæftigede mig dybt i disse Aar sammen med den derhenhørende moderne Filosofi. At jeg ikke stod helt alene i denne Interesse viste sig ved, at samme Aar jeg skrev mit Essay udskrev et norsk og et svensk Forlag en Moralpriskonkurrence: »Kan der i vor Tid opstilles en objektiv Moral og i Tilfældet paa hvilket Grundlag?« Californiaprofessoren *Henry Lanz* vandt første Pris med sin Bog »Relativitetsmoral«, den danske Magister *Grue-Sørensen* fik anden Pris med »Vor Tids Moralsskepticisme« og den svenske Professor *Olle Holmberg* tredie Pris med »Den fremmede Passager«. Bøgerne udmærker sig mere ved det negative end det positive, mere ved Kritiken af de bestaaende Moralanskuelser end ved at fæstne nye. Humlen i hele Problemet er jo Spørgsmaalet om Moralens Objektivitet, dens tvingende Gyldighed. Grue Sørensen svarer: »Ja, opgiver vi Troen derpaa, forskriver vi os til blinde Naturkræfter, de være sig nu af sjælelig, social eller anden Art, og giver vor Menneskelighed og Fornuft til Pris. Vi vilde da gaa tilbage til det blot biologiske Liv. Men for den som havde en Erindring om, hvad det var at være Menneske, et Væsen af Aand og Fornuft, vilde det være som at bo i Graven. Saa længe vi imidlertid har nogen Menneskelighed i Behold, ikke blot som Erindring men som Besiddelse, er det en uafviselig Opgave for os at holde paa den. Dertil hører, at vi ikke opgiver Troen paa Værdiernes objektive Gyldig-

hed, men tværtimod at underbygge den med Grunde, saa den bliver umistelig«.

Saa er det altsaa bare Spørgsmaalet om hvilke Grunde, der er af den Art, at Subjektiviteten vil rette sig efter dem. Jeg kendte ikke disse Bøger, da jeg skrev min lille Skitse, men den har samme Baggrund; Nytte- og Lykkemoralens Sammenbrud, Velfærdsmoralen, der har et smukt og sammenfattende Udtryk i Høffdings Etik. Stort set er Problemet: gives der en videnskabelig Moral, og dette hænger atter sammen med Forholdet mellem Erkendelse og Vurdering, et centralt Spørgsmaal i den moderne Filosofi, nu mere end nogensinde. Stedet og Pladsen er ikke her til at se den Sammenhæng, hvorudaf dette Spørgsmaal tilsidst sprang frem som noget mere end et Led i den almindelige, flydende, filosofiske Diskussion om Grundproblemerne. Dette hænger sammen med den videnskabelige Positivisme, der indenfor Tænkningens Verden svarer til den litterærer Naturalisme, som det forrige Bind var et Opgør med.

Det var Ordet Videnskab, der blev Trumf i det Spil, man spillede i Europa omkring Midten af forrige Aarhundrede, i Norden omkring 1870. *Darwin* blev Fader til en videnskabelig Livsanskuelse; Metafysik og Religion var de tabende Parter. En ny praktisk Etik, der var bestemt gennem Undersøgelsen af Menneske- og Samfundslivets Udviklingsformer og den Lovmæssighed, man der mente at finde, rykkede frem med Englænderne *Spencer* og *Mill.*

For mange erstattede nu Troen paa Videnskaben Religionen; dette gjaldt dog mindre Videnskabsmændene,

der vidste, hvad de talte om, end det Kølvand af Popularisatorer, der fulgte dem.

Man havde før set mod det fjerne, mod store sammenfattende Systemer, der kunde omspænde Menneske- og Naturlivet, de romantiske Filosoffer fra Schelling til Hegel. Nu slog man sig til Ro med det nære, paaviselige og haandgribelige, ja, selve Trangen til en Helhedsanskuelse, der kunde nære Tanken og mætte Følelsen, sløvede Videnskaben til en rationalistisk Agnosticisme. *Wait and see!* Videnskaben er en Hest, man holder paa; den skal nok engang komme Banen rundt og vinde Løbet! Samtidig blev Videnskaben, hvis Aand altid maa være Skepsis og Mistro en aandelig Autoritet, og Videnskabsmændene har som offentlige Figurer, men med Basis i deres Speciale mere og mere erstattet Præsterne; hvad betyder Ordet *Specialist* ikke i Rusland; Popen havde ikke tilnærmelsesvis samme Magt over Sjælene som disse —ofte amerikanske — Specialister; man følger Videnskaben baade i tykt, men navnlig i tyndt; selv ved man ikke noget, men naar det er »videnskabeligt bevist«, saa ..... Tidens aandelige Fattigdom og kulturelle Barbari stammer just fra dette.

Men hvad er det da for en Videnskab? Det er *Positivismen,* den voldsomme Reaktion mod Romantikens Spekulation og Metafysik. Faderen til Retningen er *Auguste Comte.* Efter hans Mening — i »Cours de philosophie positive« — gennemløber Menneskeheden tre Hovedstadier: *det teologiske,* hvor Naturens Forløb forklares som Virkninger af Guder og Dæmoner, det *metafysiske,* hvor Naturen menes afhængig af abstrakte

Aarsager, Principper, og endelig det *positive*, hvor Naturen forklares udfra naturlige Aarsager. Man tilsidesætter alle teologiske og metafysiske Spekulationer og nøjes med at fastholde den lovbundne Sammenhæng mellem Fænomenerne. Undersøgelsen, Eksperimentet, det eksakt beviselige kom da i Forgrunden. Jo mere abstrakte Videnskaberne er, desto lettere er det at opnaa eksakt Form og Vished. Comte opstiller deres Rækkefølge saadan: Matematik, Astronomi, Fysik, Kemi, Biologi og Sociologi. Og han prøver at gøre Sociologien til en objektiv Videnskab. Samfundet er en Organisme, hvis Lovmæssighed kan findes og fastholdes. Religionen erstattes med Dyrkelsen af Menneskeheden. Den franske Sociolog *Durkheim* har her paa sin selvstændige Maade fulgt i hans Spor.*)

Dette er i korte Træk den Positivisme, der skulde komme til at bestemme europæisk Videnskab i den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede, ja, bestemme den den Dag i Dag. Denne Strømning i fransk Filosofi skulde komme til at løbe jævnsides med *Stuart Mills* og *Spencers* Nytte- og Udviklingsfilosofi i England, samt *Darwin's* Lære om Udvikling og Nedstamning.

Typisk for denne nye Videnskab er den *induktive* Metode, d. v. s. at gaa fra de konkrete Enkeltheder i Erfarings- og Studiematerialet til en Syntese, en foreløbig Sammenfatning og en Lovmæssighed indenfor denne. *Men en Syntese er endnu ikke en Helhedsopfattelse.* Angaaende

*) Om denne Centralfigur i den sociologiske Videnskabs Historie har *Chr. Petersen* i sin Disputats: »*Émile Durkheim*« givet en indgaaende Kritik, der blotter denne Videnskabs svage Punkter.

denne har man pantsat sit Haab til Videnskabernes Udvikling og Sammenspil. Den romantiske Videnskab — der jo ingenlunde var ukendt med Eksperimentet og Undersøgelsen — brugte fortrinsvis den *deduktive Metode*, d. v. s. at gaa fra Helheder, man har skuet, anet, intuitivt, visionært til Enkelthederne, der saaledes endeligt ordnes efter dette abstrakte Skema, Grundtvigs Historieskrivning, Ørsteds »Natur og Aand«.

Den induktive Metode er det sunde Element i den ellers saa sammensatte Positivisme; den gjorde Videnskaben til virkelig Videnskab, klippede dens Vinger saadan, at den maatte holde sig til Jorden: hvad kan man vide, dokumentere, bevise, finde holdbar Lovmæssighed i, Objektivitet, Gyldighed. Videnskab blev Forskning, først og fremmest Naturforskning. Darwinismen sejlede frem med Forskningens Autoritet som Forklaring af Sammenhængen i den organiske Natur. Den var en Syntese, et Stykke foreløbigt indvundet Land. Den sagde ikke noget om Livets Oprindelse ejheller om dets Maal. Men i Tyskernes Hænder, som f. Eks. *Häckels*, blev den raskt udformet til en udtømmende Livsanskuelse, der blev det konfessionelle Grundlag for den siden da herskende Vulgærdarwinisme. Men saa kom Bag- og Tilbageslaget. Og det skyldtes netop den nye Forsknings Principper. *Mendel* startede den europæiske Arvelighedsforskning, der gennemhullede flere af Darwins Slutninger, Nedarvningen af erhvervede Egenskaber f. Eks. Man maatte desuden indsætte Mutationslæren for at faa Forklaring paa mange Overgange i Naturen, som ikke kunde forklares paa almindelig darwinistisk Maade. Men tilbage blev der et

smukt Forskningsresultat: En Udvikling fra Art til Art var der foregaaet og selve Arvelighedens Hovedpostulater blev fundamenteret paa sikker Grund af den eksperimentelle Arvelighedsbiologi, hvis Hovedmand er den danske *W. Johannsen.*

Men selve Häckels Bessermachen af Darwinismen (»Natürliche Schöpfungsgeschichte«, 1868) er et Skoleeksempel paa denne nye positivistisk-naturalistiske Retnings Svaghed, hvor Forskeren som Personlighed ikke slaar til. I Slutningen af den nævnte Bog optræder han som biologisk Teolog i stor Stil: »Ligesom det for hver enkelt er den højeste Opgave at kende sig selv, saaledes vil Menneskeheden i sin Helhed ved Erkendelsen af sin sande Herkomst og sin rette Stilling i Naturen gøre Kæmpeskridt frem mod moralsk Fuldkommenhed. Den simple Naturreligion, som hviler paa Kendskab til Naturen og dens uudtømmelige Skat af Aabenbaringer, vil virke langt mere forædlende paa Slægtens Udvikling end alle kirkelige Religionsformer o. s. v.«

Jeg nævner dette Eksempel saa udførligt, fordi det viser, hvordan Videnskaben vinder aandelig »Autoritet« ved at man forskyder den induktivt tilvejebragte Syntese over i en Helhedsanskuelse, der er Forskerens subjektive Ønskedrøm. Her er vi ved et Kærnepunkt, en Anskuelse, der gjorde den europæiske Moralbevidsthed porøs og derfor svag overfor de store sociale og nationale Livsanskuelsessynteser i det 20. Aarhundrede: Nazisme, Facisme, Kommunisme. Her er Aarsagen til, at Suggestionsmuligheden blev saa stor, saadan at næsten et helt Folk som det tyske kunde acceptere Hitlers »Mein Kampf«,

Rosenbergs »Mytos des 20. Jahrhundert«, Goebbels Propaganda og Günthers Racelære. Symbolsk i hvert Fald ligger bag ved dette Häckels Ord om at Menneskeheden ved Erkendelsen af sin sande Herkomst og sin rette Stilling i Naturen vil gøre Kæmpeskridt frem mod moralsk Fuldkommenhed. Det kan det atombomberamte Hiroshima og Nagasaki og det sammenbrudte Tyskland overveje endnu engang.

Ja, hele denne videnskabelige Udviklings Svaghed, der saa forfærdende aabenbarede sig, var Mangelen paa »det, der holder igen«, det værdibetingede, Moralen. Comte tilbad Menneskeheden og troede paa Værdien af den sociale Følelse for alles Samhørighed, der vilde faa den enkelte til at sætte Samfundets Vel over sit eget! Mill og Spencer var Forfægtere af en Nytte- og Lykkelære. Spencer siger ligeud i sin Etik: »Moralvidenskabens hovedsagelige Opgave er gennem Undersøgelser af Livet og dets Betingelser at paavise hvilke Handlinger, der har den nødvendige Tendens til at frembringe Lykke«. Undersøgelsen synes ikke at være afsluttet endnu!

Teknik og Individualisme fulgtes ad, Luksus og Levestandard steg, Klassekampen skærpedes, og den hjernespindsagtige utilitaristiske Moral havde ingen Autoritet. Fornuftmæssighed, Forstandighed? Viljen lyder nu aldrig Fornuften og Forstandigheden som sidste Instans og Autoritet eller lader sig regere af nogen Videnskab, der kun kan arbejde med Brudstykker af den Helhed, Naturen og Mennesket er. Se det var her *Nietzsche*, siden *Guyau* og herhjemme *Vilh. Grønbech* gjorde Oprør for at hævde Livet og Helheden mod dets forvanskede Spejl-

billede i en blot positivistisk og naturalistisk Videnskab, og de stirrede efter en Moral, der var løftet over koldsindige Refleksioner over Livets Nytte- og Lykkeværdier. De var mer eller mindre antikristelige alle tre, men saa meget havde de lært af den historiske Kristendom, at uden Religion er Moral og Menneskelighed hjemløse. Hver havde sin Opfattelse af en saadan Religion, som Guyau i sit Hovedværks Titel kalder »L'irreligion de l'avenir«, *men* Religion, Spørgsmaalet om den menneskelige Samhørighed løftet op over Debatten om en gensidig Tilpasning i Nytte- og Lykkeformaalenes Lys. Menneskesamhørighed er ikke akkurat det samme som en Brugsforening .....

Ak, det blev kun strejfmæssige Antydninger af en Verdenskrises Aarsager, af den moderne Konflikt i os alle, Konflikten mellem den Syntese, Videnskaben kan naa til og saa den Helhedsfølelse, der alene kan mætte vor Sjæl; Spændingen mellem Religion og Videnskab siger man — ja, gerne det — en ny begrundet Universalitet, tilegnet, tillevet efter Positivismens og Naturalismens Brudstykkefilosofi og Videnskabsdogmatik. Vi maa overvinde Positivismens og Naturalismens Selvtilstrækkelighed, men saadan at deres Indsats i den europæiske Aands Selverkendelse og Virkelighedserkendelse ogsaa bliver Elementer i vor universale Livsanskuelse.

Det var som nævnt Nietzsche, der rejste Kampen mod den Forsnævring af Livsfølelsen hin positivistisk-naturalistiske Retning førte til, den vingeløse Rationalisme, det aandløse og anæmiske; som en Samson rejste han sig i Templet, og det knuste ham selv; men en ny Livsfølelse,

nærmere baade Stjerner og Afgrunde brød frem, en religiøs Bølge, antikristelig, (og derfor kunde Nazismen siden udnytte den) men baaret af Ærefrygt for Livets Storhed, Uudgrundelighed, Frygtelighed og Farlighed. Herhjemme var det Georg Brandes, der varslede om dette Tidsvende. Det han havde staaet for i det berømte Gennembrud 1871: Videnskab, Positivisme, Comte, Mill, Spencer havde aldrig taget Bund i hans Sind, han var og vedblev at være Senromantiker, hvis grundlæggende Oplevelse var Kierkegaard og Brøchner, ejheller som Litteraturhistoriker paalagde han sig nogen videnskabelig Metode, hans »Hovedstrømninger« er paa romantisk Vis deduceret udfra et Syn og har sin bestaaende Værdi i dette til bestandig Ærgrelse for alle smaa Fejltællere og Specialister. Det samme gælder hans Shakespearebog med det Resultat, at den store Britte lever, i Modsætning til den Mumie man ellers bliver præsenteret for i de fleste Shakespearebiografier. — Nuvel, da Nietzsche dukker op i hans Horizont, genfinder han noget af sin Ungdom; han udstøder dette Suk: »Jeg har villet henvise til Nietzsche især, fordi det forekommer mig, som om Nordens Skønlitteratur allerede vel længe har tæret paa Tanker, som blev fremsatte og drøftet i det forrige Aarti; man tumler stadigt med de samme Lærdomme visse Arvelighedsteorier, lidt Darwinisme, lidt Kvindeemancipation, lidt Lykkemoral, lidt Fritænkeri, lidt Kultus af Folket o. s. v.«

Og han henviser til den store idéfyldte Personlighed. Og netop i de samme Aar — 90erne — bryder en Nyidealisme ind paa alle Fronter. *Boutroux, Bergson, W. Ja-*

mes; ikke mindst i Spencers og Mills England er denne Reaktion kendelig; men Reaktionen er for svag og splittet. Der blev ikke i Aarene op til Verdenskrigen rejst en holdbar filosofisk Bygning; Bergson fik ikke Schellings Indflydelse og naar alt kom til alt bed han nok Tænderne i Stykker paa den videnskabelige Positivisme. Men et Vejromslag er der. Opimod den første Verdenskrig skriver Tidens skarpeste Iagttager, den store tyske Tænker *Wilh. Windelband:* »Vi oplever nu paa en Maade, selvom Motiverne dertil er andre, samme Omslag i den almene Tankegang, som omkring Aar 1800 overalt i Europa og især i Tyskland, fandt Sted mellem Oplysningstiden og Romantiken — Omslaget fra Rationalisme til Irrationalisme. Hvergang den moderne Tanke afspores i sin Stræben, i sin Kundskab for ved Hjælp af rationelle Begreber at trænge ind til Virkelighedens inderste Væsen og i det praktiske Liv udforme Tilværelsen efter rationelle Principper, saa trækker den sig tilbage til sig selv for i Følelsens dunkle Dyb og i Viljens oprindelige Magt at søge sin Frelse. Derfor fremholdes ogsaa nu det irrationelle som al Virkeligheds hellige Mysterium, som Livets paa den anden Side al Kundskab liggende inderste Grund, og derfor antager det religiøse Behov, som raader i Længselen efter en Verdensanskuelse, ogsaa i Regelen Mystikens Former.«

Dette fastholder med andre Ord det store Opbrud fra den videnskabeligt konstaterlige Verden og dens Syntese og ud til det Ingenmandsland, der ligger mellem Syntesen og saa den Helhedsopfattelse, Hjertet begærer. Selv Psykoanalysen, der i disse Aar bryder med Eksperi-

mentalpsykologien og Psykofysikken, er med sin Drømme-, Symbol- og Underbevidsthedslære et Tegn paa samme Opbrud.

Ogsaa m. H. t. det ømme Punkt indenfor Positivismen og Naturalismen, *Etikken*, er der afgørende Nyorienteringer. Man blev jo hurtigt klar over, at den ikke lod sig binde til Lykke- og Nytteprincippet. Hvad da, naar man havde afbrudt Vejen til det trancendentale og Religionen. Hvad betyder Ord som Frihed, Pligt og Ansvar, naar de ikke i sidste Instans er bundet til en Helhedsanskuelse, der har tvingende Myndighed overfor Individet. En Foreløbighedens Syntese af Tilværelsens Sammenhæng vil gøre al Etik relativ. Og videnskabelig Etik? Nonsens. Det var det, den italienske Tænker *Giovanni Marchesini* omkring Aarhundredskiftet var klar over. Positivismen har fældet de Idealer og den Tro, der skulde bære en Etik; vel, siger Marchesini, saa oprejser vi Fiktioner i Stedet for; vi lader *som om* de eksisterer; vi omsmelter Metafysikken til et Stykke Suggestionsetik. Nuvel, det er en lang indviklet Historie, jeg nævner det blot som Positivismens (og den kundskabsteoretiske Kritiks) Indrømmelse af en Magtesløshed overfor Værdidommene og Moralens Begrundelse.

Et lignende Udtryk er *Hans Vaihinger* i Tyskland, der i sin Filosofi har opstillet en sammenhængende som-om-Lære (»Die Philosophi des Als-Ob«). Han staar W. James og Pragmatismen nær, reagerer altsaa for Handlingslivets Skyld mod den passive sig selv fortærende Intellektualisme, Positivismen løb ud i: Vi tror ikke paa noget, Videnskabens Aand er Skepsis, men uden Tro gaar Livet

i Staa; vel, lad os saa lade, *som om* Troen eksisterer; lad den endog være falsk; den tjener dog Livet; dette er beslægtet med Voltaires: Hvis Gud ikke eksisterede, saa blev vi nødt til at opfinde ham.

Marchesini og Vaihinger er det mest sammenfattende Udtryk for Tidens Moralkrise i Aarene mellem Aarhundredskiftet og Verdenskrigen; Tidens ovennævnte idealistiske Reaktionsfilosofi bragte ikke Sagen et Skridt videre. Saa er det, vi kommer til Aaret 1912, der er nævnt i omstaaende Essay: »Vor Tids Undergang«, hvortil dette unægtelig er en noget længeløbende Kommentar (men dette Essay var trykt i to Kronikker i »Politiken« og maatte jo tage Hensyn til et Dagblads almindelige Læsere). I 1912 udgiver *Starcke* sin Bog »Personlighedens Moral og de moralske Problemer i Nutiden«, der ikke alene er et Opgør med de positivistiske Moralsystemer men et Brud. Jeg bragte et Citat fra Bogen; jeg kan føje til de Linier, hvormed han afsluttede hele sit Forfatterskab; de er fra Afhandlingen »Fornemmelse og Forestilling«, der efter hans Død blev offentliggjort i det svenske »Arkiv för Psykologi och Pedagogik« 1927. Han skriver: »Livet er mere end Stofskifte og Blodomløb; det er et alsidigt styret Hele, hvis Redskab er den stadigt fremskridende Organisation af Associationsregionerne. Den muliggøres ikke ved, at vi griber efter Stoffer af denne eller hin særlige Art, men ved at vi former Livsvilkaarene i Verden om os saadan, at de stemmer med alle Tings Syntese. Er der ingen saadan Syntese, vil vor Tro paa dens Eksistens vise sig at være en Illusion, og

vi vil da miste Muligheden for at lade vort Liv udfolde sig og blive en stadigt stærkere Syntese. Vi kan da ikke opnaa den Mættelse, hvorefter vi hungrer, og som i sin højeste Form er det, vi kalder Guds Fred.«

Alle Tings Syntese, skriver han; det er det, jeg i det foregaaende har kaldt en Helhedsanskuelse til Forskel fra den Syntese, Videnskaben Tid efter anden sammenfatter sine foreløbige Resultater i. Af alle Tings Syntese maa Moral bero. Alle Tings Syntese er ikke nogen Videnskabs, men en Tros Sag.

Men hvad var Tidens Tro? Selve Trosevnen var rationaliseret. Tiden flød ud i Individualisme, Skeptisme, æstetisk Anarkisme. Et sammenfattende Udtryk derfor er *Anatole France;* som gammel vendte han sig mod Kommunismen for dog at have noget at hælde sit Hovede til, men Trosevnen var udtørret; det samme er Tilfældet med *Hamsun;* han vendte sig tilsidst til Nazismen; men troede den gamle Landstryger og Fabulator? Han rejste til Berlin for at se Hitler. En lille Smule Søndag havde baade France og Hamsun Brug for! — Men det var ikke alene i den protestantiske (og fritænkerske) Verden, at Moralproblemet, selve Strukturen i Kulturen, blev porøst, ogsaa i den katolske Verden er den samme Krise mærkbar; Reaktionen er *Jaques Maritain,* Ny-Thomismens Centralfigur; men dette vil føre for vidt og ind i Skydsgaards Disputats »Metafysik og Tro«. — Men herhjemme er denne Krises sammenfattende Skikkelse nu *Vilh. Grønbech;* i ham lever dette Oprør og Opgør, denne Opbrudsstemning mere passio-

neret end hos nogen anden. Spændingen i alle hans Bøger skyldes et Livtag mellem Videnskaben og Livet, mellem Syntesen og Helhedsanskuelsen.

— — —

Midt i 90erne kom der i »Revue des deux Mondes« den i mit lille Essay omtalte Artikel af den franske Litteraturhistoriker *Ferdinand Brunetière:* »Après une visite ou Vatican«, hvori der forekom det Udtryk, der blev Slagord i hele Europa: Videnskabens Bankerot. Dette afsporede Diskussionen. Det var rigtigt, at den positivistiske Videnskab var bankerot som Surrogat for Religion. Men Udtrykket kom til at gaa Mørkemændenes og den stupide Reaktions Ærinde.

Det videnskabelige (positivistiske) Gennembrud var en Nødvendighed efter den romantiske Spekulation, der var frugtbar paa Impulser, men farlig ved sin Mangel paa Forhold til det konkrete. Det videnskabelige Gennembrud var det ærlige Forsøg paa ikke at forsøge at flyve, hvor Opgaven var at gaa; ikke at skue, ane, hvor Opgaven var at vide; ikke at postulere, hvor Sagen var at bevise. Positivismen er et uudryddeligt Element i den europæiske Selvbesindelse. Der fører intet Skridt tilbage. Og en Videnskab, der ikke i Dag har Bund i Positivismens Forskningsmetoder, er Nonsens.

Vilh. Grønbech, der i Sandhed skulde bryde med Videnskaben som Religion, siger det saadan i en Bog om Høffding: »Vi kan ikke have respekt for en livsanskuelse, naar den ikke vidner om en ærlig bestræbelse for at anvende og gennemtænke den viden, der staar til raadighed; en livsanskuelse, der slet ikke bryder sig om

naturvidenskab og historisk kritik, kan ikke faa betydning udover en ganske bestemt kreds.«

Videnskaben er ikke bankerot. Men de Videnskabsmænd er det, der vil paastaa, at deres Syntese udtømmer Helhedsbilledet. Häckel er Videnskabsmand som Forfatter af de betydende og bestaaende Værker om Havets laveste Dyreformer; men han er saa temmelig bankerot som Forfatter af »Die natürliche Schöpfungsgeschichte« og »Die Welträtsel«. Og vi har jo haft Eksempler nok paa, at Videnskabsmænd har brugt deres Autoritet fra det Omraade, de nu kendte, til at udtale sig om Ting, de ikke havde Begreb om, og det ofte Ting, der slet ikke kunde fanges i Begrebets Form!

Opgaven var at redde Videnskaben fra de videnskabelige Profeter, fremme det ærlige Forskerarbejde, der udvider vor Viden, om Naturen og om os selv, flytter Grænser, omstyrter Fordomme. Menneskets religiøse og metafysiske Behov trænges af denne Grund ikke op i en Krog. Men det holder haardt for mange Videnskabsmænd at indrømme dette. Der skal meget høj Kultur og ikke ringe dialektisk Skoling til for ikke at blande de objektive Fakta og Kendsgerninger, man nu behersker som Speciale, sammen med subjektive Formodninger og Ønskedrømme. Positivismen er blevet dogmatisk som enhver anden Religion og ligesaa utaalsom mod anderledes troende. Et grelt Eksempel paa dette havde man i den berømte Universitetsstrid i Norge 1912, hvor *Richardt Eriksens* Disputats »Jeg'et og Tænkningen« blev afvist af Positivisterne *Aall* og *Löchen*, fordi den ikke var ortodoks nok, men bevægede sig paa forbudt

spekulativt og religiøst Territorium. Men efter den svenske Professor *Vitalis Nordströms* og den danske *Wilckens* Udtalelser var den videnskabelig og solid nok til Disputats. Professor *Oscar Jægers* store Bog »Universitetsstriden« er et sandt Dossier for den, der i alle Enkeltheder vil studere den positivistiske Farisæisme. Det samme, omend ikke saa grelt, var Tilfældet herhjemme, da *C. N. Starcke* blev ansat som Professor. Offentligt og sagligt hængte man sig i de Blottelser, han havde givet sig, men man kan ikke se bort fra, at Fanatismen i Modstanden, ikke mindst fra Høffdings Side, hang sammen med Starckes Kritik af den naturalistiske Etik. *Viggo Starckes* Bog om denne Strid og Starckes egen: »Svar til mine Angribere« er saare oplysende om den Psykologi, der blottes, naar videnskabelige Problemer og personlige Interesser af ren subjektiv Art blandes ind i hinanden.

Om dette gælder *Vilh. Grønbech's* Ord i »Liselundbogen« 1943: »Ti saadan som jeg, den dannede Europæer, oplever Tingene og oplever mig selv, saadan er det — rigtigt. Vor videnskab har bevaret skolastikkens aand og metode urørt, den forudsætter som givet, at vi gennem iagttagelse og experiment og eftertanke kan naa til at bestemme tingenes væsen; dens resultat er *sandheden*. Ganske vist, hedder det, naar vi maaske aldrig til den hele og fulde sandhed, men vore videnskabelige hypoteser er i hvert fald tilnærmelser til den eneste sandhed. Forskningen er nøjagtig lige saa dogmatisk som nogen kirkelære; de mennesker, som ad deres egne veje naar til en anden oplevelse end den autoriserede, er

kættere; nu kalder man dem blot umetodiske dilettanter, som fordrejer hovedet paa de uerfarne.«

Jeg vil slutte disse Randnoter til en Verdenskrise med disse Grønbechs Ord. Her er vi kommet bag de sociale og nationale Forudsætninger for Katastrofen og Krigen og ind til den tvivlraadige og porøse europæiske Mentalitet, der gav Hitler, Goebbels og Rosenberg saa let Spil i det tyske Folk.

Verdenskrisen, som bag de ydre skiftende Begivenheder havde varet ved fra Begyndelsen af det 20. Aarhundrede og som blot den første Verdenskrig og Mellemkrigstiden havde forstærket, havde, som flere Gange nævnt, herhjemme en genial Eksponent i det store Format, Vilh. Grønbech. Netop i disse Aar, dette Bind omhandler, var han ved at blive opdaget af sin danske Samtid som noget mere end en dygtig Kultur- og Religionshistoriker. Hans store Værker udkom i hurtig Rækkefølge, og man begyndte at skimte en Plan og en Sammenhæng, et Maal, han konsekvent forfulgte, et Budskab han energisk forkyndte. Op af det faglige Arbejde med at give saa paalidelige Billeder som muligt af vor Folkeæt i Oldtiden, af indiske og europæiske Mystikere o. s. v. løftede der sig en Forkyndelse paa Baggrund af et Angreb paa hele den individualistiske Kultur, hvor Muligheden for at finde Fællesskabets Former og Medmenneskelighedens dyre Formel blev vanskeligere og vanskeligere. Som Søren Kierkegaard i 1850ernes København fik Grønbech i 1930ernes en lille Menighed, der som han var foruroliget af noget mere end Tidens sociale og nationale Konflikter, og hvis religiøse Trang den be-

staaende Kirke ikke kunde mætte. Som Profet var hans Løsen en ny Sjæl og et nyt Fællesskab. Og i sine Værker om det gamle Norden og det gamle Hellas havde han vist, hvordan et Fællesskab tog sig ud, før Individet albuede sig frem med Paastand om, at Verden laa i ham, og at Fællesskabet bestod i en Tilpasning mellem aflukkede Personligheder.

En rig og sammensat Personlighed er Grønbech, en hæftig Individualitet, et vesuvisk Udbrud af Ild, der længe nok har været spærret inde under Jordskorpen; men denne Ildsøjle bærer en Krone af Aske, den graa Samtidsbevidsthed, han deler med os alle. Ogsaa denne Aske sner over hans Bøgers Blade og har givet ham en tungsinding Sagtmodighed og tøjlet hans Ord; hvad der var Storm i hans Hjerte, blev til den stille Brise i hans Stil og en Hvisken bag Linierne i hans Udredninger. En Ener og en Enspænder, der netop derfor véd mere om Fællesskabet og dets Nødvendighed end de mange, der har en eller anden Forening at staa i .....

Dette Forhold har gennemvævet hans Værker med en Polemik, der just ikke ligger i Overfladen og i Repliken, men er indvævet som ironisk Rendegarn i Fremstillingen. — Han er Videnskabsmand og Profet; han er Forkynder og Udreder; han er Kunstner og Livskunstner, han er Besværger og en grum Satiriker, ofte noget af det, man paa Tysk kalder en Gegensprächer; han elsker Uenighed og stiller aldrig sit Lys under en Skæppe og affærdiger i Bisætninger solide og skikkelige Videnskabsmænd og deres Besyv for at manifestere en Bedreviden, som han sikkert i flere Tilfælde har, i hvert Fald for-

staaet som bedre Indføling, bedre Forstaaelse. Han ømmer sig nu og da under sin Begavelses Byrde ganske som den af ham ilde lidte Kierkegaard. Det er ikke altid let for Grønbech selv at være Grønbech, men han bærer denne Kendsgerning med sagtmodig Ro. Det er værre at være os andre. Men vi har jo vort. Vi læser ham gerne. Ikke ud i et Stræk, for saa blev vi søsyge af hans Stils bølgende Monotonitet. Men nu og da. Og som vi læser, svinder ofte Interessen for Emnet, som fik os til at gribe Bogen, og vi læser bare om Grønbech. Til sidst læser vi noget af en aandelig Selvbiografi. Grønbech, der har studeret Alverdens Religioner, har ikke undladt at studere sin egen og ikke undgaaet at søge den bekræftet, hvor han kunde. Enten positivt ved at holde *Fr. Schlegel* og *Blake* i Haanden eller negativt ved at gaa i Aktion mod *Goethe* og afklæde ham, til han holder hans nøgne, egoistiske Sjæl i sin Haand. Eller det er *Paulus*, der kommer ham i Vejen og krydser hans Jesusdyrkelse, eller det er selve Hellenismen, der vil løbe fra Livet, d. v. s. frelses, forløses, udfries, og som derfor var moden for Pauli Kristusbudskab. Grønbechs Protest, hans negative Linie er ofte noksaa interessant som hans positive; her sættes hans Temperament fri, her ulmer det i hans Humor, her er der Bid i hans Stil. Der er Sætninger, der lyder som naar en Musefælde smækker i. I al sin Stilfærdighed er han en diabolsk Haaner, naar nogen kommer hans særlige Gudsrige paa tværs, Cisternefolk, Opsamlere, netop naar han er ved at messe over en Kilde.... Der er et naivt Element overalt i Grønbech, som just er det fortryllende; et Barn smiler

til en vis Olding; denne anarkistiske Individualist hungrer efter Fællesskab, og gennem sin Viden pløjer han sig frem til Tider og Personer, hvor Fælleskabet som Slægt eller Samfund er det afgørende: de gamle Nordboer, det gamle Grækenland, der endnu ikke var ormstukket af Sofistik; Grundtvig, Blake, Jesus. Men jeg har ham stundom mistænkt for mere at læse i Blakes »profetiske Bøger« end i »Det nye Testamente«, der jo ikke er et rent Jesusskrift, da der ogsaa er Kristendom deri. Ja, jeg tror, at hvis man til Gavns vil forstaa Grønbech og ikke føres paa Vildspor af de Udtalelser, der er stukket ind i Overfladen af hans Skrifter, saa skal man skole sin Forstaaelse gennem en Forstaaelse af Blake, denne halvgale, geniale engelske Mystiker og Egocentriker. Han skriver et Sted (»Ægteskabet mellem Himmel og Helvede«): »Mennesket har intet Legeme forskelligt eller adskilt fra sin Sjæl; thi det, vi kalder Legemet, er en Del af Sjælen, opfattet gennem de fem Sanser, Hovedindgangene til Sjælen i denne Tidsalder. — Lidenskaben er det eneste Liv og kommer fra Legemet, og Fornuften er Lidenskabens Begrænsning eller ydre Ramme. — Lidenskaben betyder evig Fryd.« Blake bruger disse Sætninger til Angreb paa Kristendommen. Og vi er her ved Roden og Forstaaelsen af Forudsætningerne for Grønbechs Angreb.

Og videre hos Blake. Han taler om de gamle Digtere, der besjælede alle haandgribelige Ting: »Og i Særdeleshed granskede de hver Bys eller hvert Lands Genius, og henførte dem til deres aandelige Guddomme, indtil der var dannet et System, som nogle benyttede sig af

og underkuede Menigmand ved Forsøget paa at give dem en selvstændig Tilværelse uafhængig af de Ting, hvortil de er knyttede; saaledes begyndte Præstedømmet. Af poetiske Myter uddroges Formler for Dyrkelse. Og endelig erklærede de, at det var Guddommens Vilje. Og saaledes skete det, at Mennesket glemte, at alt guddommeligt bor i Menneskets eget Bryst.« Og endelig: »Ja, jeg siger dig, der findes ingen Dyd, der ikke gør Brud paa de ti Bud. Jesus var den fuldkomne Dyd. Han handlede efter indre Tilskyndelse og ikke efter Regler.«

Der har vi Grundlaget for hans omdiskuterede Jesusbog og de Besværgelser, der findes rundt i hans Skrifter, naar han taler om Guds Rige, som er det modsatte af Kristendom: nemlig en Livsudfoldelse, der i Lidenskab har overvundet den kristne Dualisme mellem Sjæl og Legeme. Her er vi ved Grundlaget for Profeten Grønbech, der er ude at fejde mod selve vor kristne Kulturs Kilder. Derfor understreger han hos de kristne Mystikere netop det hos dem, der i alskens symbolsk og visionær Forklædning undergraver den Dualisme, Kirken bygger paa. Derfor slutter han Paulusbogen med disse Ord: »For Jesus er Fremtiden Gudsriget, det virkelige Liv. For Paulus er det Livskampens Ophør.«

Farligere Modstander siden Kierkegaard har Kristendommen ikke haft end denne stilfærdige Professor. I Modsætning til ham fremmer alle Positivister og Fritænkere Kristendommens Sag, hvad han blidt og ironisk afdækker i den lille Bog om Høffding: »Disse Beliasbørn kan uden nogen overdrivelse eller noget paradoks kaldes troende kristne, der ikke behøver Gud for at

opretholde deres kristendom. Kristendommen har aldrig haft mere overbevisningstro sønner, mere helstøbte helgener, mere sædelige gennemsnitskarakterer end disse filosoffer. Og det samme gælder Comte. Han er katolik i alt....« I Sandhed, hvad Grønbech vil, er lige til. Han kan være uklar i Formuleringerne og Moduleringerne af sin oprørske Lære, naar den skal uddrages af et saa stort Galleri af Mennesker, han som Religionshistoriker opererer med; men hans Tendens er altid klar; han véd noget om Lykken og Livet, han ser Glimt af det tabte Paradis bag 1900 Aars livsforkvaklende Kristendom, Gudsriget, det vil sige, hvor Sjæl og Legeme smeltes sammen i lidenskabelig Udfoldelse, i spontan Væren; det bryder nu og da op i enkelte sære og tragiske Skikkelser, der i Hjertet forsager Frelse og Forløsning, fordi de bæres og beaandes af den gyldne Væren, som Blake, som den unge Schlegel i de store Stunder. Grønbech véd noget om dette Paradis, som Nietzsche ogsaa fra *sin* Kant stirrede imod; men ak! han staar selv paa Nebo Bjerg og stirrer ind mod det forjættede Land. Han er selv Søn af en kristen Kultur; han har selv Dualismens tveæggede Sværd i Hjertet. Her er vi ved hans Humor og ofte uforløste Humor, der er hans Lidelse og Frigørelse paa en Gang. Han har paa Kristendommens Bekostning atter bragt det religiøse til Værdighed, det naturgivne, Sansernes Dybdefølelse og Evighedsfølelse. Jeg ser her bort fra Fagmanden, Videnskabsmanden, der er af underordnet Betydning i denne Sag; men som Tænker og Profet, som revolutionær Aand er han den største, vi har haft, siden Kierkegaard lukkede sine Øjne. Denne sagde: Kri-

stendommen er slet ikke til; den er endt i humanistisk, selvbedragerisk Formelvæsen. Grønbech siger: Jesusdommen er ikke til, den er kvalt af den paulinske Kirke, der har gjort Jesu Lære til en Lære om Jesus og Jesu Liv og Ord til magisk Menighedsvæsen, hvor Lidenskab og Livsudfoldelse er Synd og Askese er Dyd. Gennem Paulus er atter Jødedommen og den gamle Jehova med samt hans Lov flyttet ind i det Guds Rige, som Jesus varslede var nær.

Passioneret Tanke og omfattende Syn er der i dette nyreligiøse Forfatterskab, Tidens betydeligste, og det ligger i et Plan, hvor Spørgsmaalet om at være enig eller uenig har mindre at betyde. Det virker fremmende og forløsende baade paa Tilhængere og Modstandere. Det er inspireret af Tidens Moralkrise, saasandt Moral ikke alene bestaar i Holdning men ogsaa i Handling, ikke alene i at sige *jeg*, men ogsaa *du*. Samfundsmoralen ligger Grønbech mest paa Sinde forstaaet som medmenneskeligt Sindelag, som Hjerternes Solidaritet.

Tidens Krise hærger hans eget Sind. Han kæmper ikke alene med genstridige Ting i den Kultur, der omgiver ham; han kæmper ogsaa med genstridige Ting i sig selv. Den Individualisme, han angriber hos andre, maa han ogsaa angribe i sig selv. Den broderlige Tone, der er Grundtonen i hans Værk, skyldes, at han er beredt til at gaa under med dem, hvis Undergang han har varslet. Der er Fællesskab ogsaa i dette. Han har ikke af Meninger og Anskuelser bygget sig en privat Ark, hvor han kan holde sig flydende, naar Syndfloden kommer. Her er vi ved det stundom bitre men ogsaa forsonende

i hans Humor. Det gribende ved ham som en Centralfigur i Tiden og det, der gør, at han kommer os ved, personligt, inciterende, forargende, befriende er, at han trods al Spot og Haan ikke først og fremmest saver i den Gren, andre sidder paa — det gør velbjergede Satirikere — men i den Gren, han selv ogsaa sidder paa. Her er vi ved Angsten og Modet i denne tungsindige Livsforkynder, som hans Folk først rigtig fik Øje paa indunder Katastrofen, i den Forudanelsens Angst, der martrede os alle. Men her er vi ogsaa ved den Humor, Grækerne ikke kendte, men som først Kristendommen gjorde til et Fællesskab i Skyldfølelse.

IV.

Foruden Grønbech var der ogsaa en anden Mand, der beskæftigede mig i disse mørke Aar indunder Katastrofen, det var den franske Digter og Tænker *Paul Valéry*. Ogsaa han gik bagved Tidskonfliktens ydre og paatagelige Udslag, men hans Problem var af rent personlig Art, Forholdet mellem Væren og Værdi, mellem Ord og Handling, Kunsten og Livet, mellem det Liv, der kræver os helt, og den Tanke, der murer sig inde i sin egen Fæstning, og hvis Patos er Afkaldets Patos .....

— — —

Der findes i denne Bog en Artikel, der staar helt for sig selv: »Hellestø, Fana og Skaugumsaasen«, her er ingen Debat om Tidens Aktualiteter, det nationale, nordiske, Nazisme, Kommunisme o. s. v. Den handler om en Rejse ud af Tiden og ind i Øjeblikket. Den er en Digters og

en Kunstners Suk under disse Aars Foredragsbyrder, det opslidende og splittede Liv, Tog, Biler, Rutebiler, nye Mennesker hver Dag, i Byer, Landsbyer, øde Forsamlingshuse, de samme Emner i skiftende Form ..... jeg husker en blæsende regnfuld Aften paa Skjern Station, hvor jeg skulde vente en Timestid paa det sydgaaende Nattog. Restauranten var lukket, og i den kolde Ventesal brændte de søvnige Lamper ..... denne Lugt af Kulos, Støv og vaadt Tøj ..... der var en Dør, der slog et Sted, blev ved med at slaa, udenfor laa den øde Perron, blank i Regnen, inde bag Billethullet, hvor der var trukket et gult Gardin for, kunde man høre et Telegrafapparat tikke, tøvende, monotont ..... saa holdt det op, men begyndte lidt efter igen. Toget var tre Kvarter forsinket fra Ringkøbing, saa der var bare at vente, maale Gulvets Kvadrat, læse Væggenes kendte Plakater om Rotternes Udryddelse, Tors Radio, Alfa Margarine, Gaa dig glad i Stjernesko, hvad det nu var for nogle Sko .....

En saadan Aften kunde selve Ventesalens kolde Øde fylde min Sjæl. Hvorfor sad jeg her, strandet et Sted ude i Vestjylland; ja, jeg vidste det jo nok, naar jeg tænkte mig om; jeg mente, jeg havde et Budskab at bringe og en Advarsel. Jeg fulgte i hines Spor, der tog Land efter 1864 for at skabe en Nationalstat efter det dansk-tyske Monarkis Sammenbrud, konsolidere et folkeligt Demokrati, føre nordisk Tale. Min Far og Mor havde været Pionerer i dette Arbejde, dets Aand havde været mit Hjems Aand. Det var Aakjær, der havde fundet de lykkelige Linier:

Fra Folket vi kommer, til Folket vi gaar,
dets Lykke skal være vor Lov.

Folket, ja, som jeg havde mødt det i Aften i et fjernt Hedesogn, hvor det kom ud af Mørket fra Veje og Stier mod det oplyste Forsamlingshus; de havde deres Kurve med Æblekage og Brød i, thi der skulde ogsaa være fælles Kaffebord. Og jeg havde talt om Norden og Jødespørgsmaalet, om Nazisme og Menneskeværdighed, og efter Kaffen havde jeg læst op af H. C. Andersen; vi havde sunget danske Sange og lært nye ..... og det havde været langt fra Litteratur, Kritik, Filosofi og Æstetik og sikkert uforstaaelig for Litterater og Tryksværtens Folk. Aandsliv er jo nu en Gang ikke bundet til Tryksværten og Bogen men først og fremmest til Ordet. Vi havde netop denne Aften sunget Grundtvigs Sang til *Steffens*, Lynildsmanden:

Ja, den fri og stærke Tale
om hvad Haanden griber ej,
men som dog fra dybe Dale
baner sig til Stjerner Vej.
Ordet, som af Aanden føres,
skaber Syn, hvor Røsten høres
vaagned Steffens, her med dig.

Jeg havde set Øjne, der lyste, og hørt frisk Munterhed og ofte følt mig ydmyget overfor denne Forsamling, der var kommet de lange Veje for at høre et Foredrag .... hvad havde jeg at bringe; tit kom jeg forjaget

og træt efter lange Togrejser, uoplagt og med for lidt Søvn, og de havde pyntet Bordet med Flag og Blomster, og jeg havde mødt Venlighed og Oprigtighed....

Men alligevel; jeg maatte ofte tænke paa min stille Stue i Parkvejen i Oslo, de mange Aar under Skaugumsaasens blaa Profil, eller mit Værelse paa Stureplan i Stockholm, Stadshuset med de tre gyldne Kroner løftet mod den aprilblaa Himmel .... et forladt Arbejde, der stadigt ventede, Ro, Koncentration, Ensomhed .... her traf jeg hundreder af nye Mennesker hver Dag, tusinde af omskiftende Indtryk.

Inde ved Siden af tikkede stadigt Telegrafapparatet, og en Dør blev ved med at slaa, monotont slog Regnen paa Pakhusets Bliktag. .... Jeg havde ikke udgivet Bøger i flere Aar, Planer og Udkast var der nok af, men Tid, Tid, sammenhængende Tid; men der var Tid nok til at hænge paa forsinkede Tog og vente i øde Ventesale .... det ulevede Liv, de uskrevne Kvad. .... Hvorfor var jeg her? Vække Folket? Jeg var hverken Profet eller Politiker; jeg rejste ikke i nogen Retnings eller nogen Gruppes Ærinde. Mulmet trak op fra Syd; men vedkom det mig? Var min Tale mod dette ikke et Halmstraa mod et Bjerg? Gjorde det fra eller til?

Gaa dig glad i Stjernesko, udryd Rotterne, hør Tor's Radio, spis Alfa Margarine....

Udenfor ringede en Klokke iltert og længe, men det var det nordgaaende Tog, der meldtes fra Ølgod.

Saa satte jeg mig hen i Hjørnet under Lampen og læste Valéry. Han og hans Problem havde fulgt mig i disse Aar, som en Orm, der gnavede paa Roden af det Træ, jeg ger-

ne vilde skulde skygge over mig. Poesien, Kunsten, Kritiken. Problemet vil møde enhver Aandsarbejder før eller siden; det kan udtrykkes paa mange Maader. Det kan være Forholdet mellem Tanke og Handling, mellem det abstrakte og det konkrete; mellem Meditation og saa dette at skabe, bygge; det kan ogsaa være den ulidelige Spænding mellem dette at være brændende i Aanden men længes efter Livet. Som ingen havde Valéry boret sin Tanke ned i dette Problem, det skulde da være de tyske romantiske Filosoffer, en Schelling, en Fichte; men de kunde dog fylde Illusionerne med Passion og beruses deraf og finde en Erstatning i dette for det Liv, de ikke fik levet, indtil Kravet om Handling ogsaa bankede paa Fichtes Dør. Men Valéry; han var i sin Ungdom flygtet fra dette Problem og havde muret sig inde i et borgerligt Liv. Men det vendte frygteligt tilbage.

Jeg tænker ikke her paa Lyrikeren. Det store Digt »La Jeune Parque« forstod jeg sandt at sige ikke stort af. Her er et Spil paa Ordvaleurer og Associationer, Mystik og Symbolik, her er sindrig Metaforspekulation og Ordsuggestion, der kræver en Beherskelse af det franske Sprog, som kun faa Franskmænd er i Besiddelse af. Dette Digt om Jegets Syndefald, dets Nedstyrtning fra Abstraktionernes Krystalhimmel til det Liv, der kræver Jeget omsat til Holdning og Handling i Stoffets genstridige Verden, er ikke desto mindre ikke alene et Brud med den billige franske Klarhed og Esprit, som man ogsaa raaber med paa Amagertorv, men et subtilt-fortvivlet Forsøg paa at fatte ikke alene Spændingen men ogsaa Smerten i det Problem, jeg ovenfor nævnede. Spændingen

mellem Selvreflektion, Selvbeskuelse, Tankens Svæven i det tomme Rum, den ufrugtbare Selvbesmittelse i dens Selvbegriben, og saa Daadens Liv i den konkrete Tilværelse. Men dette enkle Problem er slaaet op i stor symbolsk Billedstil, et sindrigt tilvirket Gobelin, hvor man møjsommeligt maa følge Traadene over og under hinanden for at finde frem til noget, der ligner et Billede.

Thomas Mann har paa sin enkle og mere ligefremme Maade tumlet med det samme Problem, hos ham Kunstneren og Borgeren, Reflektionsmennesket og det praktiske Handlingsmenneske. Selv Hamsum har været saaret af Problemets Brod i sit Drama »Livet i Vold«, hvor det er Kunstneren, der hævdes i sin amoralske Suverænitet overfor Borgeren. Siden skulde han holde Dommedag over samme Kunstner i »Landstrykere«. —

Ja, naturligvis er dette Problem alment, ethvert Aandsmenneskes Kors og Krone. Men ingen har i den moderne Tid følt det saa smertelig som Valéry, ingen har aflokket det saa dybe Ekko-Toner, først og fremmest i sine sokratiske Dialoger, hvoraf jeg nu læste om igen »Eupalinos eller Ariktekten«, mens Regnen trommede ovre paa Bølgeblikskuret, som var det et fjernt Riffelregiment, jeg hørte, og Telegrafapparatet tikkede derinde bag det gule Gardin....

Valérys Dialog er henlagt til Hades, hvor Sokrates efter sin Død nu er en Skygge blandt Skygger. Ogsaa hans Ven Phaidros er kommet der og de andre fra hint Symposium en blaa Vaarnat i Athen, da Sokrates talte om Eros og Længselen mod Fuldkommenheden og Alkibiades styrtede ind og Timerne gik indtil Morgensolen stod rød

over Hymettosbjerget og Oliventræernes grøngraa Blade lyste i Morgendug og Morgengry ....

Nu er de alle Skygger blandt Skygger, dem, der havde været saa glade i Øjeblikket, været baaret eller sønderbrudt af de mange Begær, Drømme, Ønsker, Længsler, som nu et Menneskeliv rummer. Nu er de muret inde i Evigheden. Nu har de Tid nok alle dem, for hvem Tiden var saa knap....

Endelig finder Phaidros Sokrates, der sidder i Tanker ved Tidens Strøm, som han nu ser fra den *anden* Side, ser hvordan alle Farver flyder ud og gaar under i det farveløse; thi som Skygge er Sokrates stadig Sokrates, ogsaa i Hades vil han tænke over Tingene, klare sig det indvortes, forløse Skygger, som han i sin Tid paa den anden Bred havde forløst Mennesker, saa de blev klar over deres evige Bestemmelse; Athens Jordemoder; nu er Evigheden her jo!

Og Phaidros, han jager endnu efter Skønheden som Skyggen af en Skygge .... han har truffet sin Ven Bygmesteren *Eupalinos* fra Megara, som han nu fortæller Sokrates om. Paa den anden Side af Livets Bred staar hans Bygninger som Udtryk for haandgribelig Skønhed og Fornuft. Og de to taler sammen som i Platons »Phaidros« en Gang i gamle solbeskinnede Dage.

Eupalinos, der bygger, efterlader sig haandgribelige Ting, gør et Arbejde, hvorved der ingen Bisag er, det kan styrte sammen, men det har dog været; men hvad bliver der efter os, Tankens, Meditationens Folk, Filosofferne. »Deres Ulykke,« siger Sokrates, »er, at de aldrig

risikerer at se de Verdener, de digter, styrte sammen — thi disse Verdener eksisterer jo ikke.«

Og udfra dette dømmer Sokrates nu sit Liv paa Jorden; han skildrer for Phaidros sin lykkelige Ungdom, da mange Kræfter og Anlæg brødes i ham. Han vandrede ved Havets Bred, berust af sin Ungdoms Overskud, Bølgerne kommer vældige og graagrønne ind fra Libyens og Afrikas Strande for at brydes mod Hellas Klipper, denne Grænse mellem Poseidons Rige og Jorden. Og som han taler gror denne Ungdomsstund op for ham i sin Friskhed og Ynde. »Man ser hvide Ryttere springe over sig selv, og alle disse Sendebud fra det uudtømmelige Hav gaar under og dukker op paany i et enstonigt Brus, op og ned foran Kystliniens fine Bue, som de aldrig helt formaar at storme, til Trods for at de kommer farende med vældig Kraft fra Horisontens yderste Rand; og Mennesket staar der som en levende Statue og synker lidt dybere ned i Sandet, og Sjælen giver sig hen til denne mægtige og sprøde Musik, falder til Ro og følger den i Evigheden.«

Phaidros udbryder henført: »Du vækker mig til nyt Liv. O, Sprog, fuldt af Salt, Ord, der dufter af Hav.« »Ja,« siger Sokrates, »jeg har ladet mig henrive af min Tale. Vi har jo Evigheden for os til at drøfte Tiden. Vi er her for at tømme vor Sjæl i Danaidernes Kar.«

Og Sokrates gaar videre i sin Skildring af den Ungdom, han en Gang var, de søde, rige Muligheders Verden. Han tænkte ogsaa paa at blive Bygmester, det kriblede i Hænderne efter at forme, tvinge Stoffet, skabe.

Men han ofrede dette Anlæg for Tanken, Spekulationen, Abstraktionen. Han skulde have bygget Huse, Skibe, Huse, der kunde synke sammen, Skibe, der kunde strande. Men de havde dog været. Nu har han kun efterladt sig Luftkasteller. Det eneste Skib, der har interesseret ham, er hint, der kom fra Delos, og som gav Signalet til hans Henrettelse....

Daadens, Handlingens Mand skulde han have været. Han blev en Mand, der tænkte over Tingene. Nu angrer han, dybt og bittert: »Er det saa svært for dig at opleve det skønne Liv?« spørger Phaidros medfølende. »Phaidros,« siger Sokrates, »min blege Phaidros, en Søsterskygge til min Skygge, jeg fornemmer virkelig, at min Anger vilde blive uendelig, hvis den havde en Substans at bearbejde, et Kød at pine. Den begynder at rase, men den kan ikke rase ud. Den svøber sig i Billedets Form, men Konturerne kan ikke mere fyldes med Farve .... Findes der noget mere forfærdeligt end Skyggen af en Vis?«

»Ja,« siger Phaidros, »den Vise selv.«

Og nu kommer den Replik, der er det Hængsel, hvorom Dialogen svinger. Sokrates siger: »Ve mig, ja — den Vise selv, som ikke efterlader sig andet end den staaende litterære Figur af et Snakkehoved, og saa Ord, strøet omkring, hjemfaldet til udødelig Glemsel.... Hvad har jeg da gjort for at faa Resten af Menenskeheden til at tro, at jeg vidste meget mere end den om de mest tvivlsomme Ting? — Og det Kneb at faa Folk til at tro paa, hvad jeg sagde, bestod i, at Ens Død var saa dygtigt gennemført, smykket med en saa lysende Uretfærdighed,

omgivet af et saa rigt Venskab, at den formørker Solen og bringer Naturen ud af Fatning. Kan der tænkes noget mere frygteligt, end at gøre sin Død til et saadant Mesterværk.... Livet kan ikke forsvare sig mod denne udødelige Dødskamp. Livet indbilder sig stadigt, at det skønneste i Tragedien begynder efter det sidste Ord i det sidste Vers!.... Menneskets dybeste Tanker søger mod det tomme. De har deres Brændpunkt hinsides Altet. — — Ve mig, ve mig! Jeg gik frem med en Sandruhed og en Oprigtighed, der var mangfoldige Gange mere løgnagtig end Myterne og Profeternes Tungemaal. Hvad jeg lærte, havde jeg selv konstrueret. Jeg gjorde forførte Sjæle med Børn og bistod siden dygtigt ved deres Forløsning.«

»Du er haard imod os alle,« siger Phaidros.

»Om du og de andre,« fortsætter Sokrates, »ikke havde lyttet til mig, saa havde mit Hovmod maattet finde en anden Maade at gøre mig eders Tanker underdanige paa. — Jeg skulde have bygget, sunget.... O, mit Tankeliv, mit Tidsfordriv! Hvilken Kunstner er der ikke gaaet til Grunde i mig. Hvad har jeg ikke forsmaaet, og hvad har jeg vel skabt? Jeg staar overfor mig selv som Dommer i mit aandelige Hades. Den letvundne Berømmelse af mine berømte Ord forfølger og pisker mig, og se, jeg maner frem som Erindringer de Handlinger, som ikke skete, de Værker, der ikke blev født.... de er formløse og grænseløse Forbrydelser, disse skrigende Tomheder.... de er Mord, hvis Offer er uforgængelige Ting..!«

Ja, Ibsen vidste nok, hvad han gjorde, da han skrev »Naar vi døde vaagner« og tungsindigt vejede Kunst og

Tanke mod Liv. Nu faldt ogsaa Skyggerne over ham og levende Mennesker smuldrede til Modeller....

Men Sokrates fortsætter: »Jeg er bange for, at det ikke var gavnligt at søge den Gud, som jeg hele mit Liv har bestræbt mig for at opdage, kun ad Tankens Vej; det var nytteløst at fremmane ham af den saa skiftende og usikre Følelse for Ret og Uret og at tvinge ham til at udlevere sig til en raffineret Dialektiks Besværgelseskunster. Den Gud, man finder paa denne Maade, er blot Ord, født af Ord og vender atter tilbage til Ord. Thi det Svar vi giver os, er tilvisse ikke andet end selve Spørgsmaalet. Og hvert Aandens Spørgsmaal til Aanden er intet andet end Enfold og kan ikke være andet. Det er tværtimod i Handlingerne og i deres Forbindelser, vi bør finde den umiddelbare Følelse af det guddommeliges Nærhed og den bedste Brug for den Del af vore Kræfter, som er overflødige for Livet og som synes at være bestemt til at stræbe efter et udefinerligt Maal, som langt overgaar os selv. Men af alle Handlinger er den mest fuldkomne den at bygge....«

— — —

Saa langt kom jeg, da Stationsforstanderen slog Døren op og meldte, at nu kom Toget til Esbjerg. Og et Øjeblik efter suste det ind paa Perronen med de mange mørke Vogne, der taktfast huggede over Skinnernes Sammenføjninger. Jeg forlod mit Ventesal-Hades og fandt mig en Plads mellem to sovende Handelsrejsende. Den ene vaagnede, gned Øjnene og saa sig forvirret om: Er det Esbjerg? Nej, det er Skjern; saa bankede han den anden paa Skulderen og spurgte: Har du en Øl til? En-

delig satte Toget sig i Gang. Regnen var holdt op og Blæsten taget af. Det var blevet Klarvejr og en lav gul Maane stod over mørke Granplantager og vaade Veje. De Handelsrejsende var sovet ind igen, og paa Vej til Esbjerg læste jeg Valérys anden sokratiske Dialog: »Sjælen og Dansen«, en Tildigtning til Platons »Symposium«, der netop da havde et Ord at sige mig og en Stemning at bekræfte. Den handler om den Livslede, der kommer, naar Tanken har gennemskuet og afklædt alt, og Jeget er som en frysende Fange i et Fængsel, og den handler om den Øjebliksfølelse, hvorigennem Jeget realiserer sig selv og sprænger sit Fængsel. »Sig mig, kære Ven Eryximakos, du, der er Læge, kender du ikke noget specielt Middel eller en tilforladelig Modgift mod den største af alle Lidelser, det giftigste af alle Gifte, — den bitreste Galle, som trodser hele Naturen? Den hedder Livslede. Jeg mener — forstaa mig rigtigt — ikke den Lede, der gaar over, ikke den Lede, Trætheden fremkalder, eller den Lede, hvis Aarsag er klar og hvis Grænser man kender, men den absolutte Livslede, den rendyrkede Livslede, den Lede, som ikke kommer af Modgang eller Sygdom, som kan angribe den lykkeligste — kort sagt: den Lede, som Livet selv føder og som ikke har andre Aarsager end den levende Klarsynethed. Denne absolutte Ulyst er i og for sig ikke andet end det nøgne Liv, naar det staar Ansigt til Ansigt med sig selv.«

Valérys gamle og evige Problem, Tanken som Livets Orm, der faar det grønne Træ over os til at visne, Meditationens Skyggeliv, dets Spindelvæv i Stedet for Livets røde Gobeliner.

Lægen Eryximakos svarer: »Hvorfor finde Lægemidler mod et rationelt Onde? Intet, i Sandhed, intet er mere sygeligt, intet er mere i Strid med Naturen end at *se Tingene saadan som de er.* En kold og fuldkommen Klarhed er en Gift, som ikke lader sig bekæmpe. Virkeligheden i rendyrket Tilstand faar øjeblikkelig Hjertet til at standse.... En Draabe af denne kolde Drik er tilstrækkeligt for i en Sjæl at bevirke en Afslappelse af alle Begærets Drivfjedre og Impulser, dræbe alle Forhaabninger, styrte alle de Guder, som boede i vort Blod. Det svundne bliver en Haandfuld Aske — Fremtiden til en lille Istap; det er alt.« Derefter taler han om de Illusioner Virkeligheden maa klæde sig i for at Livet kan holde sig selv ud. Men det Jeg, den Tanke, der har gennemhullet disse Illusioner, er Dødens Gæst.

Fyld Illustionernes Verden med Passion, nej, Valéry tager ikke dette Skridt og diskuterer ikke den Viljesakt, der gør Kunsten til Daad og borer Tanken ind i Stoffet, gør en Ø til en Verden og et Fastland til det Sted, hvor det gælder i Handlingen at være eller ikke være. *Ora et labora.* Lysøen og Lyseklosteret. Men han indfører ved dette Symposium Danserinden *Athikte;* hun danser som en Salamander, der lever i Ild, hun er en Lue mod Himlen, et Øjeblik i Brand.

Og Sokrates siger: »O, Lue! — Denne Pige er maaske dum som et Træ; — men, o, Lue!.... Hvem ved af hvilke Barnagtigheder og Dumheder hendes Hverdagssjæl bestaar? — O, Lue, trods alt! .... du levende guddommelige Skabning.... Men hvad er vel en Lue, o, mine Venner, hvis det ikke *er selve Øjeblikket.* — Det vilde,

det frigjorte, det overvældende, som ligger i selve Øjeblikket!.... Flammende Lue er dette Øjebliks Handling, dette Øjeblik mellem Himmel og Jord. O, mine Venner, alt det, der overgaar fra tung Tilstand til subtil, maa igennem dette Øjeblik af Ild og Lys.

Og er ikke Luen ogsaa den ufattelige og stolte Form for den ædleste Tilintetgørelse? Det, som aldrig mere skal ske, sker i et pragtfuldt Skuespil for vore Øjne! — Se paa denne Krop, som tager Spring ligesom Luer, der jager hinanden, se, hvor den tramper under Fødder det, som er Sandhed. Se, hvor den i Fryd og Raseri udjævner selve den Plads, hvor den beruser sig i halsbrydende Forvandlinger! — Men se, hvor den kæmper mod Aanden! Ser I ikke, at den vil kappes med Sjælen i Hastighed. Den er sælsomt skinsyg paa den Frihed og den Evne at være allestedsnærværende, som den tror Aanden ejer! — Sikkert, sikkert er Sjælens eneste og evige Virksomhedsfelt det, som ikke eksisterer; det som *var*, men ikke længere er; det som *skal komme*, men endnu ikke er; det som er muligt, det som er umuligt — alt dette er Sjælens Sag; men aldrig, *aldrig* det, som er!«

— — —

Saa standsede Toget i Esbjerg. De to Handelsrejsende tumlede ud. Jeg saa dem siden ved to Øl og et Fad højt Smørrebrød i Restaurationen. De havde fundet deres Øjeblik. — Esbjerg Station ved Nattetid! Stumme Godsvogne ude i Mørket, et Lokomotiv, der rangerer, Rejsende, der hænger i Ventesalen, Staniolpapir og tomme Cigaretæsker, der flyder paa det snavsede Gulv, langt forude i vort Tog læsser de Gods ind, den ene Trækvogn

venter efter den anden .... det vil tage over en halv Time, pinagtigt langsomt flytter Viseren sig over den oplyste Urskive. Endelig er de færdig med Godset, Dørene lukkes, en Fløjte lyder, og vi glider ud i Natten igen. Blæsten er taget til og Himlen er overtrukket; Ophold i Bramminge, hvor der skal Gods ind fra Toget, der er kommet Syd fra. Minutterne er som Evigheder, der er et helt Møblement, der skal med .... Da man saa har opgivet at komme videre, begynder Toget at køre; Gørding, Holsted, Brørup og endelig Vejen. Det er blevet langt over Midnat, da jeg i den haarde Blæst gaar hjem mod Askov, mørke Huse under susende Træer; endelig naar jeg »Bjerget«, Hjemmet, der ligger under susende Graner og en forreven Skyhimmel, det faste Punkt gennem disse fem Aar; hvor mange hundrede Gange er jeg ikke kommet fra sene Nattog, og det har ligget der og lyst i Halvmørket.

Saaledes havde jeg ikke tænkt mig det, da jeg i Norgestiden købte det som Sommerhus, for i Fædrelandet at have et Hus og et Stykke Jord, der var mit, for at have en Udsigt over Kongeaadalen, mod Københoved, Skovene i Gram og mod Ribe, hvis Domkirketaarne jeg i det fjerne kunde skimte. Det var min Ungdoms Horizont og et Par Maaneder af Aaret havde jeg Trang til at se den igen, Markerne, der skraanede op nede i Sønderjylland, paa den anden Side Kongeaaen, hvide Gavle, der lyste, en mørk Mølle, hvis Vingekors drejede sig tungsindigt i Vestenvinden .... Og jeg var kommet ned fra Oslo eller Stockholm, og »Bjerget« havde ligget der, hvidmalet og med sit grønne Tag under en blaa Junihimmel.

Skønt var det ikke at skue, men et Fristed, et lille Rige ..... Nu var det blevet et Hjem i disse Aar og et fast Punkt .... nu i Aften laa det der i Granernes Sus, mens Skyerne drev under Nattehimlen. Derfor er det ogsaa med i denne Bogs Tekst. »Bjerget« var et Nav i et Hjul, hvis Eger gik ud til de mange af Danmarks Sogne og Byer. Det kunde være skrøbeligt nok, det Nav, men det holdt. Det kunde denne Blæsevejrsaften se ud som et Skib, der sejlede mod Stormen, en Skude, det gjaldt om at bjerge frelst i Havn .....

Da jeg kom hjem, laa der en Indbydelse til at tale ved et nordisk Lærermøde paa Fana Folkehøjskole ved Bergen. Under andre Omstændigheder havde jeg nok sagt nej. Men nu slog jeg til. Ogsaa jeg vilde for en Stund bryde ud af Ordenes Skyggeverden og rejse, møde Nuet, Kunsten, Poesien, aande ud, være til, bebo Øjeblikket og udvandre fra Tiden. Jeg skrev siden om denne Rejse den lille impressionistiske Skitse »Hellestø, Fanafjæld og Skaugumsaasen«, som jeg medtager blandt alle de aktuelle Artikler, hvor den staar som et Udbrud fra en Verden bagved og udover den, der i disse fem Aar blev mine Hverdages Skæbne. Her er en Række Motiver avslaaet, som jeg ikke fik Tid til at gennemspille. Jeg udgav ingen Bøger i disse fem Aar før Verdenskrigen. Det blev kun Foredrag og Artikler, hvoraf en Del er samlet i dette Bind.

Foredraget paa Fana, som ogsaa findes i denne Bog, var et Paaskud til en kort Rejse, der lyste op i disse mørke Aar. Det var min Ungdoms Land, jeg besøgte, men ikke for at jamre over en Tid, der var gaaet, men

for at finde det Øjeblik, det Nu, der ogsaa er et Endnu. Rejsen førte mig til Ole Bulls Lysø, og til Ruinerne af Lyseklosteret paa Fastlandet ligeoverfor; og disse to Steder gav mig et baade realt og symbolsk Holdepunkt for det Problem, dette Kapitel kredser om: Tanke og Handling, Tro og Gerninger, Illusion og Virkelighed, Kunst og Liv, Øen og Fastlandet, Øjeblikket og Tiden. Lyseklosteret, de hvide Munkes *Ora et labora*, Tiden og den Handling, der bærer dem ud af Klostercellen, dens Meditation og Bøn, ud for at dyrke Jord, bygge Huse, plante Æbletræer. Og Lysøen, Kunstens og Øjeblikkets Ø, det æstetiske, Illusionernes Ø. Milelange er Gangene paa Lysøen, og her var vel Stedet til at overveje om Kunsten var Livet værd, om Tankens Liv, der spandt Jeget ind som en Silkeorm i sit eget Spind, om den ikke netop rodæder det Liv, der blusser og brænder derude; Hamlets tungsindige Leg og Spekulation over sit Indvortes, der netop lammer den Evne, der skulde føre Tanken over i Daaden; Handlingens Morgenrøde, der dør i det gustne Overlæg.

Jeg planlagde at skrive to Bøger om disse to Steder og deres symbolske Betydning. Flere Aar senere fik jeg skrevet den ene, om Lyseklosteret, men den anden, om Ole Bulls Ø og den Daad og den Handling, der ogsaa kan springe ud af dit Øjeblik og dine Illusioner, hvis du har det store Mod til at fylde dem med Passion, saadan at dit arme Jeg sprænger sit Fængsel og bliver et Vidnesbyrd om Livets Ufattelighed, Storhed, Fortabelse og Opstandelse, denne anden Bog venter endnu, som saa meget andet, der maatte skydes til Side i disse Aar og under Krigen, der fulgte.

V.

Med dette Bind slutter da Værket om Mellemkrigstiden fra 1920—40. Der kommer et Bind til om de fem Aar under Krig og Besættelse, saaledes at der bliver Sammenhæng i disse 25 Aars Udvikling fra Folkeforbundsinternationalisme, over Nazismens Opmarsch til den Verdenskrig, der ubarmhjertigt blottede, hvad der havde været skjult bag disse Aars ydre Begivenheder. Jeg har som Skribent gjort hele Felttoget med, og disse Bind er en løbende Kommentar til disse Aars Begivenheder sammen med Artiklerne som Dokumenter fra Aar til Aar, ofte fra Maaned til Maaned. Ved disse Dokumenter lod der sig ikke rokke, de er Tidens Aftryk i en bestemt Individualitet med de og de Fordomme, den og den Begrænsning, de og de Fejl og Fortrin. De er skrevet ud fra Øjeblikket og den Situation, der laa for, men de er ogsaa skrevet ud fra et større Synspunkt, der laa bag og som er det samme gennem hele Værket. Man kan kalde det folkeligt, demokratisk, nordisk eller hvad man vil, det er fast nok og konsekvent nok; Gud skal vide, at der er mange af Artiklerne, der kun maadeholdent klarer dette Synspunkt, og paa den anden Side, ofte slaaes det fast gennem Gentagelser, der ogsaa for mig selv er for mange Dunk oven i Hovedet. Der har ikke været altfor megen Tid til at udarbejde Artiklerne og pudse dem af; og at gøre dette nu, bagefter, vilde være at berøve dem noget af den dokumentariske Værdi, de maatte have i dette Tide-Værks Sammenhæng.

For at bøde lidt paa dette, har jeg indledet hvert Bind

med nogle Kommentarer, der ridser noget af den Tidsbaggrund op, Artiklerne er et mere eller mindre ufuldstændigt Udtryk for, sammen med dette er Kommentarerne ogsaa noget af en personlig Baggrund, der kan smage noget i Retning af Erindringer. Dette huede mig just ikke, og jeg er enig med de Anmeldere, der har fastholdt det pretentiøse deri. Ja, der var en, der talte om Sprechstallmeisterstil, og det har han saa inderlig Ret i. Thi dette Cirkus er nu engang mit. Ingen anden har Aktier deri. Jeg er ikke Eksponent for nogen Retning eller nogen Gruppe i vort Folk. Dette Værks Værdi er alene bundet til Subjektiviteten og Individualiteten. I al dets Svaghed er dette dets Selvstændighed og Uafhængighed. Saadan saa disse 25 Aar ud for mig. Her er ikke noget falskt Forsøg paa Objektivitet. De, der objektivt vil skildre et Tidehvervs Forløb — og da navnlig et, de selv lever med i — er Bedragere. De er det vel ikke bevidst, men paa Grund af et Selvbedrag har de ikke set, at de subjektive Følelser og Anskuelser livligst løber ind i Teksten, naar man beslutter sig til at holde dem væk.

Naturligvis hænger disse Aars Forkyndelse og Polemik ikke i Luften; de har Rødder i en Anskuelse, der har sin Historie i vort Folk. Jeg har omtalt dette i Værkets første Bind*). Jeg er udgaaet fra et grundtvigsk Lærerhjem, og jeg har paa min Maade villet forrente denne Arv. Dette Hjem var et typisk Udtryk for det folkelige Gennembrud, der i 80'erne øvede den afgørende Indflydelse paa Landets Kulturliv og Aandsliv og ikke mindst

*) Mellemkrigstid I, S. 17—24.

i Landbostanden, fuldbyrdede Forvandlingen fra Almue til Folk og lagde den solide Grundvold under den nye Nationalstat, der skulde blive den samlede Udviklings Maal. Bunden under dette Hjem var en sønderjydsk Interesse, en daglig Grundtone, Sønden Aa og Kampen dernede mod Tyskheden. Thi dette var jo vor nationale Kulturs Ildprøve. Livsluften var en alsidig aandelig Interesserthed, ikke mindst for nordiske Problemer, og da ikke mindst *det* Norden, der vendte indad mod den nationale Vækst og Selvstændiggørelse, det norsk-norske Norge, det finsk-finske Finland. Og det var jo ganske naturligt; arbejdede man for en Nationalstat, maatte man jo forstaa, at andre ogsaa gjorde det, og glæde sig over Jon Sigurdsons Kamp for Islands Selvstændighed, Færingernes Kamp for deres Modersmaal, Aasens, Vinjes og Garborgs Kamp for et nationalt Norge, Snellmans Kamp for at Finland kunde blive et Suomi og faa Bund under Fødderne i sin egen Kultur.

Denne Linie var et afgjort Brud med den gamle Nationalisme og Patriotisme, og her i Norden en Realisering af de radikale Maal, Februar- og Julirevolutionen stillede op: Folkets demokratiske Myndiggørelse, dets nationale Selvstændiggørelse og dets sociale Forpligtelse. I mangt og meget blev Grundtvig et Udtryk for dette herhjemme, — men ikke mindst alle dem, der fulgte ham og efter Nationalliberalismens og Skandinavismens Sammenbrud i 1864 gik ud i Folket med de virkeligt nationale, liberale og nordiske Tanker. Og denne Gang kom der Bund under dem, de slog Rod og er nu uudryddelige, trods Kriser, Svagheder, Tvivlraadighed, ikke mindst

i de fem Aar dette Bind handler om. — Men jeg ser stadigt en Fremtid i at hævde det folkelige Syn, som dette Værk er baaret af.

Og til Slut: dette *folkelige*. Det er ikke socialt bestemt og har forsaavidt ikke noget med Bondestanden at gøre, selv om det var denne Stand, der først bar Synet frem. Det folkelige er nationale Menneskers Maade at tænke medmenneskeligt og mellemfolkeligt paa. Det folkelige er en europæisk Horisont, saadan som Grundtvig som Dansker og Nordbo var sin Tids Europa, han, der aldrig skrev en Danmarkshistorie, men to Verdenshistorier, foruden »Mands Minde«, der er et europæisk Udsyn; han, for hvem det universale Syn var den ganske Sag.

Dette er aldrig til Gavns blevet forstaaet af det officielle Danmark, og en splittet Kultur er blevet Følgen: en folkelig Kultur, der endnu væsentligt hører Landet til, og en litterær, der den Dag i Dag er et Byfænomen, og som der snart ikke er Fugls Føde paa længere. Jeg kan godt sige, at jeg hørte begge Steder hen, og jeg har faaet det at føle fra begge Sider. Jeg har taget de Klø, der fulgte; det skal indrømmes, at de har været haardest fra den folkelige Side, hvis Syn jeg forsvarede overfor det litterære København; men med bevidst Vilje har jeg arbejdet i Grænseomraadet mellem disse to Kulturer og søgt at slaa en Bro; andre og bedre end jeg har prøvet det før, saa jeg skal ikke beklage mig, naar en hel Del af min Tid gik med at værge mig til begge Sider. Men et Haab har jeg bevaret om en heldansk og en nydansk Kultur, saavel som om et Norden, der er fælles om de

Kulturidealer, jeg ovenfor har nævnt. Et Lys har skinnet, naar det kunde blive ensomt og træls nok at være midt imellem eller udenfor. Jeg kan godt sige, at det blev tændt af Grundtvig, selvom jeg ikke tør kalde mig efter ham eller helt gaa i Flok med dem, der følger ham. Det har skinnet i mit Barndomshjem, og jeg har truffet Genskin af det over det ganske Land. Det har lyst Sønden Aa og holdt et Haab og et Mod vedlige i de tunge Udlændighedsaar. Jeg har truffet det i Norge, da Folket vaagnede op efter Dansketid og Svensketid, og ved det Lys saa en Fremtid forude, da det, der var skjult, skulde aabenbares og Norge tage sig selv i Besiddelse og flytte ind paa egen Grund igen. Dette Lys. Om det har Grundtvig engang skrevet dette lille Vers:

Et Lys sig da udbreder,
som trindt i Mark og Skov
om Liv og Sandhed freder
forklarer Friheds Lov,
som Idræt, Ord og Tanker
kun holder saa i Skranker,
at Frihed kan bestaa.

UNGDOM OG FRISIND

Tale paa Korinth Landbrugsskole.

Der er fornylig i Lybæk blevet afholdt et nordisk-tysk Stævne, hvor man søgte at finde frem til Betingelserne for en nordisk tysk Tilnærmelse. Her talte baade Indenrigsminister, Dr. *Frick* og Direktøren for det tyske Livsanskuelsesdepartement, Dr. *Rosenberg*. De rakte begge Haanden ud mod Norden. Dr. Frick sagde: »Tyskland vil agte andre Folks Ret, føler sig forbundet med alle Folk af samme racemæssige Oprindelse, som er beredt til sammen med Tyskland at forsvare Hus og Hjem«. *Thilo von Trotha* talte om Forholdet mellem Stat og Personlighed. Han sagde: »Det nordiske Menneske skaber det virkelige Demokrati, dels ved som Fører — ligesom den nordiske Bonde paa sin Gaard — at vie sin Familie, sin Slægt og sit Folk al sin Evne og Omsorg; dels ved i frivillig Disciplin at underordne sig den Fører, der er sin Opgave voksen. Det nordiske Menneske kræver at være overbevist herom; da gaar han gennem Ild for Førerens Opgave, som ogsaa er Følgets«.

Disse to Udtalelser viser klart, hvilke Forudsætninger Tyskland gaar ud fra, naar de tilbyder et nordisk Samarbejde. De kræver en Anerkendelse af Førerprincippet og Raceprincippet. I begge Principper mener de at genkende gamle nordisk-germanske Stammetræk. Og det er forsaavidt rigtig nok: Høvdingen og Slægten var Grundlaget for det gammelnordiske Kultur- og Samfundsliv. Fælleskabets Baand var Blodets Baand: Hjemmet, Slægten, Stammen. Den enkelte eksisterede kun forsaavidt,

som han var et Led af Slægten. Som Enkeltindivid eksisterede han ikke. Den oldnordiske Saga kendte stejle selvhævdende Individualiteter, men ikke det, vi nu forstaar ved frie Personligheder.

Det er altsaa disse Idealer, Tyskland nu vil rejse op igen, sammen med hele den germanske Mytologi, hvori disse Idealer har faaet et symbolsk Udtryk. Overfor dette falder Svaret let, hvis vi ser Sagen fra dansk folkeligt Synspunkt.

Vi tager det *nordiske* først. Det er jo paa Tapetet i disse Aar. Verdenskonjunkturerne har jo saa at sige tvunget de nordiske Folk sammen og ind mod en Fællesholdning. Og ogsaa heroppe paaberaaber man sig Blodets Røst og Stammefællesskabet som Basis for en gensidig Tilnærmelse.

Jeg anser denne Tale om nordisk Race for farlig og vildledende. Racesnak er i Regelen Ammestuesnak; Raceteorier i Regelen et Rustkammer, hvor intellektuelt mindreaarige kan hente billige Argumenter. De bryder i Regelen sammen med Virkelighedens Prøve. Den europæiske Kultur er vundet *imod* Folkevandringstidens Racetendenser, Race-Mytologi. Hvad der virkeligt binder et Folk sammen, gaar ofte paa Tværs af »Racen« og dette mystiske »Blodets Baand«, som man snakker saa meget om, fordi det altid er lettere at etablere en naturalistisk Sammenhæng end en aandelig. Det var Kristendommen, der brød Racevældet i Europa, nedbrød Mytologierne og Symbolerne for at sætte en aandelig Virkelighed i Stedet, et nyt Fælleskab mellem Mennesker, som ikke var betinget af Naturen og Blodet. »I er Grenene, og jeg er Vintræet,« sagde Kristus. Og dette rømte de gamle naturgivne Fællesskabsformer i Hjertet: Hjemmet, Slægten, Stammen, disse gamle nordiske Idealer.

Det Norden, vi vil hævde, er ikke Sagaens, Oldkvadenes Norden, men det Norden, der fremgik gennem Kri-

stendommens Kamp mod alle disse gamle Idealer, denne kampglade Selvhævdelse, Selvtilstrækkelighed. — Vel er vi nok fra Naturens Side Brødrefolk, nogle af os, men det holdbare i vort Fællesskab bæres ikke af Familiefællesskab, men et aandeligt Fællesskab. Familiefællesskab bliver gerne Familietvist. Det Fællesskab, der holder, er gerne vundet mod alle Naturbetingelser.

Det fælles i Norden er ikke det »nordiske«, der ingenting er mere, kun en Rummel med Myter, Lyrik og romantisk Stemning, men det europæiske, eller rettere: det verdensborgerlige, og ved dette forstaar jeg den paa Kristendommens Grund opvoksede almene eller universale Kultur. Det, det gælder om, er ikke at skabe en Slags lukket nordisk Hjemstavnskultur, en »arisk« Blok heroppe, men netop hævde et Europa, der snart ikke findes i Europa længere, hvor en giftig og stupid Nationalisme vokser sig stærk med Næring i Folkenes dunkle Driftsliv. Ikke underligt da, at Nazismen i Tyskland bekæmper Kristendommen af al Magt og anser den for farligere end Kommunismen, der er dens Konkurrent i Naturalisme og Materialisme.

Folkeligt set er vort Norden netop det modsatte af det stamme-bundne, stamme-betingede Norden, det er et europæisk Norden, Vækstvilkaar for universale Tanker, en Medmenneskelighed, der er løftet over alle Forskelle, som Naturen har sat.

— — —

Men nu Forholdet mellem Stat og Personlighed, som von Trotha talte om. Ja, ogsaa her er Svaret let set fra dansk Folkeligheds Side. Det var jo netop det folkelige Gennembrud, der bar Personlighedsprincippet frem som det først afgørende, før end der kunde blive Tale om noget andet, Stat, Fører, Slægt, Stamme o. s. v.

Du maa blive noget i dig selv, før du kan blive noget for andre! Alle de Værdier, du fra Barndommen har over-

taget paa Autoritet, dem maa du vinde endnu en Gang, men paa eget Ansvar. Dette er Ungdommens Kamp: Kampen for Personlighed. Og denne kan kun ske i Frihed. Bliv, hvad du vil, men bliv det saaledes, at det bliver Karakter, moralsk Værdighed i dig! Thi Personlighed er Retning og bygges paa et Valg. Men Personlighedslivets Blomst er Frisindet, den skønneste Egenskab hos Ungdommen er Evnen til at unde anderledestænkende Ret til Sandheden. Respekten for anderledestænkende, anderledestroende og anderledestalende giver din egen Personlighedsudvikling Fasthed, Patos. Frihed er Aandens Livsluft.

Ildlinien i Grundtvigs Kamp herhjemme er denne Kamp for Frihed og Frisind for Personlighedsprincippets Skyld. Med dette begynder alle Ting. Du skal først lære at sige *Jeg*. Ellers bliver alt, hvad du ellers deltager i, til Fusk, du bliver Medløber i nationale, religiøse eller politiske Strømninger. Og at være Medløber er det ynkeligste, en Ungdom kan være.

Bliv noget i dig selv. Vær fri i dig selv, saa først kan du frigøre andre. Følg ingen Fører blindt, lad ingen Autoriteter, hvor ærværdige de end kan være, garantere Værdierne for dig. Tro aldrig at de mange har Ret, fordi de er de mange. Hvor der er Spørgsmaal om Personlighed er det aldrig Kvantiteten, men Kvaliteten, det gælder. Vær dig selv. Kræv Frihed, yd Frisind!

Men det er ikke nok at sige *Jeg*. Personlighedsprincippet udtømmer ikke Sjælens Behov. Hvad du dur til som Personlighed prøves i, om du ogsaa evner at sige *Vi*. Kun i Fællesskabet prøves det, du er i dig selv. Eller for at sige det kort: Medmenneskelighed er større end Personlighed. Men alene Personlighedsprincippet laaner dine medmenneskelige Ideer moralsk Værdighed. Alene din frie Tilslutning til et Fællesskab kan gøre dette Fællesskab leven-

de og holdbart. Enhver Ensretning er et Fællesskabs aandelige Død.

Du maa altsaa lære at sige Vi.

Og det Vi, der da foreligger nærmest, er dit Forhold til Land og Folk, kort sagt: *det nationale.*

I Tyskland er det nationale et Maal for en Nations Stræben og maatte derfor ende med at blive en Religion, hvad det da ogsaa er blevet; mod det kristne Kors, der ingen Hager er ved, har man sat Hagekorset for imod al Jødedom at bekræfte en arisk Sammenhæng.

Overfor dette falder Svaret let fra dansk folkeligt Standpunkt, eller skarpere: grundtvigsk. For Grundtvig var det nationale aldrig et Maal for en Nations Stræben, men et Vækstvilkaar for det i Mennesket, der ikke lader sig binde af alle de Naturbetingelser, Mennesket er undergivet: det nationale, det sociale, Slægten, Blodet, Racen. Det er Mennesket i det universale eller verdensborgerlige Plan, Grundtvig stirrede mod. Det er nødvendigt, men ikke nok at være dansk. Al Folkelighed maa fuldbyrdes i et medmenneskeligt Plan, siger han med rene Ord. Aanden er bedre end Kød og Blod. Og et aandeligt Fællesskab holder, hvor Blodets Røst kun prædiker Strid. Og for Grundtvig var dette aandelige Fællesskab det kristne, der stadig vil staa i Spænding til det nationale. Hans Daad var overalt at fordre dette nationale som Vækstvilkaar for Kristendommens universale Tanker.

Yderligere kunde det aldrig falde Grundtvig ind at gøre det nationale til en Funktion af Race- eller Blodsammenhæng. Lad os erindre med Stolthed, at en af hans ypperste Disciple, en Fører for dansk Folkelighed var Jøden Ernst Trier, Vallekilde.

Det personlige, det nationale, det universale, det er dansk Folkeligheds Vej. Det er Retningen, men ikke Ensretningen. Respekten for det personlige, Frihed for det

nationale, men over dette: Sigtet mod det universale, det verdensborgerlige, det aandelige Fællesskab om det ufortabelige i det at være Menneske, over for hvilket alt det, der hæmmer og hindrer fra Naturens, Blodets og Racens Side, smuldrer. Jeg er Vintræet og I er Grenene!

Det er mit Haab, at dansk Ungdom ogsaa i Dag vil tage ved Folkelighedens Budskab, saadan som det blev født af Grundtvig og formuleret af Kold og sat i Gang her paa Fyn, Folkelighedens Vugge. Tag ved det. Og I vil danne en Frihedens og Frisindets Front mod al Dyrkelse af Blodets, Slægtens og Stammens Idealer. Det er det bedste Svar, vi har at give Tyskland. Det er ikke vor Sag at kritisere dem i deres indre Genopbygningsarbejde. Men det er vor Pligt at svare dem, naar de vil indbyde os til et Samarbejde paa samme Grundlag.

Jeg haaber stadigt, at vi med Haab og i Aand og Sandhed kan synge:

Kald paa Heltene, der blunde,
saml i et det skilte Raad,
og i Munde
læg os Ordet, som er Daad.

»Svendborg Amts Avis« 1936.

VOR TIDS UNDERGANG

I.

Da Psykoanalysens Grundlægger *Sigmund Freud* blev gammel, skrev han to Værker, hvor han søgte at forme en Livs- og Kulturanskuelse ud fra sit Forsøg paa at gøre Studiet af det ubevidste Sjæleliv til en Videnskab. Det første hedder »En Illusion og dens Fremtid« og handler om Religionen; det andet: »Vi vantrives i Kulturen«. Han søger her at bore ned til det, han mener er Grundmodsætningen i Livet; en Erosdrift og en Dødsdrift, gaadefulde Grundstrømninger i Sjæledybet, der bekæmper hinanden: Selvudfoldelse og Selvtilintetgørelse. Det er en trist Bog, den gamle konsekvente Naturalist her har skrevet. Han slutter den saadan: »Menneskehedens Skæbnespørgsmaal synes mig at være dette, om og i hvilken Grad det skal lykkes Kulturudviklingen at blive Herre over den menneskelige Selvtilintetgørelsesdrift. I den Henseende fortjener maaske just vor Tid en særskilt Interesse. Det er lykkedes Menneskene at drive deres Beherskelse af Naturkræfterne saa langt, at de med deres Hjælp nu meget let er i Stand til at udrydde hinanden til sidste Mand. De véd dette, og deraf kommer en stor Del af deres nuværende Uro, deres Ulykke og Angststemning.«

I dette har han utvivlsomt ramt Kernen i den moderne Kulturkrise, Menneskehedens Angst for de Naturkræfter, som Videnskaben har givet den i Hænde, uden at den

samtidig har haft Magt til at bestemme Udviklingens Retning.

Denne Retning hedder *Moralen*. Og Tidens Krise er først og fremmest en Moralkrise. Og her kan ingen Videnskab hjælpe. Videnskaben er amoralsk, en kundskabsteoretisk Disciplin, der viser os Lovmæssigheden og Aarsagsforbindelserne i det Omraade af Tilværelsen, den nu behersker, men den kan ikke begrunde vort Valg mellem de Retninger i Livet, hvortil vi nu vil knytte vor Skæbne. Her vælger man med hele Personligheden som Indsats. Det moralske Valg er et eksistentielt Valg; ikke alene Erkendelsens Behov, men ogsaa Følelsens skal mættes. Siden Positivismens og Rationalismens Gennembrud midt i forrige Aarhundrede har man i nogen Maade overset det sidste med det Resultat, at Følelsen i dette Aarti har hævnet sig og oversvømmet Europa som Racemystik, Seksualmystik, Livsdyrkermystik, Proletarmystik, der spotter al Fornuft og naturligvis derfor river Masserne med sig. Man bekender sig frækt til alskens Irrationalisme og Intuitionisme paa Omraader, hvor det hører med til den menneskelige Værdighed at holde sig til sin Fornuft. Det er blevet de intellektuelle Middelmaadigheders store Tidehverv; det 19. Aarhundredes Personlighedsproblem er blevet til et Masseproblem, et Gruppeproblem; man hungrer efter Førelse og Førere, efter at blive henrykket af et stort Fællesskab, der bærer En forbi Personlighedsproblemets vanskelige intellektuelle Selvarbejde, ikke mindst med at afstikke Grænserne for Fornuftens Omraade og Rækkevidde, saadan som gamle Kant én Gang for alle rejste Problemet. Livet ejer nok af irrationelle Elementer, har nok af Omraader, der kun kan fattes gennem Intuitionens Helhedssyn. Livet er til alle Tider større end vore Begreber om det, og det brænder let igennem al vor Systematik som Ild gennem Papir. Men det hører til Menneskets umistelige Rettighed at

hævde det kritiske Princip mod hele den dunkle Følelsesbølge, der bærer vor Tilværelse. Denne Livsfølelse er i sin Rod irrationalistisk og lader sig aldrig indfange i hint Princip. *Dividerer man Tilværelsen med Fornuften, gaar dette Regnestykke ikke op uden Rest*, sagde Goethe.

Man kan lægge mere eller mindre Vægt paa denne Rest, men den er et Pant paa, at det menneskelige er større end Mennesket. Det vil altid give Bagslag i Virkelighedens Verden at regne med Mennesket som en rationel Størrelse. Men Mennesket vil nu dividere for ikke at synke ned i en fatalistisk Natursammenhæng. Det kritiske Princip er dets Personligheds Værn. Thomas Mann udtrykker det saadan i »Der Zauberberg«: »Meningen, Hensigten, Formaalet med det kritiske Princip kan kun være ét: Tanken om Pligten, Budet om at leve Livet. Ja, samtidig med at lovgivende Visdom kritisk afstak Grænserne for Fornuften, plantede den ved disse samme Grænser Livets Fane og proklamerede det som Menneskets soldatermæssige Skyldighed at gøre Tjeneste under den.« Klarere kan det moderne Kulturmenneskes Konflikt ikke opstilles: Tanken om Pligten, Budet om at leve Livet! Livets Fane ved Fornuftens Grænser! Revolutionens røde Fane, Hagekors, Hammer og Segl, Fasces, den blaa Ørn .... der er mange Faner, der i Dag vajer ved Fornuftens Grænser, ja uden for dem.

Men hvad jeg vilde have sagt: Følelsen, »Livet«, hele den irrationelle Undergrund under Tilværelsen har i Sandhed hævnet sig over en anmassende Rationalisme, der forklædt som Videnskab skabte Grundlaget for Positivismens, Evolutionismens og Naturalismens Gennembrud for et Par Menneskealdre siden. Sammenblandingen af Videnskab og Moral, af Erkendelse og Vurdering gjorde Moralen relativ og fremmede en anarkisk Individualisme, der var ret modstandsløs, da sammen-

fattende Livsanskuelser, d. v. s. Moralsystemer som Kommunisme og Nazisme, rykkede frem og gjorde Staten eller »Partiet« til den moralske Basis for Livsholdningen. I begge Tilfælde maatte det ske paa Bekostning af det frie Personlighedsprincip.

Disse verdenshistoriske Begivenheder er den tidsbestemte Baggrund for Kultur- og Moraldiskussionerne i Norden i Dag. Her findes endnu det Folkestyre og det Demokrati, der sikrer Personlighedens Frihed og Ret, ikke mindst hvor det gælder Moralen, der, hvis den skal have almen Gyldighed, maa komme indefra og virke udefter, være et Udtryk for den Medmenneskelighed, der virker ud over Personligheden. Det, man gør, fordi man er tvunget til at gøre det, har intet med Moral at gøre. Det tvingende i Moralbudet maa ligge i Menneskets moralske Bevidsthed. Derfor er den personlige Moral, der kun kan virke i Frihed, ofte i Konflikt med Samfundsmoralen, der bygger paa Nødvendighed. Om denne Konflikt handler hele Jakob Knudsens Forfatterskab.

Saavel Kommunisme som Nazisme er vendt mod den personlige Moral og dens Frihed. Og de fastholder alene Nødvendigheden: Statsdisciplin, Partidisciplin. Som Livsanskuelser er disse to Retninger et afgørende Brud med det 19. Aarhundredes Personlighedsprincip og det dermed forbundne Demokrati som det Folkefællesskab, hvis moralske Patos skyldes Respekten for Værdien i den frie Personlighed. — Dette er Grunden til, at Ord som *Marxist* og *Nazist* er blevet Skældsord, fordi man gennem disse ikke alene vil ramme et politisk System, men en moralsk Anskuelse af Menneskets Værdi. Disse to Ord dækker over saa mange fælles Intentioner, at et solidt Had kan udvikles mellem de Edssvorne, ogsaa fordi de har det fælles Formaal: at gøre det af med det liberale Folkestyre og erstatte det med den totalitære

Stat. Denne er det aktive Udtryk for Livsanskuelsen; over for dette kan det jo være ligemeget, om det er Proletarmystik eller Racemystik, der er Inspirationen til Massens Rejsning; Magten vil til Slut glide over i en Førers Hænder som det paa én Gang reale og symbolske Udtryk for Retningen, d. v. s. Ensretningen. Og tværs igennem alle Teorier og Ønskedrømme er det bedst at holde sig til de politiske Kendsgerninger, hvori den russiske Nationalmarxisme og den tyske Nationalsocialisme har udtrykt sig og tilpasset sig i Rusland og Tyskland. I begge Tilfælde er den personlige Frihed knust og en frisindet Kulturkamp umulig. Det er da ogsaa givet, at alle sande Venner af Frisind og personlig Frihed med samme Kraft bekæmper den russiske Kommunisme og den tyske Socialisme, hvor de viser sig som politiske Tendenser inden for vort Demokrati. — Er man ikke nervøs, fordi man er usikker i sin demokratiske Protestholdning, kan man naturligvis lære en hel Del hos begge Retninger. Lidt Planøkonomi skader ikke, et retfærdigere Forhold mellem Produktions- og Fordelingsprincipet, en Understregning af, at Folkefællesskabet staar over Partiernes sociale Modsætninger o. s. v. Men tværs igennem dette maa skarpt fastholdes, at vi ikke sælger vor frie, folkelige Førstefødselsret for et Fad røde eller brune Linser.

II.

Denne europæiske Reaktion mod Personligheds- og Folkestyreprincipet er, som nævnt, den aktuelle Baggrund for den nordiske Kulturdiskussion. Men bag ved denne aktuelle Foranledning drejer den sig om Forholdet mellem Videnskab og Livsanskuelse, filosofisk udtrykt som Forholdet mellem Erkendelse og Vurdering.

Her er ikke Stedet og Pladsen til at redegøre for den

europæiske Filosofis Opgør med den positivistiske Materialisme og evolutionære Moralisme, der beherskede Slutningen af det 19. Aarhundrede. Jeg kan nævne Navne som Boutroux og Bergson i Frankrig, Bradley og Bosanquet i England. I Tyskland har Spørgsmaalet om Forholdet mellem Erkendelse og Vurdering tilspidset sig i Sociologen Max Webers Filosofi og skarpe Fordring om at skille mellem Sag og Vurdering. Hans Metodelære gik ud paa at udrense alle subjektive Indslag i den gamle saakaldte objektive Filosofi. Og han krævede, at man i Stedet for at indsnige sine Vurderinger i sin Videnskab klart skulde fremlægge dem, saa enhver kunde se, at det drejer sig om Værdisynspunkter, som grunder sig paa Tro og Overbevisning. Paa sin selvstændige Maade har Upsala-Filosofen Hägerström søgt at skabe en værdifri Begrebsfilosofi, som hans Elev Gunnar Myrdal har tillempet paa Nationaløkonomien i Værket »Vetenskap och politik i nationalekonomien«.

Mens Filosofien i det stille undergravede den anmassende Positivisme og Rationalisme, leverede et Par Digterfilosofer Hovedslaget mod den Velfærdsmoral, der optraadte som en Slags videnskabelig Samfundsmoral. Den ene var *Guyau*, der hævdede, at en videnskabelig Forklaring og Vurdering af moralske Følelser maatte gøre disse illusoriske og dermed uden tvingende Magt og Gyldighed for Individet. Selv drømte han om en Etik bygget paa en umiddelbar Livsudfoldelse i Retning af et altruistisk Højsind; den menneskelige Værdighed ligger i Modet til at vove noget stort, dette Vovemod er Svingkraften, der løfter Personligheden ud over dens Selvtilstrækkelighed. Den anden er *Nietzsche*, der er voldsommere og stejlere i sin Reaktion; med en ubændig Kraft kastede han sig over det optimistiske Fritænkeri, Fremskridtsidealismen og Velfærdsmoralen og fordrer hele Personlighedens uafkortede Indsats, saadan at Li-

vet ikke bliver en sammensyet Række af Begivenheder men Skæbne, en flammende Verden, der af en hel og hed Livsførelse føler sig baaret i stolt Protest mod Naturens raadløse Fatalisme og den gensidige forsigtige Paapasselighed i Samfundet. Han tørster baade efter den dionysiske Henrykkelse og det tragiske Grundlag, en sammenfattende Livsanskuelse, der kan udløse Livet af Reflektionens graa Net. Og hans Etik ligger i denne Livsbekræftelse, der løfter Personligheden af dens Hængsler og giver den som Overmenneske en ny moralsk Værdighed. Nu vel, dette er mere Intuition og Digtning end Filosofi; men den Konflikt mellem Videnskab og Moral, Erkendelse og Vurdering, der var det tragiske Drama i hans Liv, gjorde hans Skæbne og dens Udtryk i en Række livsfilosofiske Værker til en Forløsning for mange, hvem den skænkede Mod til at udtale og vedgaa egne lønlige Tanker, ikke mindst angaaende Forholdet mellem det suveræne Personlighedsprincip og den til videnskabelige Forestillinger bundne Samfundsopfattelse. Det gælder Garborg og Strindberg, men det gælder ikke mindst Georg Brandes, der som romantisk Individualist og Personlighedsdyrker med halvdaarlig Samvittighed havde været medvirkende ved Positivismens, Darwinismens og Velfærdsmoralens Gennembrud i Danmark.

Men det Angreb paa Videnskaben som Vejleder, som vakte mest Postyr i Europa, kom fra den franske Litteraturhistoriker Fr. Brunetière i en Artikel i 1895 i »Revue des deux Mondes«: »Après une visite au Vatican«. Den skildrede en Samtale, han havde haft med Pave Leo XIII; og han opfordrede sine Landsmænd til at vende tilbage til den katolske Kirke som det eneste, der kunde give den franske Kultur moralsk Værdighed og Holdning. Udtrykket, der vakte Forargelse og Harme, var: *la banqueroute de la science*, Videnskabens Ban-

kerot. Denne Replik, der endnu ikke er glemt, blev et Stikord for hele den mere almene Reaktion mod den positivistiske Filosofi og dens Følger i evolutionær Moralisme og social Utilitarisme, kort sagt det, man sammenfatter under det brede og vage Udtryk: Naturalisme.

Men over den enkelte Replik glemte man Artiklens egentlige Sigte. Den var ikke noget Angreb paa Videnskab som saadan, men paa dens Indtrængen i Vurderingernes og Moralens Verden. Han vilde slet ikke erstatte det videnskabelige Erkendelsesarbejde med alskens Mystik og Intuition og Spekulation. Men Afhandlingen vakte naturligvis stærkt Røre blandt de Videnskabsmænd, der, berust af den Magt, anvendt Naturvidenskab skænkede Mennesket, allerede var ved at etablere sig som Menneskehedens Præster, forkyndende, at Tusindaarsriget var nær. Den berømte Kemiker Berthelot udsendte et aabent Brev, hvori han hævdede Videnskabens Overlegenhed over alle Ting, og der blev til hans og Videnskabens Ære afholdt en stor Banket. Men tværs igennem den katolske Reaktion havde Brunetière sat Fingeren paa det ømme Punkt; man hovmodede sig af Videnskabens Fremskridt og dens praktiske Resultater uden at tage i Betragtning, at disse Fremskridt af helt andre — af Videnskaben uvedkommende Faktorer — kunde tages i Brug baade til Menneskehedens Lykke og Fordærv. Den moderne praktiske Videnskab er Faderen baade til Traktoren og Maskingeværet. Kemien fremstiller Sprængstoffer, der kan bruges baade til Menneskeødelæggelse og til at sprænge Vej gennem Bjerge. Kort sagt: for at blive til Lykke for Menneskeheden maa Videnskaben vinde eller møde en moralsk Magt, der giver den Retning.

Om dette handler en af Bertrand Russells sidste Bøger, »The scientific outlook« (1931). Han vender sig her

mod det hovmodige Herrevælde over Tingene, der udhuler Videnskaben for den Kærlighed til Sandhed, der er dens eneste Ledestjerne. Fra Elsker af Sandhed er Videnskabsmanden blevet Tyran: »Hvad angaar det os, siger den praktiske Mand, om Yderverdenen eksisterer eller blot er en Drøm, bare jeg kan faa den til at skikke sig, som jeg vil. Paa den Maade har Videnskaben mere og mere erstattet Kærlighedskundskab med Magtkundskab, og naar denne Proces er fuldbyrdet, kommer Videnskaben til at blive mere og mere sadistisk.« Det er de metafysiske Spørgsmaal om Virkelighedens Væsen, der opretholder Videnskabens Værdighed som et Udtryk for vor Kærlighed til Tingene. Russell fortsætter: »Saa snart man har set, at man ikke kommer nogen Vegne ved at betragte Videnskaben metafysisk, kan den Magt, Videnskaben som Teknik skænker, blot naas gennem noget, som ligner en Kult af Satan, d. v. s. ved at man afsværger Kærligheden.« Det Russell vil ramme, er, at man lader de praktiske Resultater som Vurdering direkte virke tilbage paa Erkendelsen.

Det Problem, som Brunetière rejste, og som Russell siden paa sin Maade skærpede, er Problemet den Dag i Dag. Verdenskrigen forandrede intet heri og stillede det blot, saa alle kunde se det. Thi Verdenskrigen betød slet ikke nogen aandelig Omvæltning, den viste blot, hvad anvendt Videnskab kunde føre til. Et godt Maxim-Maskingevær kunde tage ca. 2—300 Mand i Minuttet. Hvilket Fremskridt fra de gamle Forladere, hvor man højest kunde naa at skyde en Snes Mand i Timen.

III.

Som sagt afdækkede Verdenskrigen grelt Konfliktforholdet mellem Videnskab og Moral, som Filosofien havde tumlet med de sidste 20 Aar før 1914. Ogsaa i Norden

havde denne Positionsforandring paa det filosofiske Verdensmarked gjort sig gældende. Høffding indregistrerede den i sin »Filosofiens Historie«, men afsvalede ellers Problemet i sin kritiske Monisme. Men Aaret 1912 udkom der tre Bøger, der bærer tydeligt Præg af denne Positionsforandring og Reaktion mod Positivismen og Velfærdsmoralen. Det er den svenske Filosof *Vitalis Nordströms* Hovedværk »Religion og Tanke«, *C. N. Starckes* Bog: »Personlighedens Moral og de moralske Problemer i Nutiden«, og den norske Litteraturprofessor *Gerhard Grans* Bog »Religiøs Uro«, der ikke er noget filosofisk Værk, men et personligt Opgør.

Nordström skriver i et Brev, samtidig med at hans Værk udkom: »Vi begynder at forstaa, hvad videnskabelig Sandhed er og ikke er. Vi indser, at den er meningsløs andet end som et af Kulturforholdet i hvert Fald betinget Middel til at bruge Natur og Omgivelser til vort menneskelige Formaal, men at den aldrig trænger ind til Virkelighedens Væsen. Deraf vil følge en uhørt Emancipation fra de videnskabelige Tvangsforestillinger og en Frigørelse af bundne Livskræfter. Et uendeligt Perspektiv oplader sig for os i Stedet for alle disse elendige Ismer, som hidtil har gjort vor Tilværelse saa trang.«

Starckes Bog er ikke alene bemærkelsesværdig ved Opgøret med Høffdings Etik og Velfærdsmoral, men ogsaa ved den skarpe Kritik af en Moral grundet paa Udviklingslæren. Han slutter med Ordene: »Moralens Værdi og Moralens Sandhed beror udelukkende paa Aandens evige Væsen. — — Jo mere Mennesket sætter sin egentlige Tilværelse i alt det specielle, og jo mere han derfor søger at finde Regler for sin Livsførelse ved at regne ud, hvorledes denne Række af særlige Forhold vil forløbe, og hvor længe den vil vare, desto mere tier Evighedsstemmen i ham, desto mindre lever

han som Aandsvæsen, desto mere vakler Moralen.« Og Gerhard Gran slutter sin Bog saadan: »Menneskesjælen er noget andet og mere end en Tankemaskine; og efter en lang ensidig, realistisk og intellektualistisk Periode viser der sig nu mange Tegn til en ny Tid, da Menneskeheden med nye Forudsætninger og fra nye Udgangspunkter atter vil vove sig til at drømme og føle og tro i umiddelbar Fornemmelse af den Livets Mystik, som den logiske Tanke aldrig kan gennemtrænge.«

Disse tre Udtalelser fra 1912, fra svensk, dansk og norsk Side, dækker ret nøje de Standpunkter, hvorfra i Dag Svenskeren Sven Stolpe, Nordmanden Waldemar Brøgger og vor hjemlige Arne Sørensen bekæmper Ny-Naturalismen, der ikke som den gamle har et filosofisk Figenblad at dække sig med, men fremtræder som Seksualisme og Animalisme, Driftslivet sat fri i et Ligeløb, der ikke belaster Individet med de Komplekser, hvoraf Personligheden dannes.

Vi skal i det følgende se paa denne skandinaviske Reaktion mod Efterkrigstidens naturalistiske Ekspressionisme. Men vi vil slutte denne Indledning og Baggrund med et Ord af Bertrand Russell, denne Fornuftens fortvivlede Gentleman, hvis altid vaagne Skepsis forhindrer ham i at stivne i Fornuftdogmatik. Det staar i det skønne sidste Kapitel i hans ovennævnte Kampskrift mod den praktiske Videnskab: »Det Menneske, som vil forandre sine Omgivelser, skænker Videnskaben utrolig mægtige Redskaber, og hvis Viden bestaar i Magten til at fremkalde hensigtsmæssige Forandringer, saa giver Videnskaben os Viden i Overflod. Men Stræben efter Kundskab har en anden Form, som stammer fra helt andre Følelser: Mystikeren, Elskeren og Digteren er ogsaa Søgere efter Kundskab — maaske ikke særlig heldige Søgere, men ikke desto mindre af denne Grund værd vor Agtelse. I alle Former for Kærlighed

efterstræber vi Kundskab om Kærlighedens Formaal, men ikke for at søge Magt, men Ekstase og Kontemplation. »I Kundskab om Gud bestaar det evige Liv«, men ikke fordi Kundskaben om Gud giver os Magten over ham. Hver Gang vi kan hente Entusiasme eller Glæde eller Henrykkelse af noget, vil vi lære at kende det — kende det ikke med den tekniske Kundskab, som bestaar i paa en eller anden Maade at kunne forandre det, men kende det som i en lyksalig Vision, fordi det i sig selv og selve sit Væsen gør den, som elsker det, lykkelig.«

— — —

Verdenskrigen gjorde det ingenlunde af med Naturalismen. Tværtimod. Den fremtraadte nu i en Række nye paagaaende Former, for det meste inspireret af Freudismen, der efter Verdenskrigen for Alvor tog Fart, som det mest konsekvente Udtryk for en Naturalisme, der vilde finde Aarsagen til Kulturens Nervøsitet og Sygdom i den gamle borgerlige Vanemorals Hemning af Driftslivet. Man mente at finde Sundhed og dermed en Slags Moral ved en skrankeløs Udfoldelse af Menneskets Naturside: Primitivisme, Animalisme, Seksualisme, Sport, Friluftsliv, Vandrefugle, Badeliv, Kammeratægteskab o. s. v. Hos enkelte blev dette indvævet i en Kommunisme, der dog mere blev en Ønskedrøm end en russisk Realitet, i selve Rusland blev, saa vidt jeg ved, Psykoanalysen sat paa Porten som det medicinsk- ideologe Udtryk for en udlevet Wieneroverklasse. Ogsaa i den nazistiske Anskuelse indgik denne Strømning, denne Frigørelse af Driftslivet. Man lade sig ikke forvirre af den »moralske« Udrenselse af den »pornografiske« Litteratur. Udrenselsen af Röhm og hans Folk fulgte jo bagefter; thi den tyske Dyrkelse af det nationale som et Udtryk for Raceegenskaber er intet andet end Naturalisme og Driftsdyrkelse forklædt som eller for at tale moderne: subli-

meret til Idealisme. Selvfølgelig maatte derfor Nazismen i lige saa høj Grad som Kommunismen vende sig mod Kristendommen som et Udtryk for verdensborgerlige og universale Synspunkter for Menneskeværdighed, løftet op over alle Naturbetingelser og økonomisk-sociale Bestemmelser. For Nazismen er Kristendommen i langt højere Grad Fjenden end Kommunismen, der er dens Konkurrent i Materialisme og Naturalisme.

Som en vældig Nilflod strømmede dette moderne Hedenskab frem over det sønderlemmede Europa, Verdenskrigen havde efterladt. Al humanistisk Idealisme forbrændte som Papir i de Diktaturtendenser, der er al Naturalismes Følge, det animale Driftslivs dybeste og sødeste Lyst til at bekræfte sin Eksistens gennem fysisk Magtudøvelse. Dette førte ikke alene til de russiske og tyske Deportations- og Koncentrationslejre, men ogsaa til de farlige Spændinger mellem Folkene, der er Voksestedet for den Krig, hvori det animale Livs Driftstendenser kulminerer i Mord og Hor, naturligvis forklædt i Nationalismens og en falsk opgejlet Heroismes giftige Skrud.

Vi er her i Norden indtil videre Tilskuere til dette Drama af elementære Naturkræfter. Men de Tendenser, der har baaret det frem, har ogsaa gjort sig gældende hos os; ofte som nyttig Surdejg i vor liberale Kultur, Rottekrudt for det moralske og religiøse Hykleri, for de borgerlige Kulturvaner, der er udhulet indtil Façaden. Men af Surdejg bager man ikke Brød. Og Primitivisme, Animalisme, Seksualisme er i Sandhed Udtryk for værdifulde menneskelige Egenskaber; men Menneskeværdigheden skabes først af dét, Mennesket er ud over dette Drifts- og Naturgrundlag. Og dette bestemmes af Moralen, Ordet taget i videste Betydning. Og Moral er Retning. Drift vil ikke andet end tilfredsstilles i Afspænding, ligegyldig i hvad Retning og paa hvad Maade. Moral-

problemet kontra Driftsproblemet udtrykt i Primitivisme, Animalisme og Seksualisme og set paa Baggrund af en Tidskritik, dette er Grundmotivet i de tre nordiske Forfatterskaber, jeg i det følgende skal analysere. Sven Stolpe, Waldemar Brøgger og Arne Sørensen. Indbyrdes forskellige reagerer de paa samme Maade mod Ny-Naturalismen, og som Basis for Moralen søger de hverken den kommunistiske eller nazistiske Livsanskuelse, men den kristne — mer eller mindre i Overensstemmelse med de historiske Former for Kristendommen i Dag.

IV.

Den svenske Forfatter *Sven Stolpe* debuterede med en lille Essayssamling »Två Generationer«, der indledes med et Opgør med den konservative Moralist og Kritiker Fr. Böök. Men det, der bærer Bogen, er Afhandlingen om den unge Arbejderdigtning og den unge Lyrik. Man ser her de to Grundlinjer, der stadig er Konflikten i den unge Kritiker: En vis uræd Sans for Værdierne i den unge Lyriks Livsdyrkelse, den rent animalske Kulturfjendtlighed for Livets Skyld — og samtidig en Angst for Livet i dets hemningsløse Udfoldelse, Driftens selvfortærende Ild. Denne Konflikt er Grundlaget for hans første Roman: »I Dødens Venteværelse«. Han har selv siden kaldt det »et slapt borgerlig-romantisk Opus, der skildrer en Livsdyrkers Bankerot og Møde med Religionen«. I sin Bog »Livsdyrkere« tager han samme Problem op i en kritisk Analyse af den moderne Naturalisme, der som et nyt Hedenskab atter vil bringe Livet til Værdighed igen, udløse det af alle de moralske Hemninger, som baade Kristendommen og den idealistiske Humanisme har skruet det ind i. Han giver en klar Oversigt over Primitivismens forskellige Former i Politik, i Seksualmoral, i Digtning (Lundkvist, Martinson, Sandgren, Blom-

berg). Livsdyrkergruppen sværger til det spontane Liv, altsaa konsekvent Individualisme. Men spontan Livsudfoldelse maa ende i Anarki. Det er her, Moralproblemet dukker op. Forholdet mellem Livsudfoldelse og Livsretning. Stolpe siger: »Livet er ikke bare Sanseekstase, det er ogsaa Viljekraft, Beherskning og opofrende Stræben. Livet er et Valg. Ved hvert Valg behøves en Norm, og denne Norm kan Livet ikke selv give.« Denne Norm, Retningen i Udfoldelsen, finder Livsdyrkerne, der for det meste er Arbejderdigtere, i en social Følelse og Klassebevidsthed. Blomberg udtrykker det saadan: »Først naar Individet kan gaa op i den kollektive Helhed som en selvvirksom, skabende Kraft, kan det føle sig fri. Individets Frigørelse kan alene ske gennem Massens Frigørelse.«

Efter denne Essaysamling kom Fortsættelsen af »I Dødens Venteværelse«: »Madame Sallerin«, der skildrer en havareret Livsdyrkers Møde med katolsk Kristendom som Moralens Basis. Dette Møde gør et dybt Indtryk, ikke mindst paa den intellektuelle Side af hans Væsen, og i den næste Essayssamling: »Den kristne Falangen«, har han søgt at gøre sig Rede for, hvad han havde mødt i det moderne Frankrig. Han skildrer seks Digtere og Kritikere (Psichari, Rivière, D'Arnaux, Massis, Du Bos og Mauriac), der gennem dyb Paavirkning af Barrès og Bergson er blevet Udtryk for en fransk Nynationalisme og Nykatolicisme, og som altsaa har realiseret Brunetières Opfordring fra 1895.

I nogle Linjer, der slutter Skildringen af Du Bos, har han selv søgt at udtale sin Livsanskuelse som Kritiker: »Den, som over for et Digterværk kender en uafviselig Pligt til af hele sit Hjerte og af al sin Kraft at stræbe efter Forstaaelse, han er snart moden for et kristent Syn paa Medmenneskene overhovedet. Den, som i det æstetiske Liv hedest er blevet grebet af det fuldendtes Kate-

gori, han er ogsaa snart moden til en Kamp for Fuldkommenheden inden for det moralske Liv. Den, der har følt det som en Pligt at lytte til Digterværkets inderste Tone, kan ikke undgaa til sidst i Livet at høre en ny Grundtone og bag ved de skiftende Begivenheder opdage Guds Nærværelse og Vilje.«

Med denne Bog og denne Bekendelse har Stolpe hejst sit Flag og fundet sin Plads. Men den, der maaske dybest paavirkede ham og hjalp ham i Forsøget paa at forbinde en Respekt for Livet, som Primitivisterne og først og fremmest Martinson havde indgivet ham, med en moralsk Vurdering, der har sin Grund i Kristendommen, er Ærkebiskop Söderblom.

Om ham handler den første Afhandling i den næste Essayssamling: »Det svenske Geniet«. Her stilles han sammen med Geijer som det typiske Udtryk for den særligt svenske Forbindelse af Etos og Humor, Fromhed og Frisind, Uafhængighed og Generøsitet. Her findes ogsaa to Essays, der fastholder de to Grundlinjer, der er Konflikten og det frugtbare i den unge Kritikers Sind. Det ene handler om den hedenske Primitivist og Livsdyrker Martinson, det andet om Sigtunaskolens Rektor, den kristne Humanist og moralske Intellektualist Manfred Björkqvist, der for Stolpe er en svensk Parallel til de nykatolske og ny-nationale Franskmænd, han skildrede i »Den kristne Falangen«.

Stolpe føler sig samhørig med begge, hvad der siden skulde blive Aarsag til hans Angreb paa en protestantisk-moralistisk Litteraturkritik, der som Gunnar Engbergs herhjemme krævede flere Figenblade for at skjule det, som Figenbladene først og fremmest henledte Opmærksomheden paa. Et andet Essay omhandler Agnes von Krusenstjernas omstridte »Fröknarne von Pahlen«, der af en kristelig Kritik blev sat i Band som usædelig. Han tager dette realistisk-aabenhjertige Værk i Forsvar:

»I Virkeligheden forholder det sig saadan at den modne kristne Realismes Virkelighedsbillede blot bestyrkes af Agnes von Krusenstjernas psykologiske og sociale Undersøgelser. Livet *er* saadan.« I et Essay om den finske nationalistisk-nazistiske Digter Örnulf Tigerstedt, diskuterer han den nationalistiske Udvej for at finde en Livsanskuelse som Basis for Moralen. Han slutter: »Det er karakteristisk, at hverken Nazisten Tigerstedt, Humanisten Lagerqvist eller Primitivisten Martinson nogen Sinde har standset ved den sikkert eneste fremkommelige Vej, som man i det mindste kunde hædre med et Eksperiment. Det er det gamle Spørgsmaal: hvorfor vil ikke den stadig besejrede og besvegne Menneskehed gøre et Forsøg med Kristi Lære.«

Endnu skal nævnes det lille Kampskrift »Diktens Frihet«, rettet mod Teologernes Aktion mod den unge »umoralske« Digtning. Han forsvarer her Digtningens Frihed mod den konservative og idealistiske Reaktion, der er blevet stimuleret af Nazismens Udrensning af »Pornografien« i Tyskland. Det er et hvast Skrift; han bruger den franske katolske Digter Mauriac som Eksempel paa, at ethvert aabenhjertig og realistisk Skildring af Livet blot kan tjene Kristendommens Sag.

V.

Den Ny-Naturalisme, *Waldemar Brøgger* mødte i Oslo, var den litterære Freudisme med Sigurd Hoel som det typiske Udtryk, i snæver Forbindelse med denne stod en marxistisk-politisk Materialisme udtrykt i en Lyriker som Øverland og Studentergruppen »Mot Dag«.

Brøgger debuterede som Romanforfatter med den ejendommelige spændende Tankeroman »Den evige Vilje«, der skarpt vendte sig mod Ny-Naturalismens Determinisme og moralske Individualisme, der uden Støtte i en

Livsanskuelse endte i Anarkisme. Hans næste Bog »Annen Akt« er som Stolpes »Livsdyrkere« et Angreb paa Tidens ensidige Seksualisme. Endelig har han i »Jeg opdager Livet« taget det religiøse Problem og Ægteskabsproblemet op. Disse Romaner minder noget om Stolpes, selv om Brøgger har en frodigere Fantasi, og de betegner den samme Overgang fra Pubertetsalderens Seksualisme og Individualisme til den Voksnes Valg og personlige Holdning, hvor Moralproblemet bliver det afgørende og dermed Livsanskuelsen. Om dette handler hans filosofiske Afhandling: »Vor Tids Undergang«. Efter at have undersøgt Erkendelsesproblemet og dets Forhold til moderne naturvidenskabelige Teorier som Atom- og Hormonlæren, gaar han over til det, der er Bogens Kerne: Personlighedsprincipet, der for ham ikke kan hvile paa Erkendelse, men maa hvile paa en Helhedsopfattelse, Oplevelsen i og af *Nuet*. Han udtrykker det saadan: »Det egentlige Personlighedsproblem møder man først inden for eller bagved Legemet, men passerer da straks fra det erkendelige, det »materialistisk virkelige«, over i det transcendentale, nemlig Nuet, Øjeblikket man oplever, føler og tænker. Der er Grund til paa ny at gøre opmærksom paa, at dette Nu logisk og filosofisk er væsensforskelligt fra det passerede, fra Fortiden. Derfor bestaar Personlighedsproblemet først og fremmest af en Opløsning af Konflikten mellem Perfektum og Præsens, og i en Forstaaelse af, at ens Vilje er absolut fri.«

De følgende Kapitler diskuterer Liberalismen, Friheds-problemet i Lyset af de europæiske Diktaturtanker. Han siger: »Den ydre Frihed, som man i Dag kræver, bygger paa Menneskerettigheder. Men den indre Frihed, den, som med Tiden vil blive den væsentligste, bygger ikke paa Rettigheder, men paa Pligter, Tolerance, Idealisme, Humanisme.« Dette er det svageste og ikke helt gennemtænkte i Bogen, fordi Kærnepunktet ligger i Forholdet

mellem den indre og ydre Frihed. Et er den indre Frihed, der er Frigjorthed; et andet er den ydre, der er Menneskers frie Forhold til hinanden. Personlighedsprinciperne kan ikke skilles ad. Bogens Mening udtrykker han saadan: »Der er ingen tvingende Grund til at tro, at den nye Kulturform virkelig vil være den kristne. Den vil derimod have store Muligheder for at kunne realisere den kristne Mentalitet. — Men nu er det den evige Mening med Kristendommen, at den bærer gennem alle Kulturformer, og at den aldrig vil blive realiseret af alle Mennesker paa en Gang, men det er alle givet at arbejde frem mod dens Realisation.«

Bogen er et ganske uanfægtet og ufanatisk Opgør med Tidens Materialisme og Determinisme udtrykt saavel i Psykoanalyse som i Marxismen. Den er et Angreb paa en anarkistisk Liberalisme, der kræver Rettigheder for Individernes frie Udfoldelse uden at de bindes af de Pligter, der alene kan give Rettighederne deres moralske Basis.

VI.

Den Ny-Naturalisme *Arne Sørensen* mødte herhjemme var de samme primitivistiske Strømninger, som Stolpe og Brøgger kom ud for, individualistisk Seksualisme med Lawrence som litterær Profet, eller en social Indstilling som Blombergs i Sverige: »Alene gennem Massens Frigørelse kan Individet frigøres«, og det deraf flydende Krav om social Kunst og Klassekunst. Endelig var det hele den marxistiske og materialistiske Kulturideologi, der bærer Arbejdernes Oplysningsforbund, hvorfra han gik ud, og som hans sidste Bog, »Det moderne Menneske«, først og fremmest er et Opgør med.

Han debuterede som Prosalyriker med »Spark og Kærtegn«, en talentfuld, charmerende Bog, fyldt af et vist

landligt, animalsk Velvære, besk mod Reflektionskulturens Udskejelser, mod den historiske og nationale Tilbageskuen; den giver et frisk Billede af den muntre Vandrefugl, Arne Sørensen paa en Maade er vedblevet at være. Bogen er et Udtryk for hans Livsdyrkerstade: »I Livets Venteværelse« kunde den godt hedde. Den ikke alene straaler, men strutter af Sundhed; der drømmes om Børn i de fleste Digte; med et vist kosmisk-fysiologisk Velbehag gives der Skildringer af Børn, der dier; ja, han dumpede endog til Filosofikum, fordi han drømte om og oplevede det Liv, som Professoren bad ham forklare.

Efter denne kom »Funktionalisme og Samfund«, den fortsætter paa en pudsig smaasnakkende-fortrolig Maade Kampen med det paaklæbede-kunstige, her i Brugskunsten. Den røbede en livlig billeddannende Fantasi, en vis munter Uanfægtethed og Uimponerethed, hvormed han ofte gennem al Reflektion fik sagt det rigtige.

Saa gik tre Aar, hvor han som Lærer ved Arbejderhøjskolen i Esbjerg, i Genève, i sin egen Skole, som Kronikør her ved Bladet, som Foredragsholder rundt i Landet og gennem Samarbejde med »Det unge Grænseværn« kom til at overveje sin egen Stilling ikke mindst i Forbindelse med den Bevægelse, han gik ud fra: Arbejdernes Oplysningsforbund. Samtidig fortsatte han sin Læsning, ikke mindst af svensk Kulturkritik, og dér ikke mindst af Alf Ahlbergs filosofiske Forfatterskab. Resultatet af sine Oplevelser, Overvejelser og Læsning har han fremlagt i sin nye Bog »Det moderne Menneske«. Grundlinjen i den er den samme som i Stolpes og Brøggers Bøger, men den er bredere anlagt, hvad der ikke mindst skyldes den store Mængde Citater, ofte tilfældigt valgt, som han har fundet det fornødent at bekræfte sine Oplevelsers Rigtighed med. Dette har givet Bogen et noget uklart og encyklopædisk Præg; Idésammenhængen er ikke altid lige overbevisende, men Tendensen

gennem alle Kapitlerne er klar; Bogen er baaret af et muntert nu og da drilsk Kampmod; som en Tank kører Bogen gennem »det modernes« store, mere eller mindre mørke Fastland, og inde i Tanken sidder Arne Sørensen med et Maskingevær; og man vil da tilgive ham, at han nu og da kommer til at skyde paa de forkerte. Det vil føre for vidt at gaa ind paa Bogens Enkeltheder; han har en Svaghed for mere at postulere end argumentere. Han er ikke Tænker men Lyriker; Instinktet er hans Kompas, den umiddelbare Reaktion, Oplevelser. Og han har da oplevet, at Ny-Naturalismen undergravede sig selv i sin Udfoldelse som Animalisme og Seksualisme. Dette finder han mange morsomme og rammende Udtryk for. I det hele bæres Bogen af de mange rammende, ofte paradoksale Sætninger, der næsten kinematografisk foreføres gennem Kapitlerne; store Generalisationer ofte fastholdt i et Par Ord, f. Eks. i den udmærkede Skildring af det animalske Menneske, der af Seksualiteten lader sig bære af Sted mod Rusen i Mord eller Hor, »Kanonen eller Sengen« siger Arne Sørensen. Bogen vrimler af saadanne rappe Billeder, der kort fastholder en lang Tankerække. Men ellers følger hans Opgør med Modernismen og Ny-Naturalismen de samme Baner som Stolpes og Brøggers. Han ejer ikke disses intellektuelle Skarphed, men han er frodigere, ejer større Tro til sin Intuition og sine Reaktioners umiddelbare Rigtighed. Han har en livlig billeddannende Fantasi og kombinerer rask væk Syner og Synspunkter alle Steder fra; og de saaledes opstaaede Synteser er ikke altid lige overbevisende. Saaledes er Kapitlet om Efterkrigstiden svagt, ligeledes det om Kunsten, der ikke ordentligt er gennemtænkt; derimod er der et godt Bid i Kapitlet »Det fuldkomne og ufuldkomne Ægteskab«. Her løfter en frigørende Ironi ham virkelig over det smaapudsige Puslespil, den fortrolige Snaksomhed, der er Grundformen for

hans Stil. Bogen lider noget under, at han vil have altfor meget med, skabe en altfor stor Rundhorisont, fra Raadhuspladsen over Esbjerg til Stillehavskysten; disse store Perspektiver giver et altfor let Spillerum for subjektive Fantasier over Tingene og deres Kombinationer. Bogen minder noget om den Rygsæk, man pakker til et flere Ugers Ophold paa Fjældet. Den er udspilet af alt, hvad der overhovedet kan være i den. Ogsaa udenpaa er der stoppet glemte Ting i mange mærkelige Lommer. Og i Kroge ringler lystigt Kogekar og Øser, over det Hele er Telt og Sovepose spændt sammen. Fanden i en Nøddeskal, Verden i en Rygsæk. Vandrefugl er Arne Sørensen. Der er en frisk Opbrudsstemning i Bogen. Han vender sig fra de gamle, afgnavede Græsmarker og spejder ud mod grønt, saftigt Græs i nye Verdener. Saadan bør da Bogen læses. Lidt efter lidt og nu og da.

Den vilde utvivlsomt have vundet ved, at Halvdelen af Citaterne var strøget. Nu er den paa én Gang et personligt Bekendelsesskrift og et Stykke Tidshistorie, ved hvis Fødsel mange Jordemødre har været fremt beskæftiget, især svenske, Alf Ahlberg, Hans Ruin, men ogsaa Spengler, Lippmann og Overjordemoderen Egon Fridell, der har saa mange altfor tidlige Nedkomster paa sin Samvittighed. I sidste Øjeblik er Vilh. Grønbech kommet til. Men da var Barnet nedkommet. Naar et nyt nu snart er undervejs, bør sikkert han først budsendes. Ingen har grundigere end han gennem sin dæmoniske Humor og Ironi opløst den moderne Rationalismes Forudsætninger. Han har ikke spildt Tiden paa at skyde Tidens Vejrhaner ned, en Sport, Arne Sørensen har en Svaghed for, men han har i det stille smuldret Fundamentet under Bygningen for det moderne Menneskes paa en Gang ekstatiske og fortvivlede Selvherlighed. Sørensen bedes studere hans Jesus-Bog mindre og hans lille Skrift om Høffding mere. Her er der i Virkeligheden i Linjerne og — som

Grønbech har for Skik — mellem Linjerne sagt, hvad der skal siges om Forholdet mellem Videnskab og Livsanskuelse.

Som Stolpes og Brøggers Bøger munder Arne Sørensens ogsaa ud i en religiøs-kristelig Bekendelse. Det er i det sidste Kapitel: »Gud og Menneske«: »Men er Kristendommen færdig da? Skal man begynde forfra. Opfinde en eller anden Krisnamurthi? Nej, Kristendommen er ikke færdig. Man konstruerer ikke uden videre en ny Religion paa samme Maade, som man skaber et nyt politisk Parti eller aabner en Bank eller danner en Fredsforening. — — Men der, hvor Trangen er haardest, derfra vil Revolutionen komme. Den store By vil blive det Sted, hvor Gud atter formulerer sig. — — Mere og mere tegner disse Aar sig som en religiøs Kamp. Mere og mere bliver det saadan, at det er ganske overflødigt at bekæmpe Materialisme og Rationalisme og alt det der. Det ligger allerede i Ruiner.« Og han slutter med det Spørgsmaal: »Hvordan skal det gaa til, at Mennesket atter staar der med alle Evner, al Kærlighed, al Begejstring, i glødende Brand for levende at blive forbundet med de Kræfter, som giver alt Mening og Sammenhæng.«

Saaledes har han formuleret disse to Kronikers Problem, Tidens inderste Problem: Forholdet mellem Oplevelse og Retning, Erfaring og Moral, Erkendelse og Vurdering, Videnskab og Livsanskuelse.

»Politiken« 1936.

KUNST OG KLASSE

I.

Der er i de senere Aar blevet ført en noget svævende Debat om Kunstens Forhold til Samtidens aktuelle Strømninger, nationale, religiøse, men især sociale. Jeg tror, det var Bomholt, der direkte stimulerede den ved en Bog, »Dansk Digtning«, der konsekvent gjorde Kunsten til et Manometer, hvorpaa man kunde aflæse Trykket paa Tidens sociale Dampkedel. Nu vel, Kunsten bærer naturligvis Mærker efter den Tid og de sociale Vilkaar, under hvilke den er skabt og kan saaledes give et ypperligt Bidrag til Tidshistorien; men det er noget sekundært, der intet har med dens Værdi som Kunst at gøre. Dog, dette Forhold til Tiden og til de sociale Bevægelser vil Bomholt gøre til Kriteriet paa Kunstens Værdi og kommer derfor op i de snurrigste Ting, som f. Eks. at forlange, at Kunsten skal være en direkte Funktion af Virkeligheden, være et Spejl, hvori man kan se 1. Maj-Tog, Vælgermøder og Valutakontoret, Fader Stauning o.s.v. Hvorfor ikke nøje sig med »Blæksprutten«? Kunsten har naturligvis ikke andet med Virkeligheden at gøre, end at den i Tilfælde der kan finde Stoffet, hvis man med Virkeligheden forstaar den ydre Hverdag, der omgiver os. Men Kunsten har sin egen Virkelighed, som slet ikke er betinget af den ydre, den fotografiske Nøjagtighed i Gengivelsen af Oplevelsen. Al Kunst er et Produkt af skabende og omskabende Fantasi. Fattes Fantasien, saa kommer vi over i Fotografien og de politiske

Tendensskrifters og Traktaters Verden. Det er naturligvis en interessant Verden, men det er bare ikke Kunstens.

Men denne reaktionære Sennaturalisme, som Bomholts Bog er et Udtryk for, synes at forlange, at Kunsten skal være en Funktion af de økonomiske og sociale Forhold, altsaa betinget af den herskende Klasse og følgelig forældet, naar en anden Klasse er kommet ovenpaa. Jeg formoder, at det er det, der hedder en marxistisk Opfattelse af Kunst. Bomholt nedbeder da ogsaa i et Forord Marx' Velsignelse over Værket. Og med vaagen Mistanke skriver han om Digtere, der har det Uheld at være Grever (Ludvig Holstein, »den lykkelige Drømmer, der i sin skærmende Herregaardshave hyggede om Violer og Hyacinter uden at opdage, hvad der foregik i den store Verden omkring ham«) eller Folk som Drachmann, der »kom til Verden i et fornemt Professorhjem i Bredgadekvarteret« eller I. P. Jacobsen, der »Søn af en Storkøbmand i Thisted«. Hvor forfærdende at erindre sig, at Fr. Engels var Søn af en velhavende Fabrikejer og Marx af en Justitsraad. Nu vel, det er gaaet med Marxismen som med andre af det 19. Aarhundredes gode Idéer. Den var et nødvendigt Korrektiv til Romantikens spekulative Opfattelse af Tilværelsen. Mod Aandens: Mennesket lever ikke af Brød alene, satte den sit: Uden Mad og Drikke dur Helten ikke. Og det var noget, de fleste kunde forstaa. Men Marxismen begærede noget mere end at være et Led i det 19. Aarhundredes Kulturbegreb. Den vilde med sine Dogmer, Katastrofeteori og eskatologiske Haab om det klasseløse Samfund være en Religion. Og dette religiøse Eksperiment har Arbejderklassen maattet betale blodige Penge for. Nu er der næppe nogen, der tager Marxismen alvorlig som Forklaring af Virkeligheden. Kun ved højtidelige Lejligheder bruges den liturgisk, fordi man med Rette mindes, hvad den i sin Tid betød for

Arbejderklassens Rejsning og Samling. En omfattende Analyse af dette Forhold vil man finde i den belgiske Socialdemokrat Hendrik de Mans paa Dansk oversatte Bog »Socialismens Psykologi«. Det Dogme i »Det kommunistiske Manifest«, som er sunket til Bunds i Bomholts Sjæl, er af Marx udtrykt saadan: »Hvad andet beviser Idéernes Historie, end at den aandelige Produktion forandrer sig samtidig med den materielle? De paa en bestemt Tid herskende Idéer har altid været de herskende Klassers Idéer.« Da denne Paastand er holdt i bred og vag Almindelighed lyder det jo meget bestikkende, og den ser da saaledes ud hos Bomholt: »Den herskende Klasse i et Samfund er tilbøjelig til at betragte sin Ideologi som almengyldig, gældende det hele Folk, og det er en lige saa nærliggende Misforstaaelse, naar de enkelte kulturelt producerende Individer inden for samme Klasse er af den Opfattelse, at Eneren, den store Personlighed, er Kulturens Kilde. I Modsætning hertil vil Arbejderen til enhver Tid hævde, at al Ideologi er klassebestemt, ikke mindst Digtningen. De afgørende Karaktertræk i en Digtning finder ikke deres fulde Forklaring ved en Undersøgelse af Individ og Folk, men ved at henføre Digtningen til en af bestemte sociale og økonomiske Vilkaar behersket Samfundsklasse.«

Med disse Ord skrider Bomholt til Værket; og se, det, der før var svært, bliver nu let og ligetil. Han lægger Digterne i en stor Seng af dem en Hr. Prokrustes brugte. Og de bliver liggende.

Vi lader imidlertid Bomholt ligge. Tilbage staar Spørgsmaalet om Kunst og Klasse. Om dette kan jeg sige min Mening kort: Klassen er i Reglen Vækstvilkaaret for Kunsten, det motivgivende og foraarsagende; Maalet er at overvinde dette milieu- og tidsbestemte for at naa ind til dette almengyldige og fællesmenneskelige som Klassen ogsaa som en sociologisk og økonomisk bestemt Folke-

gruppe er Bærer af. Kunsten staar og falder med dette almene og fællesmenneskelige Sigte. Det er saa ligetil, at man kun behøver at overveje Nexøs, Aakjærs og Skjoldborgs Indsats i Lyset af denne Sætning.

Men hvad er i øvrigt Klasse? Betinges den af en økonomisk Medsammensvorenhed af de Ligelønnede, og falder man ud af Klassen, hvis man vinder i Lotteriet og kan holde egen Bil? Og Sammenholdet i en Klasse, er det andet og mere end Sammenholdet i en Ventesal, hvor alle er besjælet af det samme Ønske at komme med Toget? Naar dette er sket, hører i Reglen Sammenholdet op, og Gruppen deler sig i indbyrdes stridende Grupper, og den enkelte Personlighed finder sin Vej ofte paa tværs af Klassens Retning. Ordet »Klasse« er ved at blive et af Tidens magiske Slagord, der mere tjener Tidens hoved- og idéløse Sammenløberi end et virkeligt Fællesskab mellem Mennesker, der maa bygge paa Respekten for den enkelte Personlighed. *Parteigenossen*, hedder det jo evigt og altid i Tyskland. Ja, de menneskelige Muligheder synes at være udtømt i dette at være Partifælle. Klassekamp fører til Diktatur, og dette igen til Kulturens Forfald. Thi det er den frie Personlighed, der er Kulturens Bærer. Klassen som Massebegreb har aldrig skabt Kultur. Dette vidste Carlyle og Nietzsche. Det er Heroen, der er Kulturens Fornyer og Fremmer. Men det er det frie Sammenspil mellem Folket og Heroen, der afgør Kulturens Skæbne. Stalin, Mussolini og Hitler er nok Heroer, men de synes alle i den Grad at være udgaaet fra Klassekampen, at de ikke tør risikere et frit Sammenspil mellem Fører og Folk. Folket er kun Parteigenossen. Staten styrkes, men Kulturen dør. Tilbage bliver der kun at erstatte Kulturen med Racemystik, og vi er dermed paa Vej mod det primitive Samfunds Klan-, Totem- og Fallosdyrkelse.

Men nu Danmark. Spejler Kunsten og Litteraturen den

»herskende Klasse«? Og hvilken Klasse er herskende? Politisk er det Arbejderklassen. Kulturelt er det — ja, hvad er det? Er det Bourgeoisiet? Det bestaar af Socialdemokrater, Radikale og Højremænd. Bønderne? Kulturelt har de baaret langt og længe, men efter det sidste Valg kan de ikke siges at være en herskende Klasse. Og dog har den frie, folkelige Vækkelse stor Kulturindflydelse den Dag i Dag. Undervisningsministeren i det restavrerede Ministerium er tværs igennem sine Meninger et Udtryk for denne Vækkelse, der ikke i første Omgang var social, men liberal.

Og Kunsten i Dag, spejler den nogen Klasse i Nederlag eller i Opgang? Er der Baisse f. Eks. i Agnes Slott-Møller og Hausse i Anton Hansen? Thi i begge er der saa megen paatagelig Tendens, at Kunstens Muse nu og da maa tilhylle sit Aasyn. Man kan male Rotter og sultne Unger i graa Baggaarde eller Folkevisevisioner. Det afgørende er jo, om der kommer et Kunstværk ud af det. Og Agnes Slot-Møllers Billede af Niels Ebbesen til Hest er et godt og monumentalt Kunstværk, her er Friskhed i Farven, Fasthed i Kompositionen. Nogle Fejl kan der altid paavises. Hun er ikke Artist og noget skødesløs i sin Penselføring. Siden synes jeg rigtignok, der er gaaet lidt for meget Stemning og Fabrik i hende. Men det vedrører ikke dette Billede fra 1894, der er inspireret af en stærk national Følelse. Og Anton Hansen. Der er Tegninger af ham, der i deres absolute Karakter er lydefrie Kunstværker, en fast tuschagtig Streg, der uden artistiske Svinkeærinder vækker Illusionen. Han er socialt inspireret, en stærk og retfærdig Harme griber ham og bestemmer hans Motiver. Han har ikke George Gross' haanende og markante Ekspressionisme eller Käte Kollwitz's overlegne Mesterskab. Hans Tegninger har den Svaghed, at Pointen stundom bliver givet En ind med Skeer. Men man kan nyde hans Tegninger uden i mindste Maade at

berøres af Hensigten med dem. Er det ikke forfærdeligt? Ganske som man kan nyde Agnes Slott-Møllers Niels Ebbesen uden et Øjeblik at tænke paa, at det var ham, der til Danmarks Frelse vog den kullede Greve. Men det betyder jo blot, at der foruden det agitatoriske er selvstændige, kunstneriske Værdier til Stede, som lykkeligt har overlevet Agitationen. Naar dette er sagt, saa ønsker jeg Agnet Slott-Møller og Anton Hansen Held med at gøre os saa nationale og sociale som vel muligt, hvis denne Kunsten uvedkommende Fritidssyssel kan more dem.

Jeg nævner dette Eksempel for at fastholde Kunstens Frihed og Uafhængighed ogsaa af Tidens tilfældige aktuelle Strømninger. Om den som Kunst tjener den saakaldte Reaktion eller det saakaldte Fremskridt er sekundære Virkninger, der intet har med en principiel Bedømmelse af den at gøre. Konservative Kritikere kan naturligivis beklage, at Anton Hansen gennem den Tendens, der ofte bryder igennem Kunsten i hans Tegninger skaffer Vælgere til Stauning eller Axel Larsen. Og radikale Kritikere kan beklage, at Agnes Slott-Møller virker ophidsende paa nationale Gemytter, saa de gaar hen og stemmer paa Christmas Møller, ja, maaske melder sig ind i et Rekylkorps. Men disse Betragtninger af det tendentiøse og associative i Motivet har intet med selve Kunstdommen at gøre. Den undersøger alene, hvorvidt Maleren gennem sine kunstneriske Virkemidler har evnet at føre en Intuition eller Vision frelst fra Oplevelsen af Motivet og over i Billedet. Det kan være Engle og Serafer eller Rotter i Baggaarde. Det kan være et idyllisk Landskab med Aftenrødens Guldrand over skumrende Skove eller et Salpeterværks Lagerbygning en Februardag med Tøsne. I begge Tilfælde er det afgørende ikke Motivet, men Malerens Evne til at omsætte det til absolut Kunst. Men naar dette er sagt, saa indrømmer jeg gerne, at min Mistænksomhed er vakt, naar en Maler vælger

stemningsvækkende idylliske Motiver. Thi de Associationer, Motiverne vækker, kan ofte skjule den daarlige Kunst, hvormed Illusionen er tilberedt, men jeg vil gerne se den Mand i Øjnene, der — hvis han da ellers er ved sine fulde fem — tør kalde Vilh. Kyhn en daarlig Kunstner. Han er ikke et Geni som Købke, det er sandt, men inden for sin Genre skabte han det fuldkomne i Gengivelsen af dansk Natur. Men ellers er der noget sundt i, at unge Kunstnere vælger frapperende og »grimme« Motiver. Nogle gør det maaske af ydre Grunde, for at forarge Borgerskabet, men de fleste gør det, fordi de saa er fri for at blive snigløbet af de billige Effekter.

Desuden staar jeg ogsaa paa Forhaand mistænksom over for en Kunstner, hvem Tidens Strømninger er ligegyldige, og F. g. m. er ligeglad med, hvor det bærer hen med Samfundet. Megen stor Kunst er baaret frem af en heftig Tendens i Tiden. Tendensen er glemt. Men Kunstværket lever. Kunstneren levede saadan med sin Tid og dens Trængsler, at han bag Tidens Arabesker fandt det Grundmønster og de Grundforhold, der bærer Livet oppe den Dag i Dag. En saadan Kunstner var Goya i Spanien og Delacroix i Frankrig. Artisten er kun den ene Side af en Kunstners Væsen, og er han ikke andet, vil hans Kunst dø af Mangel paa Næring. Og det er her, vi kan bruge det gamle fortærskede Slagord l'art pour l'art. Og det er vel ogsaa dette, der ligger bag ved Nutidens hidsige Krav om, at Kunsten skal give et Spejlbillede af den Tid, vi lever i. Man er nemlig her inde paa noget rigtigt: nemlig at kun den Kunstner, i hvem Tidens Konfliktstof er en Realitet, har en Chance for at overvinde alt det tidsbetingede og ud af Tidens aktuelle Sammenhæng løfte et Kunstværk, der ved sin Almengyldighed og kunstneriske Egenskaber ogsaa kan tale til en Tid, der aktuelt føler helt anderledes. Man behøver her blot at tænke paa Willumsen, der er noget af et Skoleeksempel paa denne

Higen efter at ætse sig gennem Tidens Konfliktstof for i et stort Værk at uddrage det almengyldige, der peger ud over Tiden (Det store Relief). Edv. Munch er et andet Eksempel (Livsfrisen). Det er det saakaldte litterære ved disse to store saa følsomt modtagelige Kunstnere. De fortæller ikke alene i Farver og Former, hvad de har set, men de røber ogsaa, hvad de har oplevet, mens de saa. Begge Kunstværker giver et Ekko af Kunstnerpersonlighedens Sammenstød med Tiden og Livet. Alene de løbende Aar vil kunne afgøre om dette Ekko kun er en Genklang af visse Tidsproblemer, der hænger sammen med Reaktionen mod Naturalismen, eller om det kommer dybere inde fra, saadan at Værkerne ogsaa kan tale til Slægtled, for hvem Impressionisme, Pointillisme, Symbolisme, Futurisme, Ekspressionisme, Kubisme, Surrealisme eller hvad alle disse hinanden afløsende, af hverandre betingede og hinanden bekæmpende Retninger nu hedder — for hvem dette kun er fjerne Ting omme bag i Kunsthistorien.

Kunst og Klasse! Det er i Grunden kun et Skinproblem opstillet i en Tid, hvor en anmassende politisk Interesse for Partiformaals Skyld har søgt at tilsnige sig en Hjælp hos Kunsten; samtidig har man søgt at bilde Folk ind, at den var saadan et Slags aandeligt Affald efter en Klasses sociale Rejsning, ja, at den var bundet til denne Rejsnings økonomiske Betingelser. Ja, man har endog snakket om kollektiv Kunst, hvad der er det rene Nonsens. Kunsten er alene bundet til Individet som selvstændigt Enkeltmenneske. Derfor er der et anarkistisk Element i al Kunst, et Oprør mod Masse, Klasse, Stat, Borgerlighed o. s. v. Thi i alle disse Begreber ligger der Diktaturelementer og Tvang. For Kunsten er Massen og Klassen intet, men Individet alt. Og det er alene Enkeltmennesket som sluttet Personlighed, der er skabende i Kunst, saavel som i Stat. Det vidste Lenin, der jo vidste noget om,

hvad Klasse var. Den gamle i sin Uforfærdethed forhærdede Anarkist J. J. Ipsen har fremdraget disse Udtalelser fra *Lenins* sidste Aar: »En Samfundsklasse er ikke andet end en Organisme uden Intelligens, Overbevisning eller Energi. Klassens Handlinger er altid blottet for sund Sans; Klassen er som et mægtigt Bløddyr; det kæmper paa samme Maade mod en ubetydelig Fjende som mod en stærk Fjende, der virkelig truer dens Eksistens. Vor Indsats paa det kollektive Partiinstinkt var en Fejl. — Jeg er kommet til den Overbevisning, at alt Fremskridt beror paa Enkeltpersoner, der dikterer Masserne det, som Nødvendigheden og Situationen fordrer.«

Man undrer sig over, at der skulde en stor russisk Revolution til, for at Lenin kunde komme til at indse Sandheden af disse Selvfølgeligheder. Han kunde ellers have lært dem hos vor hjemlige K. K. Steincke i en Bog fra 1919: »Moderat eller radikal«, hvor han mod alle Masse- og Klassetendenser vil forsvare Individet og dets Ret til en selvstændig, ærlig Overbevisning. »Thi hvad er Socialisme andet,« citerer han med Tilslutning til Sidney Olivers »Fabiske Essays«, »end Individualisme bragt til Fornuft, ordnet, retledet og kommet paa sin rette Hylde; at gøre dem til kontrære Modsætninger er en ret almindelig Begrebsforvirring.« Og han slutter med disse for al Klasse- og Partiaand opløsende sokratiske Sætninger: »Kend dig selv og vær dig selv — moderat eller radikal — naar blot du er dig selv. Dette er en god Leveregel for alle Tider, men særlig for Tider som disse, hvor et stigende Antal overheder deres Hjerne i stigende Foragt for Historiens A.B.C. og deres egen sunde Fornuft.« Men det var en Røst i Ørkenen. Dyrkelsen af Massen havde Sukces Verden over, ikke mindst i Tyskland, hvor Hitlers demagogiske Geni netop bestod i at overbevise Middelmaadigheden om, at det netop var hans Tanker om Tingene, der var det rigtige i Modsætning til Individualister-

nes, Liberalisternes, Humanisternes, kort sagt »Novemberforbrydernes« og Weimarforfatningens Demokrater. Og Hitler, der foragtede Masserne med en Leninsk Foragt! Der er et i Danmark udbredt Billede, der klart fastholder hele denne demagogiske Situation. Det hedder »Kom saa da!« Og man ser en Bondemand, der er ude for at indfange en løsluppen Ko. I den fremrakte Haand har han en Tot Græs, men i den anden, der skjult bag Ryggen, har han Tøjret — men denne Tot Græs fristede Koen. Om Følgerne af Førerkærlighed til Massen kan nu Tysklands, Ruslands og Italiens tøjrede Folk udtale sig.

II.

Det sidste Aars norske Litteratur byder paa mange interesante Værker, som jeg i en senere Kronik skal give en Oversigt over. Men i Samenhæng med vort Emne vil jeg pille en Bog ud af Bunken: *Nini Roll Ankers:* »Den som henger i en Tråd«. Hendes Læsekreds her i Danmark er maaske ikke stor, men den er trofast. Hendes Bøger kan være mere eller mindre betydelige, men de er aldrig ved Siden af, de bærer altid Mærket af hendes stærke Personlighed og urædde Retfærdighedssans. Hun stiver aldrig sine Bøger af med Sentimentalitet eller faglig Bedreviden i de erotiske Reaktioner og Regenerationer; hun kan i saa Henseende minde om vor egen Marie Bregendahl, selv om hendes Motiver er helt andre, da hun hører til Overklassen (dette gyselige Ord, men her betyder det, at hun hører til en gammel anset Kulturslægt, trøndersk Embeds- og Købmandsaristokrati, hvis Traditioner hun jo nok gennem sit frisindede djærve Temperament brød med, men hvis Livskunst og usvækkede Menneskelighed hun tegnede i sine maaske bedste Bøger: »Huset i Søgaden« og »I Amtmandsgaarden«, der

er Kulturskildringer fra 40ernes Trondheim). I sine første Bøger tumlede hun som Hulda Garborg og Sigrid Undset med Kvindesagens Problemer: »Det svake Køn« og »Fru Castrups Datter«. Efter Verdenskrigen har Brydningen mellem den yngre og ældre Generation interesseret hende, og om den skrev hun sin ypperlige Bog »Enken«, der samtidig er en Hyldest til Modersindets ukuelige Heroisme.

Hendes sidste Bog: »Den som henger i en Traad«, er en social Roman, der ikke ved sin paatagelige Tendens, men gennem hele sin sandru Menneske- og Milieuskildring bliver en Anklage mod et Samfund, der kan tolerere det Udbytningsprincip, der er Kapitalismens Skygge. Der gaar en strid Harme som en Glød og Passion gennem Bogen. Men den er overalt tøjlet og forvrider ikke Skikkelserne.

Bogen handler om de unge Syerskers Skæbne paa de smaa Brødre Olavs og Gunners Konfektionsfabrik. De er ikke organiserede og maa gaa for en ussel Sulteløn, men da flere af dem bor hjemme, kan de klare sig. Det er værre for de andre, som er kommet ind fra Landet, som maa bjærge sig igennem paa billige Kvistkamre og egen Kost. Oprør kan de ikke gøre, da der stadig er nok af billig Arbejdskraft at faa, især blandt Landboungdommen, der søger til Byerne. Det er disse 20—30 Syerskers fattige og ofte glædesløse Liv, Nini Roll Anker skildrer med den frejdige og tapre Karen Hustad som Midtfigur og Heltinde. Jeg skal ikke referere Handlingen. Den bevæger sig frem gennem en Række skarpt tegnede Situationsbilleder af disse hjem- og værgeløse Kvinders Tilværelse paa Systuen og hjemme. Men den Harme — eller Tendens om man vil — man føler er det drivende i Bogen, forrykker ikke det psykologiske Grundlag for Skikkelserne. De lever og har en Skæbne. Der er i Nini Roll Ankers Psykologi en Sandhedsmagt, der er hendes Kunsts

Patos. Hun har Mod til at gaa Virkeligheden under Øjnene og fastholde den uden Hensyn til Vedtægt og Omgangstone. Hun stammer ned fra Camilla Collet, og ogsaa hendes sidste Bog er et Raab fra de stummes Lejr, fra Afkroge i Samfundet, hvor der handles ilde med Menneskeskæbner. — Disse arme og retsløse Syersker! Deres Liv hænger i Sandhed i en Traad. Nu og da standser Fabriken, og de maa gaa uden Arbejde og Løn i Ugevis. Saa tager de fat igen. De er helt i Lommen paa de smaa Brødre, der selv har arbejdet sig op fra en Systue til denne omfattende Virksomhed. Og de møder ethvert Krav om Lønforhøjelse med Trusel om Afskedigelse. Og saa bøjer man sig. Thi man véd, hvad det vil sige at gaa arbejdsløs. Og man véd, at der er nok, der vil have Pladsen for en endnu ringere Løn. Den Smule Fritid, de har, søger de saa at faa det mest mulige ud af. Og her melder Kærligheden sig jo som det store Problem. Og ogsaa her er de værgeløse. Det er skildret i Rakels Skæbne. Hun bor hjemme og tjener altsaa paa Fabriken lidt til Hjælp i Huset og sine egne Fornødenheder. De Tusinder af unge Pigers Skæbne. Nogen Selvstændighed og Udvikling har de ikke. Rakel vedbliver at være tøset-barnlig og uerfaren i sin Adspredthed og sine Adspredelser. Hun bliver forelsket i en smuk pomadiseret Forskærer paa Fabriken, og i sin Filmfantasi ser hun Fremtiden i Lyset af denne smukke Mand, der hvisker hende de søde Besværgelser i Øret. Han er naturligvis perfekt i alle de Kunster, der skal til for at ordne et saadant naivt Lam. Forholdet faar Følger. Hun kender sit Hjems Indstilling til hele denne Sag. Og i sig selv har hun heller ikke noget Holdepunkt; hun er bare angst og fortvivlet til Døden. Lægen vil ikke hjælpe hende. Hun gaar da til Ludi, den ældste af Syerskerne, om hvem man ymter, at hun har trukket paa Gaden i Oslo .... hun vil nødig; men til sidst gør hun det alligevel. Rakel kommer fra det med

Livet, men sjæleligt knækket: Bedehuset sluger hende. Denne Fosterfordrivelse er sat ind i Romanen med en Styrke, der intet har med Romaneffekt at gøre, men som er Virkelighedens Svar til et Samfund, der er saaledes bygget, at Retfærdigheden maa gaa fra den ene laaste Dør til den anden. Man kan snakke frem og tilbage, i Retten, i Bøger, i Aviser; og Folk, der har Raad til baade at faa Børn eller i Gedulgthed nogenlunde hygiejnisk komme af med dem, før de er født, kan baade i Moralens og Religionens Navn korse sig over disse Tilstande og disse unge Piger, Tøse, Børn endnu, fordi der intet er blevet gjort for disse, forkludrede som de er af Film, Ungpigeromaner, Pjat, Jazz, Magasinnoveller, hele denne amerikanske Import af aandløst Tidsfordriv, der hidser Stemningen og ødelægger Følelsen, hele den romantiske Cocktail-Modernisme, der først og fremmest stinker af fordærvet Kapitalist-Overklasse ....

Med Harme er dette Surrogat-Liv, den Surrogat-Tilværelse, der ofte bydes Ungdommen, skildret. Og Bogen er skrevet til alle dem, der slaar sig for Brystet og ser ned paa de arme Toldere og Sypiger og raser over Sædernes og Ungdommens Fordærvelse; og den er ogsaa skrevet til dem, der omgaas fromt-fortroligt med Søndagsbladenes Kirkeside, men som glemmer, at en af Kristendommens Grundsandheder, tværs igennem alt det usmagelige Præsteskænderi mellem Barthianisme og Oxford, sammenfattes i denne Sætning: at andres Skyld ogsaa er Ens egen Skyld. Rolig og uræd har Nini Roll Anker vist, hvordan Virkeligheden tager sig ud, naar den er blevet omsat i Kunst, d. v. s. naar dens sande Ansigt er blevet afsløret. Hun deltager slet ikke i den principielle Debat for eller imod det moralsk ansvarlige i Fosterfordrivelse. Jeg formoder, at hun her staar paa Sigrid Undsets Standpunkt: at alt Liv er for Livets Værdigheds og Helligheds Skyld ukrænkeligt fra Undfangelsens

Øjeblik. Thi Liv er Skæbne. Og selv det ringeste Liv i den ringeste i Samfundet er større og rigere end alle Fornuftens sociale, biologiske og medicinske Modgrunde. — Men hun skærer gennem Debatten ind til Kernen: de Samfundstilstande, hvormed den maa begynde, hvis den ikke skal løbe ud i en Kamp mellem mere eller mindre begrænsede radikale og konservative Livsanskuelser. Thi vi bærer alle Skyld for de Krænkelser af Menneskeværdighed, som vore Samfundstilstande er Aarsag i. Der er naturligvis altid Karakterer, som Kari Hustad i Bogen, der kan holde sig oprejst, men der er andre, der er for svage, ikke alene af indre Grunde, men ogsaa af ydre: opslidende og sløvende Arbejde, daarlig Løn; og Uvidenhed og Letsind rækker hinanden Haand, og vi faar disse forfærdende Tilstande, som Borgerskabet, der sidder lunt inden Døre, korser sig over. Moral! Herregud, hvor megen Svindel er der ikke drevet med dette Ord. Tag de økonomiske Bundventiler ud under mangen Moralfordring, og den vil synke og gaa til Bunds. Den sad ikke i Karakteren og det medmenneskelige Sindelag; den var snarere et Led i en Klassefølelse, de Bedrestilledes Forsøg paa at berolige Samvittighederne over for de Fattiges Udskejelser og Oprør. Lad os her mindes 80ernes tapre Forfattere, der vendte sig mod denne Moralsvindel: Amalie Skram, Chr. Krogh, Garborg, Kielland, Pontoppidan, ja ogsaa Ibsen paa sin dulgte og urovækkende Maade i »Vildanden«, »Gengangere«, og naturligvis Jonas Lie i »Kommandørens Døtre«, »Livsslaven«, »Maisa Jons« (der skildrer en Sypiges triste Tilværelse). Det var Indignationen over det borgerlige Moralhykleri, der tændte de fleste af disse Forfattere. Harmen var Inspirationen i Kunsten og Retfærdighedsildhuen dens Patos. Problemerne blev sat under Debat og et Oprør rejst mod hele det konventionelle Samfund. Mangen en Forfatter forblødte som Digter i denne Debat og dette Oprør. Men

hvor Digteren var stærk nok, skænkede Harmen Skikkelserne en Passion, der gav dem en Gyldighed, der ogsaa er gældende i vore Dage. Thi ogsaa vort Samfund har et Bundfald af Eksistenser, der har tabt i Livskampen og i mange Tilfælde ikke paa Grund af egen Skyld. Tænk paa Arbejdsløsheden! Og Lediggangen er jo Roden til alt ondt; der skal stærk Karakter til for ikke at smuldre i den. Hvad de, der var heldige i Livskampen, ikke altid tænker paa. I sin Bog har Nini Roll Anker skildret et lille forfløjent og letsindigt Pigebarn, Gyda, der jo nok kunde faa den borgerlige Agtværdighed til at ryste paa Hovedet. Men hun afslører sig som en Karakter den Dag, det gælder. For en Dag kom det til at gælde for det lille Samfund af Syersker. En Dag kommer Organisationstanken til dem, Fagforeningsidéen. En ung Agitator kommer fra Hovedstaden og opfordrer dem til at holde sammen og gennem Sammenholdet tvinge deres Krav igennem. Kari Hustad gribes straks af Tanken, og hun faar de andre med. Og de stiller da deres Krav til de to smaa Brødre. Men disse ler. De véd, at de kan faa saa megen billig Arbejdskraft, de vil. De forlanger, at de skal møde næste Dag, ellers har de deres Afsked. — Og de møder alle undtagen Kari og Gyda. Med dette Nederlag for Kammeratskabet slutter Bogen.

Efter Referatet at dømme skulde man jo tro, at vi her havde en social Tendensroman, det af saa mange kritiske Barnefædre ønskede kunstneriske Misfoster. Men dette er ingenlunde Tilfældet. Bogens Værd er alene bundet til dens gennemførte Menneskeskildring. At den ud over dette kan virke som en Retfærdiggørelse for Fagforeningsidéen, hænger sammen med det Milieu og Motiv, hun har valgt. Disse unge Piger er ikke bestemt ud fra deres »Klasse« eller skildret som Klasse. De er Mennesker som alle andre; men deres

menneskelige Muligheder udfoldes og prøves her, hvor de bliver Ofre for Kapitalismens Udbytning; nogle hærdes, andre hærges. Nini Roll Anker udtaler sig ikke mod Kapitalismen som Princip; jeg formoder, at hun slet ikke er Modstander af dette Princip. Men i denne Form og i dette Tilfælde hader hun den. Muligvis er Tilfældet tænkt eller konstrueret paa Grund af Erfaringer mange Steder fra. Bogen er intet Fotografi af Virkeligheden. Den har sin egen Virkelighed i Illusionen. Det er en Digtning. Men som al sand Digtning stiller den vor komplicerede Hverdag i skarpt Relief. Indignationen er Drivkraften i Bogen, det er sandt; den har hun fra Virkeligheden, de og de private og personlige Oplevelser. Men hendes Skikkelser har overlevet dette private og personlige; de er ikke Talerør for hendes Meninger, men lever deres frie og selvstændige Liv i den Verden, der er Kunstens og Illusionens.

Men ligesom Kunsten her er inspireret af det sociale, det radikale Retfærdighedssind, kan den ogsaa være inspireret af de religiøse Følelser, f. Eks. Jakob Knudsen eller Harald Kidde eller af national Konservatisme; Rørdam er en stor og ofte monumental Lyriker, vel nok vor Tids største; og hvad har det med Lyrikens Værdi at gøre, at det er Fædrelandets Skæbne, der er Inspirationen? Eller Gravlund, der har skrevet vor moderne Litteraturs klassiske Folkelivsskildring »Sognet« med en saa herlig reaktionær Type som Nilavs. Han bor under Livets Telt med samme Ret og Selvfølgelighed som Pelle Erobreren og Ditte Menneskebarn. Disse Skikkelser er levende Mennesker, før de er det paa en eller anden Maade, i radikal eller reaktionær Form. For Kunsten er det ligegyldigt, hvad der tænder Kunstnerens Indignation eller Medfølelse. Chesterton er en stor Kunstner, men vitterlig reaktionær, da han mener, at vi er ved at ende i de smaa fornuftige Sjæles Barbari og sociale Homøo-

pati. Shaw derimod er nok radikal med Aktier i Fornuft og Fremskridt; men han er en stor Kunstner alligevel. Men begge de store Englændere er levende optaget af deres Samtid. Og det er nok dette Forhold, der til syvende og sidst er Styrken i deres Kunst. Men Værdien af denne er alene afhængig af, hvor almengyldigt de har holdt deres Sigte tværs igennem deres private radikale og reaktionære Meninger.

Dette Problem er i sig selv ligetil, men tager sig ofte ud som mørk Tale for Tidens æstetiske Vankundighed, hvor Kunsten og Kunstbegrebet ofte er blevet en Spillepenge mellem Tidens sociale, religiøse og nationale Interesser, en Bivogn til aandelige Rørelser i Tiden. Aandslivet mangler Holdning, det er uligevægtigt, polemisk af Selvforsvar, impressionistisk og tænker i Dityramber, og man kræver rask væk social, national og religiøs Kunst og falder straks i kritisk Tvivlraadighed, hvis Kunsten gaar paa tværs af de Mergelspor, man nu har lagt sin Livsanskuelse fast paa. Skovgaards »Kristus i de Dødes Rige« er i Sandhed et stort, gribende Kunstværk; men L. A. Ring: »Tiggerbørn uden for en Bondegaard« fra 1883 er ogsaa et stort Kunstværk. Det er ikke Ens private Fornemmelser, der kan være afgørende for Ens Kunstdom. Der er i ethvert Kunstværk noget objektivt, der er dets *raison d'être*, og hvorigennem det har sin egen Virkelighed. Det er Æstetikens Opgave at undersøge dette objektives Tilblivelse og Karakter. Og det er Æstetikerens Opgave overalt at fastholde og værge Kunstens Selvstændighed og Uafhængighed. Og al Kritik hviler ikke paa personlige Reaktioner og private Affekter, men paa en æstetisk Sans for Kunstværdien og dens objektive Gyldighed. Men naar dette er sagt, er det jo givet, at en personlig Interesse er et baade frugtbart og ofte nødvendigt Springbræt for Kunstforstaaelse. Og dette udelukker jo ikke, at man kan interessere sig mindre for

det færdige Kunstværk end for dets Tilblivelse; Æstetiken er ikke alene en formal, men ogsaa en psykologisk og sociologisk Videnskab. Det er i Tilblivelsesprocessen, de personlige Momenter røber sig, eller for et Folk det saakaldte nationale. Ved at undersøge Forholdet mellem Milieuet og den skabende Kunstner kan man f. Eks. gennem Litteraturen spejle et Lands nationale og folkelige Egenart. Og her er det jo givet, at det først og fremmest er Folkelivsskildringen, man maa søge til. Men dette udelukker ikke, at Folkelivsskildringens Værdi som Kunst er afhængig af dens Almengyldighed. Kunstneren maa ætse sig ned til almenmenneskelige Grundforhold, som de sociale Betingelser ikke kan omskabe. Det er dette, der har gjort Bregendahls »Sødalsfolkene«, Søibergs »De levendes Land« og Nexøs »Pelle Erobreren« til store og varige Kunstværker.

Kunst og Klasse. Arbejderkunst, Bondekunst, radikal og reaktionær Kunst. Den kunstneriske Virksomhed i enhver Tid er den staaende Protest mod Tiden i dens aktuelle Begrænsning og moderne Selvtilstrækkelighed. I sin Almengyldighed hævder Kunsten en fri Verdensborgerlighed, som vi i disse Nationalismens og Klassekampens og den kulturelle Selvforsynings Tider for vor aandelige Sundheds Skyld bør hævde. Ogsaa for ikke at forvirres i vore Overvejelser over lokale Foreteelser i Kulturen og forveksle Frederiksholms Kanal med Verdenshavet.

»Politiken« 1936.

ROMANENS KUNST

SALLY SALMINEN

Det er med naturlig Skepsis, man gaar til Læsning af en Konkurrenceroman. Kunstens Rige er en Frihedens Verden. Den har naturligvis ydre Forudsætninger og Betingelser i Nødvendighedens Verden. Men de omsættes altid i den Fantasiakt, den kunstneriske Virksomhed altid er. Kunsten forstørrer og formindsker Virkelighedens Forhold, ikke efter Forgodtbefindende, men efter en egen iboende Logik, der er lige saa streng som den, der raader i Nødvendighedens Verden. Og hvor det gælder Romankunsten, saa staar og falder den med Fantasiskikkelsernes Anskuelighed og indre overbevisende Kraft. Og selv om den Illusion, en Roman saaledes giver, synes at dække den Virkelighed, der er Motivet, saa er den kun for saa vidt Kunst, som den har evnet at sønderbryde denne Virkelighed for at naa ind til det almene og typiske, der ligger skjult bag det socialtbestemte og stedbetingede. Der er i al sand Romankunst et Element af Universalitet, der bærer den op over skiftende Tider og Stemninger. Og det er denne Universalitet, der giver Skikkelserne en symbolsk eller mytisk Betydning. Jeg behøver bare at nævnte Navne som Cervantes, Dickens, Alexis Kivi, Lagerlöf, Duun, Hamsun og Falkberget.

Naa, dette burde jo være ligetil og selvsagt, hvis Tiden ikke var saa tosset og ude af Hængsel, at Sansen for de kunstneriske Kvaliteter er svundet i samme Grad som Kunsten er blevet inddraget i det store Væddeløb efter

en ny og bedre Verden med bedre Standpunkter og Absolutter end den gamle. Jeg ønsker af Hjertet en saadan! Men Kunsten er der for at vise, at den mures op af de samme Svagheder og Passioner som den gamle. Og en Kunstners sande Mod bestaar i at turde se og sige dette. I dette ligger Kunstens evige Aktualitet. Goyas Malerier siger mere om Spanien i Dag end Alverdens Telegrammer og Krigsskildringer. Og en Kunstners Frihed er tillige hans Frigjorthed ikke alene indadtil, men ogsaa udadtil; d. v. s. baade personligt og aktuelt; derfor er han gerne en Brand udi Næsen paa dem, der vil et eller andet, enten til højre eller venstre; saadan var det Tilfældet med Ibsen; han forholdt sig absolut til visse menneskelige Grundforhold, hvor Tiden forholdt sig relativt. Og her er en af Grundene til, at Samfundet ser med en skrækblandet Rædsel eller Afsky paa ung Kunst og er vanskelig at drive ud af sine Forskansninger; det sker ofte ikke førend Nobelprisen kommer eller at Kunstneren er blevet saa gammel og aflægs, at man kan holde Jubilæum paa ham. Nu pynter han og vidner om Samfundets Kultur.

Naar det sjældent er lykkedes at skabe levedygtig Romankunst ved en Konkurrence — hvem læser nu »De Vises Sten« — skyldes det, at udenfor liggende Ting griber ind i Kunstens Frihed. Men naturligvis sværger de fleste paa, at de slet ikke har tænkt paa Prisen, Publikum og Pengene, mens Sandheden oftest er, at det er det eneste, der har givet deres Fantasi Bærekraft.

Men naturligvis er der Undtagelser. Der findes dem, der netop er bragt over det døde Punkt ved en saadan Konkurrence. Og der er dem, der blændet af de Muligheder, en saadan Pris giver, pludselig opdager, at de virkelig kan skrive.

Til den sidste Slags hører en svensk Ålandspige, der er Kokkepige i et Millionærhjem i Massachusetts, *Sally*

Salminen; hun har haft en omtumlet Skæbne. Hun er født i et fattigt Husmandshjem paa en af Ålandsøerne; der voksede hun op sammen med ti Søskende; hun kom tidligt ud at tjene, først i Sverige; siden var hun i en Landhandel, siden Kassererske; derefter emigrerede hun til Amerika. Og der har hun vel saa læst om den store svensk-finske Romanpris. Og hun besluttede sig til at være med. Og mange Drømme har hun vel drømt derovre, mens hun skrev om sin Hjemstavn, dens Fattigdom og Rigdom, dens blomstrende Æbletræer og lange ubarmhjertige Vintre. Og som hun skrev, blev der slaaet Hul ind til en Verden i hende, som hun kun halvt anede var der, en Verden af Syner og Poesi, og tøvende gav hun efter for den Saga, der nu vilde skrives, begærede Liv i Romanens Kunstform. Blandt 76 indsendte Manuskripter fik hendes enstemmigt første Pris tilkendt af Komitéen (Prof. Landquist, Prof. Castrén og Dr. Björkman). Jeg formoder, at hun nu har forladt sine Millionærer og Kasseroller og kommet hjem for at begynde sit egentlige Liv.

— — —

Hendes Roman »Katrina« (Wahlström & Widstrand) er paa nær ved fire Hundrede tættrykte Sider og er udadtil en social Hjemstavnsskildring fra Åland bygget paa et rigt Erfaringsmateriale og en Evne til at *se* væsentligt, som er overraskende hos en Debutantinde. Hovedpersonen Katrina er fra Østerbotten, og Bogen indledes med en Skildring af hendes friske og frejdige Liv paa Gaarden; hun gjorde Karls Arbejde, pløjede, harvede, huggede Tømmer og kørte det hjem. Men da kommer der en munter og fantasifuld Sømand, Johan, til Bygden og fortryller hende ikke mindst ved sine Fortællinger om de paradisiske Ålandsøer, hvor der gror Æbletræer, og hvor han har en stor Gaard. I Skæret af sin fantasifulde Skildring staar han dér som Virkeliggørelsen af alle hendes Ungpigedrømme. Og hun ved i sit inderste Hjerte, at

han er hendes Skæbne. De bliver gift, og hun følger ham til Åland. Men da viser det sig, at intet er sandt af, hvad Johan fortalte. Han ejer ingen Gaard, men bor i en lille faldefærdig Husmandsstue, der tilhører den rige Reder og Bonde Nordquist. Johan er Matros paa et af dennes Skibe og maa rejse Dagen efter, at de var kommet til Øen. Selv maa hun som de andre Sømandskoner tjene til Føden ved Arbejde paa Øens Gaarde. Hun staar fortumlet efter Faldet fra Drømmens Verden og ned paa Virkelighedens haarde Grund. Men hun knækkes ikke. Hun tager modigt Kampen op. Og om dette handler da den store brede Roman. Den er lidt tung i Begyndelsen; omstændeligt er de sociale og kulturelle Forhold paa Øen skildret. Øen ejes af et Par rige Redere, der ogsaa er Bønder, og de udbytter paa alle mulige Maader de Fattiges Arbejdskraft, Kvindernes og Børnenes, mens Mændene er paa Søen. Med en stilfærdig men indædt Harme er dette Forhold skildret gennem en Række Situationer, der grelt afslører, hvor vidt en blodsugende Kapitalisme kan drive det i Umenneskelighed. Man vejrer Tendensroman à la Aakjær eller Erling Kristensen. Men hun lader sig ikke besnære af sin Harme over de sociale Misforhold til at stille Klassesynspunkter i Relief. Mennesket er noget mere og større. Hendes psykologiske Sanddruhed viser sig i, at hun gaar bagved de rent sociale Misforhold og forklarer dem baade individuelt og historisk. Og her viser den individuelle Forskel sig mellem de to Redere, Nordquist og Svensson. Den første er en Karakter, der er formet gennem den særlige priviligerede Stilling. Han er ikke aleneste den rigeste paa Øen, men ogsaa den dygtigste, den der bærer Ansvaret, og som derfor kræver Lydighed og Respekt. Men han er ogsaa rede til at respektere de andres Selvstændighed, naar han møder den som andet end gold Opposition. Men det er sjældent. Han er omgivet af Underdanighed og Kryberi fra

dem, der er afhængige af ham. Og dette virker atter tilbage paa hans Selvraadighed og gør ham ufølsom for Menneskeret og Menneskeværdighed. I Forstaaelsen af en saadan Type er Sally Salminen naaet langt og langt forbi det livløse Skema, som sociale Tendensforfattere nøjes med, naar det gælder Kapitalisttyper.

Men Katrina maa foreløbig bøje sig for Magthaverne. Nøden skal holdes fra Dørene. Hun føder Barn efter Barn. Og som de vokser til, maa de med i Arbejdet paa Gaardene. Manden er ikke til nogen Nytte. Han er nu og da hjemme, er hyggelig, opmærksom, men nærmest i Vejen. Men som Aarene gaar, bliver Katrina sin Skæbnes Herre; der er Opgangslinjer i hende. Hun forvitrer ikke i Resignation eller lammes af Trods. Hendes Ukuelighed stammer fra et positivt Princip i hende, en Slægtsvilje, en Modersindets ufattelige Heroisme. Livet har stadig en Værdi for hende, som ydre Forhold ikke kan nedsætte eller frarøve hende. Det er i dette, Romanen har sin moralske Basis.

Der er ellers nok, der kan faa Livet til at smage bittert for Katrina. Det daglige Slid, den umulige, godmodige Mand, Angst for Børnene. En lille Pige dør. En voksen Søn bliver borte paa Søen. Tilbage er der to Sønner, Einar og Gustav. Einar har Moderens ukuelige Energi og arbejder sig frem, bliver Styrmand, siden Kaptajn. Gustav har arvet Faderens Følsomhed og Vægelsind. Han kan ikke blive sin Skæbnes Herre. Og da en ulykkelig Kærlighed til Saga paa Kramboden slaar ham ud af Balance, fortæres han af en Galgenhumor, der faar ham til at indlede et Forhold til Krøblingen Serafia. Følgen bliver et Barn, som Katrina nu ogsaa maa tage sig af, mens Gustav rejser til Australien, hvor han bliver borte. Einar gifter sig med Saga og rejser fra Øen. Katrina er nu lige saa alene, som da hun i sin Ungdom kom til Øen. Hendes Mand er ogsaa død. Set udefra har Livet ribbet hende. Men

set indefra er hun rigere end nogen Sinde. Savnet og Mindet er hendes Gæster. Men Savnet skyldes ikke noget Tomrum i Sjælen; hun har levet og gjort sin Pligt. Nogen Løn har hun ikke ventet. Livet var for hende ikke et Forsikringsselskab, men en Opgave at løse, en Gerning at gøre. Lykke? Hun har aldrig tænkt paa det. Først nu, da hun er ene, forstaar hun, at Lykken netop laa i den Opgave, hun løste, og den Gerning, hun gjorde. — Hun sveg heller ikke sit Fællesskab med de Fattige og Fortrykte. Hun satte sig op imod de Store, naar de gik hendes Stolthed for nær. Og hun betalte, hvad det kostede. Og derved hævdede hun ikke alene sin egen Menneskeværdighed, men ogsaa de andres. Da hun havde mistet en Ko, nægtede hun at tage imod de Penge, som en from Dame i den Anledning havde samlet ind til hende. Dette vækker stort Raseri paa Øen, ikke mindst hos Nordquist, der nu nægter hende Arbejde paa Gaarden. Men hun giver sig ikke. Og vinder. Og Nordquist kan ikke undlade at beundre hende. Næste Gang hun gaar imod den sociale Verdensorden paa Øen, er, da hun skal skaffe Penge, for at hendes Mand kan komme til Lægen. Hun gaar rundt paa Gaardene og opkræver sit og sine Børns Tilgodehavende. Det er uhørt. Man betalte ellers Arbejdet i Naturalier eller efter Forgodtbefindende. Hun imponerer alle ved sin urokkelige Karakterstyrke. Og faar Pengene. Denne Skildring er en af Bogens mest straalende. Her ser alle, hvad der laa gemt i den fattige Sømandskone, en Personlighedens Patos og Passion, der ikke var blevet forhutlet af de ydre Kaar, men som netop gennem disse havde faaet sin Tyngde og Slagkraft. Denne Scene med dens Sanddruhed, dens Ømhed og Humor viser, hvad der kan ydes i Romanens Kunst, naar den er fri, og en virkelig Digter er paa Færde.

— — —

Som man ser, er Romanens Motiv og Handling hver-

dagslig og ligetil. Her er et Hjørne af Livet set igennem et Temperament og i Lyset af en bestemt Erfaringskreds. Og for saa vidt er det et Stykke Naturalisme. Det ægte og gedigne i Romanen skyldes ogsaa, at Forfatterinden ikke viger et Haarsbred fra sine Erfaringers sikre Grund. Hun har været saa ræd for at »digte«, at Romanen lider under en alt for stor Bredde og detajlerig Omstændelighed. Dette kan svække den episke Linje, men ikke Interessen. Navnlig er dette Tilfældet i Romanens Begyndelse, hvor selvbiografiske Elementer mærkes tæt under Skildringen og dens Fordeling af Lys og Skygge. Men — og her kommer det mærkelige ved denne Roman — den er til Trods for denne Bundethed et Digterværk, i sit Syn, sin Medviden, sin Fortrolighed, sin Ømhed og Humor; vel hviler den overalt paa erfaret Virkelighed; men hun har ætset sig gennem denne og ned til almenmenneskelige Grundforhold, der gør dette Hjørne af Virkeligheden til en Verden, en Poesiens Verden, der nu er forløst fra det tids- og stedbestemte, det personlige med dettes Antipatier og Sympatier, for at hvile i sig selv som et Vidnesbyrd om Livet, der brænder i os, hærger og hærder os, og dets Frygtelighed og dets Storhed, dets Etos, der løfter det mod Stjernerne. Det er det store i denne Romans Kunst, at den i Katrina-Skikkelsen fastholder, at det menneskelige ejer Reserver i sig, der kan løfte det over dets ydre Skæbne, gøre det frit i en Verden, der er trælbundet af Nødvendigheden.

Inden for Romanen selv er det mærkeligt at se, hvordan denne Skikkelse mere og mere griber Forfatterinden og forløser Digterinden i hende. Hun lægger først Skikkelsen rent socialt an; men som hun skriver sig frem i Bogen, faar hun mere og mere Mod til at frigøre den som et Udtryk for fri og sand Menneskelighed. Saadan ender da ogsaa denne Bog — som al sand

Romankunst — med, at Skikkelsen tillige bliver et Symbol. Den lille Ålandsø i den botniske Bugt, som Forfatterinden kender saa godt og kender til Bunds, bliver en Ø i Verdenshavet, ganske som Anholt blev det for den sære og geniale Kidde. Paa den lille Ø i den botniske Bugt bevæges Livet af de samme Grundforhold som alle andre Steder og til alle Tider; det hører til de store Digteres Mod at turde fastholde disse Grundforhold igennem og paa tværs af de lokale og sociale Betingelser.

En saadan stor Digter er Sally Salminen, om dette raader ingen Tvivl; endnu ligesom tøver hun med at tage sit Talent i Besiddelse, noget forundret over dets Kraft og Rækkevidde. »Katrina« er hendes første Bog, og hun synes helt at være Autodidakt; Paavirkninger spores næsten ikke; der er intet artistisk glimrende ved den, stundom noget rørende ubehjælpsomt i Stilføringen; Sproget vil endnu ikke helt lystre hende; men det er kraftigt og godt og baaret af en naturlig Fortællelyst. Men ogsaa her er der Forskel paa Begyndelsen og Slutningen af Romanen. Ogsaa som Skrivekunstner faar hun mere og mere Mod; hun skriver sig ud af sin berettende Omstændelighed og gaar lige paa og finder det dyre illusionstændende Ord. Hendes Psykologi bliver rigere og mere facetteret. En Skildring som den af Gustavs senere Skæbne er et Mesterstykke af fast og psykologisk Kunst, som peger langt frem.

Romanen begyndte med, at Katarina, blændet af en snakkesalig og fantasifuld Sømands Beretning fulgte med til Åland, hvor Æbletræerne blomstrede om store hvide Gaarde. Hun mødte her den skaanselsløse Virkelighed og stod midt i sin Fattigdom uden Støtte og Hjælp af nogen Art. Det var et Bedrag, der havde ført hende herned. Og der var al mulig god Grund til at rejse hjem. Men det kunde ikke falde hende ind. Thi Johan

var alligevel hendes Skæbne. Han fik hendes første, udelte Kærlighed. Og hvad han end gjorde, kunde han ikke forspilde den. Thi hendes Hjerte tog alligevel ikke feji. Bag Johans Dovenskab, Praleri og Uduelighed er der en Kerne af Godhed og Ømhed i hans Sind, som er hendes Kærlighed værd. Og alle hans Svagheder kalder derfor paa Moderen i hende; ogsaa saaledes er hun bundet til ham. Det er det samme, Sigrid Undset har skildret i sin Roman »Elisabeth« og la Cour paa sin Maade i »Kramer bryder op«. Altsaa et Stykke Ægteskabspsykologi, hint livsvarige Fællesskab mellem de to Køn, der ikke holdes sammen af Erotik, af fælles Interesser eller af Børnene, men af endnu stærkere Baand; i gamle Dage kaldte man det Kærlighed eller et aandeligt Fællesskab, der holder, hvor dets Naturfundament svigter eller smuldrer. Tiden er nu ikke til de store Ord. Men Virkeligheden er stadig den samme. Og det er denne, Sally Salminen har ramt i Skildringen af Katrina i hendes Alderdoms Ensomhed. Bogens sidste og uforglemmelige Sider, hvor Kunstnerinden nu helt er fri og helt har Mod til at røbe sin dybe Viden om, hvad der gør Livet værd dets dyre Pris.

Katrina er nu ganske alene. Børnene er borte, de fleste døde. Da er det, at Mindet om Manden for Alvor bliver levende: »Mere og mere fortrængte Mindet om Johan alle de andre. Hun laa og lyttede til Stormen om Høstnætterne; hun hørte Ræven skrige og tænkte da paa, hvordan hun og Johan havde ligget Side ved Side i Mørket og ført hviskende Samtaler for ikke at vække Børnene. Hvad brød hun sig nu om Børnene. De var forsvundet. Blot Johan var tilbage, og det var hans Aandedrag, hun hørte nær ved sig paa Puden.«

Hun besøger sin fine og fornemme Søn, der nu er Kaptajn. Men da hun kommer hjem til sin fattige Hytte, fyldes hun af en mærkelig Lykke og Ro. *Her* er hen-

des Verden og Virkeplads. Hun gaar i Seng, stænger Spjældet for tidligt, saa der nok er kommet Kulos i Stuen. Men hun mærker det ikke, halvt i Døs og halvt i Drøm ser hun hele sit Liv for sig, befriet for al Møje og alle slidte Hverdagsklæder. Livet som et Under og en Naade, triumferende lysende over al den Forkrænkelighed og alle de Misforhold, hvorunder det maa virke mellem Mennesker. »Katrina følte, at hun elskede alle, alle, saa hun uden Undtagelse vilde slutte dem til sit Hjerte. Men nu fik hun andet at tænke paa. Et lille Skib gled for spilte Sejl ind i Vigen. Stævnen blinkede som Guld, og Sejlene lyste snehvide i Solskinnet. En Mand stod rank og spændstig ved Roret. Katrina skyndte sig ned mod Stranden. Nu kom Johan sejlende; nu var Ventetiden ovre; nu var alt fuldbragt.«

Saadan slutter denne store, betydelige Bog. Den mærkeligste Debut paa mange Aar i Sverige. Den har ikke den Eventyrstemning, der løfter sig over »Gösta Berlings Saga«, ikke det forløsende i det digterisk fabulerende. Men den er i sin Art og paa sin Maade ikke mindre betydende og løfterig. En fri Menneskeskildring og en sand Digtning. Et Vidnesbyrd om, at Romanens Kunst, Digtningen og Poesien, stadig lever i Forfatteriets Tidsalder. I Fjor var Sally Salminen en ukendt Tjenestepige i Amerika, i Aar er hendes Navn en Morgenstjerne for alle dem i Norden, der venter, at ogsaa Digtningen tappert skal bære et Haab om kommende Tider, da Mennesket atter indsættes i sin Værdighed og det aandelige Liv atter løftes som et Jærtegn mod alle raa og løsslupne Naturmagters Vælde og Vold.

»Politiken« 1937.

SPROGET OG KULTUREN

Ja, det er jo ikke let for mange af os i Tider som disse. Europa er i Støbeskeen. Det gamle falder, og det nye bliver til. Og det nye er de nynationalistiske Diktaturer, Kolosser paa Lerfødder, Riger holdt sammen af Magt og Mord, Frygt og Fejghed. Stalin, Hitler, Mussolini. Her er ogsaa kaldt paa alt det primitive, det naturalistiske i Mennesket, dets Afhængighed af det biologiske, sociologiske, Blod, Race, Klasse. Det maatte ende i Patologi. Nu ser Europa ud som et Galehus, et strindbergsk Interiør ...

— — —

Paa Baggrund af dette maa vi jo føre vor hjemlige Kulturkamp. Vi har jo nok store og smaa Tyranner at kæmpe med. Men vi har ogsaa store og smaa Bogstaver. Lad os da kæmpe om dem.

Jeg bekender aabent, at jeg holder paa de store Bogstaver, ikke just fordi jeg er konservativ, men fordi det er et Skriftsprogs Opgave at være det. I Sprogudviklingen er det Skriftsprogets Opgave at holde Stand mod Dialekternes Pres og mod alle sproglige Nydannelser, indtil dette Pres bliver for stort, og da give sig lidt, kræsent optage nogle Ord, forandre Stavemaade, ja maaske smide de store Bogstaver væk. Det hører til Skriftsprogets Hæder at se lidt forældet ud, naar det sammenlignes med levende Tale.

Og hvad der maaske kan lyde forfærdende: det er Skriftsprogets Opgave at sinke Udviklingen og Frem-

skridtet, disse to ellers saa hæderværdige Gubber, der har det lidt ondt i vore Dage ... ikke for at holde Udviklingen ude, men for gennem Modstand at sigte Udviklingens Resultater, skille virkelige Nydannelser fra kun tidsbestemt Fyld og Slang. Det er med Skriftsproget som med den katolske Kirke i dens Holdning over for Videnskaben. Den giver sig aldrig i første Omgang, naar de verdensomvæltende Sandheder kommer, den tier og bier, prøver og vejer og giver sig saa, hvis der ikke er andet at gøre; saa vidt jeg ved, sværger den nu til Kopernikus', Gallilæis og Brunos Verdensbillede efter i hvert Fald at have brændt en af dem. Det lyder jo skrækkeligt og er det virkelig ogsaa. Men det er et konservativt Princip, som ikke alene er bevarende, men samtidig kritisk og skeptisk bevarende.

Det er et saadant katolsk Element Skriftsproget maa have i sig, for at det overhovedet kan faa Nytte af Poul Henningsens og Dr. Clausens Aktion — og de af den.

Thi — og her kommer vi til den anden Side af Sagen — et Skriftsprog, der ikke stadig fornyes af mundtlig Tale og Tidens sproglige Nydannelser, er dødsdømt. Skriftsproget er ikke en Skal, men en levende Hud omkring det levende Sprogs Legeme. Skærer man for meget i denne Hud, forbløder Sproget. Men paa den anden Side: Huden maa fornyes indefra. Det er den mundtlige Tale, der er Hjerteslaget i hele Sproglegemet. Men den mundtlige Tale kan ikke uden visse Forvandlingsprocesser gaa over i Skriftsproget. Og her er vi ved Diskussionens Humle, hvoraf meget tyndt Øl er blevet brygget.

Man skal ikke tale, som man skriver, og ikke skrive, som man taler. Det føler de fleste er i sin Orden. Men Aarsagen er visse psykologiske Forskelle mellem de Associationer — eller for at tale kunstnerisk: Illusioner — man faar genenm et Hørebillede og et Synsbillede. Her er Forklaringen paa, at det Sprog, der føles som naturlig

Tale, ofte føles unaturligt, naar man læser det. Her maa ske en Forskydning baade i Rytme og Syntaks, ofte i Ordvalg. Og hvor det gælder Stil i kunstnerisk Betydning, skifter de kunstneriske Virkemidler. Det ved enhver Teaterskribent. Og her har vi Aarsagen til, at mange Skuespil, der virkede glimrende ved Læsningen, ofte falder igennem paa Scenen, ofte til Forfatterens store Forbavselse; han vidste med sig selv, at Skuespillet var godt skrevet; ja, netop *skrevet*. Repliken talte til Synet og ikke til Øret. — Se, det kunde Sven Lange og Helge Rode tale med om; deres Skuespils ringe Scenelykke bestod for en stor Del i dette: godt skrevne; og det skrevne Ord, der tales fra Scenen, taber Illusionskraften. Og her har vi Aarsagen til, at ret tynde Stykker, f. Eks. af Kaj Munk, hvor Idéindholdet rasler som et Skelet, at de kan gøre Lykke eller fængsle; det skyldes i ikke ringe Grad, at Manden forstaar at skrive en Replik, saadan at den virker talt, tænder den akustiske Illusion. Det er netop i dette, at Kaj Munk er den fødte Dramatiker, lad os haabe, at han ogsaa vokser til at blive det engang, naar Livet indvier ham i en Humor, der ikke alene moralsk-dramaturgisk indsmelter Tilgivelsens Aand i Anklagen, men ogsaa udløser ham af det Regens-Vid, hvormed han kan forbløffe Galleriet, saa det falder i Diskussion, om det nu er Slaabrok eller Præstekjole, han har paa. Men altsaa: han kan skrive en Replik, der taler til Øret.

Eller et andet Eksempel. Den islandske Saga. Den virker ofte perspektivløs ved Læsning. Den virker for tæt og knap; Sagastil taler man jo om. Men prøv saa at *høre* den oplæst; se, da folder den sig ud, Skikkelserne faar Rum imellem sig, Knapheden bliver betydningsfuld Faamælthed, og De vil beundre Sagaens høje, ofte raffinerede Kunstform. Det er slet ikke primitiv Litteratur, folkloristisk Raastof; der er i Sagaens Udformning som Hørebillede et kunstnerisk Element, ja, et artistisk, vil-

let, beregnende. Disse Sagafortællere vidste i Sandhed, hvad de gjorde; man kan endnu den Dag i Dag mærke, hvordan de kunde spille paa deres Publikum.

Det samme gør sig gældende ved det meste af Middelalderens Kunst. Dens Illusion er bundet til det akustiske. Det var først med Renæssancen og Bogtrykkerkunsten, at det nye banede sig Vej: dette, der hedder Illusionen foran Papiret. Og da er det, at Skriftsprogenes Historie for Alvor begynder og Spændingen kommer mellem den levende Tale og den ikke mindre levende Tale, det trykte Ord paa sin Maade og ved sine Virkemidler fører. Dette sidste er nu blevet en hel Verden for os, Bogkulturen, Humanismens levende Indhold og Vagthold mod alt anmassende mere eller mindre artikuleret Skrig fra Folket, dets Ledere og Talere.

Vel bruger og forbruger Dr. Goebbels megen Tryksværte, men den Kendsgerning staar fast, at Hitler talte sig frem til Magten; og af al Propaganda er den, der taler til Øret, den virksomste. Vi har jo nok Revolutionsskribenter, men det var Revolutionstalerne, der gjorde Udslaget; thi hvad der skaber Illusion gennem Øret, staar jo ligesom Livet nærmere, end hvad der til samme Formaal virker gennem Tryksværte. Dette kræver for det første, at man kan læse, og det er der færre, der kan, end man tror; det er ikke alene den russiske Revolution, der har Analfabetismen som en af sine Forudsætninger. Hitler og Mussolini vidste, at i det folkeoplyste Vesteuropa kan man bedst overbevise Folket gennem Øret.

Men, og dette er Sagen, men for at denne Boghumanisme kan leve som Kulturværn, maa den leve i en stadig Opposition fra dette folkeligt-akustisk bestemte, ellers dør den og dræber Aandslivet. Herhjemme var Grundtvig med sit levende Ord og sin levende Tale en saadan Opposition mod den konservative Skriftkultur i Skole og Kirke. Og jeg hilser naturligvis gerne Poul Henning-

sen og Dr. Clausen velkommen i hans Rækker, men jeg beder dem blot overveje, at deres Aktion netop faar Værdi gennem Modtrykket; altsaa i dette specielle Tilfælde i Skriftsprogets konservative Princip. Vort Skriftsprog skal stadig bestormes med Krav om smaa Bogstaver og om at skrive Fremmedord paa Dansk, og hvad man ellers sproglig-revolutionært kan ekstravagere i; Skriftsproget vil da holde Stillingen saa længe, det kan; men saa pludselig en Dag har det flyttet sig; og se, nu føles det ud fra Skriftsprogets indre Nødvendighed helt naturligt at afskaffe disse ellers saa prydelige store Bogstaver. Men Cellerne i Skriftsproget er netop blevet fornyet ved denne Aktion fra den mundtlige Tales Side.

Jeg skal nævne et Par Eksempler fra Sprogudviklingen i det 19. Aarhundrede. Tager vi Romantikens Prosa, saa blev den mere og mere blodløs, jo mere den fjernede sig fra Oehlenschläger og Grundtvig. Heibergs Prosa er spirituel, men anæmisk. De to store Sprogfornyere er H. C. Andersen og Kierkegaard. Dansk Prosa af i Dag hviler stort set paa deres Gerning. Og det fordi de begge fornyede Skriftsproget gennem det mundtlige. Ikke saadan, at de overførte mundtlig Tale i Skrift eller fiksede Stilen op med folkelige Udtryk og djærve eller drastiske Vendinger (hvad Grundtvig kunde forfalde til i Borgerstuedansk), dertil var de for meget kræsne Artister og havde Virtuosens følsomme Greb om Strengene — men saadan, at begge ved at aflytte Talens Rytme og Syntaks fornyede Skriftsproget, gav det Form og Liv. Hos H. C. Andersen kan jo enhver se det; d. v. s. læse sig til det; ja, der er Eventyr af ham, der først udfolder deres Kunst ved Oplæsning. Han kunde den Kunst at skrive for Øret. Og det skyldes ikke en Slags barnlig Sprogatavisme hos ham, men er et blændende Udtryk for, hvilken raffineret Artist han var, en straalende Hukommelseskunstner; til sidst stod alt frit til hans Raadighed, naar han med be-

vidst Hu og Omhu udformede sine Eventyr, førte den mundtlige Tale over i en Stil, der mærkes i dansk Skriftsprog den Dag i Dag.

Hos Kierkegaard kan disse Stilens mundtlige Forudsætninger ikke umiddelbart føles; hele Tidens Vraggods af hegelske Kunstord og klassiske Citater og Hentydninger forstyrrer ofte Prosaens naturlige Tonefald. Men naar Kierkegaards Prosa lever den Dag i Dag, trods al dens Snirklethed, Smæld i Syntaksen og antitetiske Kunstgreb i Retoriken, saa skyldes det, at den næres af den mundtlige Tale; saa vidt jeg ved, var Forudsætningerne — og ikke mindst de sproglige — for det store Værk de mange ensomme Monologer, Kierkegaard holdt, mens han vandrede fra Stue til Stue. Han sagde sine Sætninger frem for sig, lyttede til dem som en Virtuos til sine Buestrøg. Og disse Monologer mærkes som en levende Bund under hans Stil.

Et Eksempel paa det modsatte. J. P. Jacobsens Prosa. Hvorfor virker den nu som gamle tørrede Lavendler og ofte ulidelig at læse? Fordi den udelukkende er skrevet for Synet. Derfor dens adjektivistiske Omstændelighed, der øver Vold paa al Rytme og naturligt Aandedrag. Jeg tror, at han har hemmet Skriftsprogsudviklingen betragteligt og ved sit bestikkende, men sære Farvepusleri forkludret Begreberne om, hvad der gør Sproget levende. Hvilket Mas havde Johs. Jørgensen ikke med at arbejde sig ud af denne Kulørt-Kirkevindue-Prosa; og Johs. V. Jensen gaar med sin verbale Prosa næsten for langt til den anden Side; hans Prosa taler i Grunden hverken til Øret eller Synet, men til en vis sjette Sans, visse Urfornemmelser om Tingenes Grundvæsen. Han ligesom begynder forfra igen og sidder som en Adam, der giver Dyrene Navne ... Han er en stor Sprogfornyer, men i sin originale Selvstændighed af farlig Art. Man kan se det hos hans Efterlignere. De kommer til at skrive værre

og værre. Man opnaar ikke frisk og uforknyt Prosa ved at kværke Syntaksen og lade Sætningen med Verber og anden Dynamik som Kugler i en Browningpistol.

Skriftsproget har Love, og det har sin egen hemmelige Udvikling, baade hvor det gælder Rytme og navnlig Ordvalører, deres Stemningsatmosfære, deres Bitoner. Ordene *køn* og *skøn* betyder det samme. Men en køn Pige og en skøn Pige ser alligevel forskellige ud; de kan naturligvis godt derfor begge være et Par kønne Planter uden at være et Par skønne Blomster. Sproget er mangfoldigt. Vi vil her mindes Hjortø; han talte bedre om Sproget, end han skrev det. Men hvor kunde han høre! Hvor kunde han lytte sig frem til alle de skiftende Bitoner, der egentlig er bestemmende for de Forestillinger, Ordet udløser, og den Stemning, der former dem.

Og hvor er dog Skriftsproget et langsomt Godstog; det standser ved hver Station, standser længe, rangerer, tager Gods ind, sætter maaske ogsaa noget af, og saa kører det videre. Men naturligvis kan moderne Lyntogspassagerer blive utaalmodige og irriterede over dette næsten reaktionære Tog, der hænger ude paa Strækningen og ingen Hast har. Men de bør altsaa vide, at Godstogets omstændelige Rangering og taalmodige Langsomhed just er dets Dyd. Skulde det optræde som Lyntog, kom det temmelig tomt til København ...

— — —

Man kan lære af alt, blot man kommer ind til Grundforholdene i Tingene. Og naar man diskuterer Sprog, kan man lære noget om Forholdet mellem Radikalisme og Konservativisme. Man kan lære dette, at en Radikalisme, der gaar paa egen Haand, ender i Anarki, og at en Konservativisme, der vil hvile i sig selv, ender i steril Forsumpning. Man kan med andre Ord lære noget om den

Dialektik, der holder Kulturen levende, det Spil og det Sammenspil mellem bevarende og omstyrtende Kræfter, der er nødvendigt at fastholde, hvis den Udvikling, der maa være i en enhver Kulturstat, skal blive en sand Udvikling.

»Politiken« 1937.

KAJ MUNK

Bo Bojesen Rud har udgivet en klar, velskrevet, beundrende, men derfor ikke ukritisk Bog om *Kaj Munk*.

Man kunde mene, at det var for tidligt med en Bog om den 40-aarige Vedersøpræst. Efter de flestes Mening — ogsaa min — er han ikke helt voksen endnu. Han har indfriet mange Løfter efter sit første Drama »En Idealist«, men han lever endnu paa Muligheder. Det spændende ved ham er hans Ufærdighed, det uafbalancerede og derfor groende i ham. Han er vokset i Dygtighed, i scenisk Færdighed, men ikke i tilsvarende Grad i Fylde og poetisk Absoluthed. Hans sidste Skuespil og da især »Han sidder ved Smeltediglen«, er sceniskdramatisk bedre end hans første: »En Idealist«. Men det har ikke samme Fylde og Dybde. Han har toldet til Tidens Guder. Og de har vist ham Aktualitetens Gunst. Han har Tidens Øre, men næppe — endnu — Eftertidens. Jeg mener dermed, at det aktuelle Sigte er mere sikkert end det almene. Men det spændende ved hans Skuespil er den Kraft, hvormed han søger at vriste almene Synspunkter ud af det aktuelle Stof. Det er her, vi er ved hans Skuespils kristelige Grundforhold men samtidig ogsaa det, der gør dem flimrende og paradoksale. Han er Herosdyrker; men nu er Kristendommens Heroisme af en helt anden Art end den humane. Og disse to Former lykkes det ham ikke altid at støbe sammen i en Karakter, maaske fordi de endnu ikke er støbt sammen i hans egen.

Han er som Forfatterpersonlighed inciterende, urovækkende, nu og da i Randen af det pikante for ikke at sige frække. — Frækhed kan forfriske, men saa maa den være renset for den bevidste Forargelse. Dette er ikke altid Tilfældet med Kaj Munk. Meget af hans Journalistik, der handler om alt mellem Himmel og Jord, er store Skud med løst Krudt. Knaldet er tillidvækkende og lovende nok. Men der bliver ingen Hær slaaet.

Han tegner sig i dansk Litteratur som en interessant, men endnu ufærdig Personlighed; han er sensibel, følsom og nærtagende som alle, hvis søde Lyst det er at overfalde andre for at faa sin egen Værdighed bekræftet. Han kan næppe taale Kritik og bliver sikkert gal i Hovedet paa Vedkommende, hvis han i sit stille Sind maa indrømme dens Berettigelse.

Saaledes ser det ikke godt ud, at han i anden Udgave af »En Idealist« har slettet Tilegnelsen til Oscar Geismar, en Mand, han maaske skylder mere end de fleste, men som har advaret ham mod de Afveje, hans utøjlede Talent kunde komme ind paa, ikke alene i Journalistik, men ogsaa i Skuespil (»Kærlighed« og »De Udvalgte«).

I sin journalistiske Omgang med Samtidens Ting og Personer synes han at stive sig af med en udfordrende Simili-Overlegenhed, hvormed han ofte virker paa en Gang morsom og forargende, men hvor Tingene ligger nøjagtig, hvor de laa før, naar Fyrværkeriet er forbi. — Han kan i den Henseende minde om den unge Johs. V. Jensen, der slog løs til Højre og Venstre, hver Gang han havde Lyst til at motionere sit rebelske Talent. Dette befriede sikkert Sjælen, men det læskede afgjort ikke Aanden.

Men dette er studentikose Unoder, der baade forvirrer og tilslører det alvorlige og ægte Talent, der er i Kaj Munk, og som i de lykkelige Stunder, da han ikke spiller Bold med det, hæver ham, saa hans poetiske og

dramatiske Flugt bliver paa een Gang dristig og sikker. Han er saa afgjort, saa *født* Dramatiker, at han bliver en sjælden Fugl i den danske Litteratur, der jo nok har af Skuespil, hvoraf dog meget faa er dramatiske. Desuden er han en interessant Tidstype, der foruden at være noget ogsaa repræsenterer en hel Del af en Tidsstrømning, en særlig Mentalitet, der er blevet til ud af Efterkrigstidens liberal-demokratiske Tvivlraadighed, og som er blevet forløst ved den kynisk-idealistiske Kraft, hvormed Mussolini og Hitler slog denne Tvivlraadighed ned.

Der er da al god Grund til, at der udkommer en Bog om Kaj Munk, en Bog, som ikke alene søger at skære ind til de bærende Grundforhold i hans Dramaer, men som ogsaa bestemmer ham som Tidstype, som Tendens.

Og det er det, Bo Bojesen Rud gør i sin Bog. Det er en god, klar og sober Bog. Men som hos alle, der har tumlet længe med et Problem, er den paa sine Steder for tung og for fortættet. Forfatteren glemmer nu og da, at Læseren ikke har de samme Forudsætninger som han selv. Den mangler Fyldekalk; dens Stene ligger lige paa hinanden. De er vel afpasset efter hinanden. Der er ikke Sprækker i Muren. Men den virker tung i sin Fasthed. Det er altsaa en Bog, der skal studeres. Men saa lukker den sig ogsaa op og afslører rige og kloge Ting, men navnlig — og det er det, der bærer Bogen udover dens Emne og aktuelle Foranledning — et personligt Opgør med hele den Tidsmentalitet, Kaj Munk er en saa habil Eksponent for. Det er det kritiske i Bogen, Bogen som en personlig Indsats. Bo Bojesen Rud er baade grebet og frastødt af Vedersøpræsten; men ved at klargøre sig, hvori denne Dobbeltfølelse egentlig bestaar, bliver Bogen ogsaa en Bekendelse, paa sine Steder en Betroelse.

Han fastholder straks det, der bagved al Knaldeffekt er Skuespillenes Patos: en Higen efter det heroiske, der

er holdt i Ave af en kritisk Erkendelse. Det er en farlig, ofte selvfortærende Spænding. Thi Driften mod det heroiske kommer ofte først i Gang, naar Erkendelsen er gaaet i Baglaas. Det er den højtspændte Følelse, der her overvinder Erkendelsens gustne Overlæg.

Om denne Konflikt som Livskonflikt og som den særlige Spænding i Munks Dramatik har Rud mange kloge og træffende Ord med Carlyles store Forfatterskab som en Bjergvæg, der stadig giver Ekko, naar man spørger om det heroiske Menneske, og med Søren Kierkegaard som Medvider, naar det gælder Kernen i det heroiske, Hjertets Renhed, der bestaar i at ville eet.

Om et saadant heroisk Menneske handler Munks første og bedste Drama »En Idealist«. Det er Herodes, der er Hovedpersonen. Og det er et dybt og gribende Drama om Egenviljens Heroisme og Idealisme. Digteren har her udløst det idealistiske fra dets særlige positive Betydning og fastholdt det værdifulde i et Menneskes absolute Forhold til sit Maal.

Paa denne Baggrund gennemgaar Rud de andre Skuespil og viser, at de bæres af samme Aand, eller for at være helt præcis: af samme Mentalitet og samme Konflikt i Mentaliteten.

Overbevisende er her hans Analyse af »En Idealist« og »De Udvalgte«, de to Skuespil om Herodes og David.

»De er begge Heroer, og begge væsentlig karakteriseret ved deres Trang til at ville eet, og lider begge Skibbrud. Herodes er til at begynde med tvesindet, men kæmper sig, som afsluttet Personlighed, frem mod et etisk bestemt, heroisk Idealbillede, der ligger helt inden for det onde, men sprænges til sidst, da et Smil fra et Barn kalder det gode frem i ham. David vil efter sit Væsen eet: Guds Fred, og saa længe Guds Kraft bærer ham, lykkes det for ham, men i samme Øjeblik Forbindelsen brister, bryder alle Ondskabens Magter op i ham

og splitter ham i Fortvivlelse og Kval. Naar han dog reddes i sit Sammenbrud, skyldes det en Handling fra Gud, som efter en etisk Vurdering er fuldstændig ufortjent. Kravet om Hjertets Renhed ligger i Mennesket. Muligheden for at naa frem dertil alene hos Gud.«

Se, dette er jo meget fortættet. Men her er Nerven i Forfatterskabet blotlagt, det som f. Eks. den officielle københavnske Kritik — maaske med Undtagelse af Henning Kehler — er gaaet forbi eller udenom. Thi trods al Kynisme og Fripostighed er dette nydanske Forfatterskab baaret af, ja, gennemsyret af Kristendom og et kristeligt Syn paa de menneskelige Grundforhold. Hvad faa præstelige Dramatikere har vovet, gør Kaj Munk. Teatret er virkelig for ham en Prædikestol. Og naar dette ikke — eller kun sjældent — virker forstemmende, er Aarsagen den, at Munk som Dramatiker ogsaa er Digter. I hans Skuespil har denne særlige Kunstform virkelig fundet tilbage til Moderskødet: Middelalderens kristelige Mysterieskuespil. For mig er det vigtigste i Ruds Bog Analysen af dette kristne Syn; det er noget, som de fleste tager med paa Køb for at more sig over Replikkerne eller gribes af Situationerne. Rud viser, at netop en kristen Livsvurdering er alle Skuespillenes Grundtanke, og at den egentlige Konflikt bag ved Spændingen mellem det heroiske og den kritiske Erkendelse er Kampen mellem Natur og Aand, Hedenskab og Kristendom. Og med Rette trækker han en Række Paralleler til Jakob Knudsens og Helge Rodes Forfatterskaber. De er af samme Rod.

Med Rette kan derfor Rud slutte sin Bog med disse Ord af Kaj Munk, hvor denne uden Koketteri, men jævnt og kraftigt giver et Udtryk for sin Tros Forhold til det Menneskeliv, der leves under høje Stjerner og langs dybe Afgrunde: »Kristendommen skænker os de Værdier, der kun kan fastholdes med Troens Liden-

skab i et Trods-alt, noget, som det er umuligt at forstaa, urimeligt at tro paa, som giver Døden i Forstanden og Helvede i Videnskaben. Noget, som er, fordi det er. — Religionen er Moralens Bærer, Grundlaget for alt Menneskeliv. Som det enestaaende Ophøjede let til Forvandling over imod Galskab og Parodi. — Den er Menneskehedens højeste Gode, dens største Lidelse, dens dybeste Gaade, dens eneste Salighed.«

»Aarhus Stiftstidende« 1938.

HAMSUNS ARTIKLER

I Udvalg ved *Francis Bull* foreligger nu en Artikelsamling af Hamsun (Gyldendal). Om denne er der foreløbig blot at sige, at alle Hamsunelskere bør sikre sig den. Den giver et ganske klart Billede af Personen bag Kunstneren. Og som Udtryk for personlige Meninger rummer den tillige Anslag og Motiver, hvorover det store Forfatterskab blev bygget. Hamsun har altsaa stadig alligevel *ment* noget. Man skulde forsværge det. Men der har altsaa stadig været et Stykke af en Bjørnson i ham. Som Individualist følte han stadig Trang til en forpligtende Medsammensvorenhed med sit Land og Folk. Han havde blot ikke Bjørnsons besejrende, naive Patos. Han var for meget Kunstner. Og hans Kunst var for meget bundet til Reflekser af hans særegne Individualitet, saa det var kun tøvende, at han vovede sig ud i det didaktiske, dette at smede Læresætninger og Vejledninger for Fremtidens Skyld og til Nutidens Behov.

Hans nye Bog staar imidlertid ganske jævnsides med Bjørnsons Artikelsamling. Den er ikke saa paagaaende, saa retorisk overtalende, saa Vi-alene-vide, men den er ikke mindre fast og ikke mindre konsekvent. Denne Mand har ikke alene *gjort* noget, skøn Kunst, henrivende Improvisationer om stort og smaat; men han har ogsaa *villet* noget. Sagtmodigt ofte, men fast bestemt. Om Tiden og dens Tendenser havde han sine ganske bestemte Meninger.

Denne Bog vil sikkert give de fleste Hamsunelskere et Stød for Hjertekulen. Vi beundrede jo netop det Kasper Hauser-agtige ved ham. Naturfænomenet. Den lovløse, uansvarlige Dityrambiker, Vandreren, Tilværelsens Udlænding. Vi mærkede jo nok nu og da en vis Tendens snige sig gennem Bøgerne, mindre i direkte Udtryk end i Situationernes Placering og Personernes Karakterisering. — Men vi tog det som et Koketteri mere. Og vi smilede forborgent ad alt det Jordbrug, Heste, Kjyr og Sauer, der efterhaanden optraadte i hans Bøger. Saaledes fortryllede »Markens Grøde« os som en Kaprice. Thi efter fulgte jo »Konerne ved Vandposten«.

Artikelsamlingen viser, at der bag ved den overgivne, artistiske og i alle Henseender fabelagtige Hamsun har været en anden: en Grubler, noget af en Læsehest, et af Samtidens Problemer — ikke mindst filosofiske Problemer — optaget Menneske.

Man skulde som sagt have forsvoret det. Det var jo Natursiden, det panagtige, der fortryllede og forløste os, der var Civilisationens Trælle. Det var det rousseauagtige ved ham, Vandreren, den suveræne Individualist.

Hans nye Bog spejler ham som en paa mange Fronter velfunderet Tidsræssonnør, en kløgtig og klog Iagttager, ikke saa lidt af en virkelig Kritiker ɔ: en Mand, der i kunstnerisk Form artikulerer og motiverer sit eget personlige Forhold til Tidens Strømninger, begrunder deres Forudsætninger og vurderer deres Formaal og ud fra dette redegør for det bærende og bristende i deres Udslag. Et saadant Stykke Kritik er Hamsuns Essay om Strindberg og hans Analyse af Johs. V. Jensens »Den nye Verden«. Begge er gyldige i Dag, fordi de havde det fornødne Element af Almengyldighed i sig, da de begge blev skrevet ud fra en aktuel Situation. Men nu til Artiklerne.

En hel Del vil vore Læsere huske fra *Politikens* Kro-

nik, bl. a. den store, men paa Grund af sin Paradoksalitet paa flere Punkter svage: »Ærer de Unge«, der gik gennem tre Numre af Bladet i 1912, og som vakte stor Polemik. Det er et stort Opgør med det fjerde Bud om at ære sin Fader og sin Moder, en Artikelrække, der støtter sig paa indgaaende Læsning af Dr. Starckes Værk »Samvittighedslivet«. — Han angriber her haardt den »Kultus, der drives med den blotte og bare Ælde«. »Han bliver 80 Aar. Hans Billede staar i Bladene, fordi han er 80 Aar. Naar han er et Par og firs, dør han. Hans Billede staar i Bladene, fordi han dør. Et Par Uger efter begraves han, og Bladene maa indeholde en Skildring af denne Højtidelighed. Slut, endelig Slut. Men hele Manden har jo været død i tyve, tredive Aar. Han har bare ikke været begravet før.«

Artiklen er det sidste Udslag af hans Ungdoms kokette Paradoksalitet, altsaa Individualistens Begær efter gennem Polemik at sætte sin Individualitet fri.

Det samme gælder den første Artikel om Lars Oftedal (fra 1889). Det er et storstilet, med mange Skældsord retorisk udstyret Overfald paa den vestlandske Venstreforer og religiøse Organisator. Men den er uden Bund i de faktiske Forhold, baade hvor det gælder Oftedals Karakter, hans Milieu og Arbejdsmaade. Artiklens Indignation er tændt af, at han som Barn en Sommeraften i Nordland maatte læse Oftedals »Bibelbudet« højt for en Del Mennesker, der var samlede i Forældrehjemmet. —

Derefter kommer Strindbergartiklen fra 1894. Den er vidtskuende i sin dybe Medviden, generøs og sætter ind paa de centrale Punkter i den store faustiske Svenskers Forfatterskab. Fra 1890 er Bogens mærkeligste Artikel: »Om det ubevidste Sjæleliv«. Den udreder den Grundanskuelse, der kom til at bære hans eget Forfatterskab, og som kom til at stille det i Modsætning til Natu-

ralismens Type-Psykologer. Her er Freud før Freud, om man vil. Eller rettere: Adler før Adler. Thi det er det individualpsykologiske Element, Hamsun lægger Vægt paa. Det er en stor, gedigen og genial Artikel, skrevet med Hamsuns hele, tilsyneladende slentrende, indfaldsrige, improvisations-impulsive, men bag ved dette dog saa faste, klogt og snedigt beregnede Mesterskab. Enkelte Fejlslag har den. Han nævner som Repræsentant for Skildringen af dette Anelsernes, Impulsernes skjulte Liv bag den klare Bevidsthed ikke Dostojefski, men Goncourt! Han er ikke snublet over det mekaniske og dissekerende i Brødrenes Psykologi af eksceptionelle, individuelle Tilfælde. Han fandt noget, der laa i Retning af hans egne Intentioner, men som i Virkeligheden var diametralt modsat hans egen organiske og varme Opfattelse af særegne Typer, der i Holdning og Handling er bundet til det mere eller mindre undertrykte, ubevidste, men dæmonisk levende Sjæleliv.

Men det er Smaating. Artiklen er en Nøgle til Forstaaelse af den bevidste Vilje, det Klarsyn med Hensyn til Midler, Milieu og Type, der ligger bag ved det i en blændende Stilkunst formummede Forfatterskab.

Artiklen »Gamle Digtere og Unge« fra 1904 er en humoristisk-ond Artikel om Henrik Ibsen som en snedig merkantil Mystiker og flittig Kuponklipper.

Der er ikke Tid og Plads til at nævne alle Artikler. »Et Ord til oss« fra *Politikens* Kronik i 1910 er et Angreb paa Turistuvæsenet i Norge. Og her spores for første Gang det Jord- og Dyrkningsmotiv, som skulde bære hans Alderdoms Forfatterskab: »Vi skal faa Hænderne op af Lommen igen og begynde at arbejde. Saa bliver vi ikke et helt Folk af Hotelværter og Opvartere. Vi skal tappe vore Myrer, plante Skog, kolonisere det vældige Nordland. Saa faar vi en Stands i Udvandringen. Vi skal dyrke op Norges Land.«

Det samme gentager han i sit: »Brev til »Klassekampen«. Det er et Angreb paa Industrien og Industriarbejderne: »Mer jordbruk i Norge. Men ikke jordbruk med statsbidrag. Det er teorier av jurister, som lever av politikk. Jordbruk med personlig arbeid og personlig ærgerrighet i dette arbeide — det er det, som trenges. Møt i Folkets hus med det program.«

Og saa er der den fortryllende Artikel »Nabobyen«, et Romankapitel formoder jeg. Her har vi hele Hamsuns snedigt beregnende Flueøjneimpressionisme i fuld Funktion, alt ser han, alt faar baade real og symbolsk Betydning. Det er midt i dette Stykke beskrivende Kunst, at han gaar ind for Konrad Simonsens Bog: »Den moderne Mennesketype« med dens Rathenau'ske Angreb paa Mekaniseringen af Sjæle og Samfund: »Hvad nogen hver kan ha følt overfor det Mysterium, som Livet er, det utløser han til en dyb og skiøn Livslære: bort fra vor Tids Mekanisering av Mennesket, tilbake til en mere sjælelig Tilværelse.« I det hele har Hamsun en Svaghed for Pragmatismens spiritualistiske Filosofer. Han hylder andet Sted William James. (I sin Ungdom var det Verdenssmertens Filosof, Eduard von Hartmann, han hyldede). — Hamsun og Filosofien!

Pokker staa i ham. Han har nok mystificeret os. ogsaa der! En ihærdig Grubler, en filosoferende Eneboer. Men ellers en stor Støver og en litterær Himmelhund. Men ikke alene gennem Oplevelser og Kafésnak fulgte han med i Verdens Udvikling, men ogsaa gennem Tænkning og Læsning. Hans Forfatterskab tegner jo netop den europæiske Individualismes sidste Epoke — og Reaktionen mod den, ganske som f. Eks. Thomas Mann. »Landstrygere« er som Manns »Troldfjeldet«, hans virkelige Indsats i Verdenslitteraturen. Og man gør nu engang ingen Indsats i Litteraturen ved at eksponere sin ansvarsløse Individualisme ud i skøn Lyrik, men alene

ved at overvinde denne Individualisme og gøre den forpligtet.

For Hamsun gjaldt denne Forpligtelse Fædrelandets Jord, Arbejdet med den, det produktive. »Markens Grøde«. Og denne Forpligtelse gød nye Syner og ny Patos i hans Produktion. Og ud fra denne er det da, at han retter sit Angreb paa Tiden. Ikke — som før — for at gøre sin Individualitet fri, men for at bane Vej for det, der for ham kunde forløse Menneskeheden.

Om dette handler hans sidste Artikler. Der er Artiklen: »Bonde«. Det er en Opfordring til de unge Piger fra Landet, der er taget til Byen, om at komme hjem igen til det livsnære, organiske Liv. — Reaktionært, ja! Hamsun er nu til Gavn reaktionær. Mod den tekniske Tid med dens Menneskeophobninger i industrialiserede Byer slynger han sit flammende Ønske om, at Landet og Bonden maa beholde sin Ungdom. Det samme Ønske brænder i den næste Artikel: »Brev til »Molde Annonceblad««. Det er atter skrevet med Hamsuns særegne harmfulde Ømhed. Og det slutter med Ordene: »Jeg vil gjøre jorden tillokkende for menneskene, og jeg vil prøve å sette mine personlige fordringer mest mulig ned.«

Den sidste Artikel »Festina lente« er et skønt og vemodigt Pusleri. Man vil have et Visdomsord af ham: »Desverre har de altså fått nys om at jeg er en vis mand, det nytter ikke at jeg skjuler det lenger, jeg er opdaget! — — Men at man kommer til mig! Jeg som ikke selv vet å finne mig tilrette med livet, men hver dag må spørre mig for hos havet, vinden og stjernerne. — — Alle famler, ingen har fred. Gud er glemt, dollaren viser sig avmægtig til å erstatte ham, mekanikken lindrer ingen sjelenød. Veien er stengt. Under disse forhold er det, at Amerika bare øker farten.« Han vender sig da mod Tidens Sensationstrang. Og han nævner (den gamle Filosof), at John Stuart Mill allerede for to Menneske-

aldre siden sagde, at det var et Spørgsmaal, om de store mekaniske Opfindelser havde lettet Livets Møje for et eneste Menneske: »Vi setter rekorder i flyvning, i kapkjøring i slagsmål på neverne, vi hyler mot himlen av henrykelse over heltene, som flyver over Atlanterhavet — og vi vender tomme hjem fra vor ophisselse.« Og han taler Kulturens, Aandens og Traditionens Sag. Og han nævner en Amerikaner, der her i *Politiken* havde skildret sit Besøg i Trondhjem paa en nedladende og overbærende Maade: »Den amerikanske forfatter er sikkert, hvad man kaller en dannet mann, han har gått i sitt lands udmerkede skoler og tilegnet sig tidens rette og riktige viden på forskelligartede områder, han er en civiliseret person, og det synes ikke å falle ham inn, at han mangler noget i sin utdannelse. Men han mangler medlevethed, historisk ånd, patina.«

Dette er ogsaa Hamsun. Kulturmennesket, Europæeren, der stille, men fast stiller sig i Position mod den vitale, men banale Sjælen forhutlende og Aanden udmarvende Amerikanisme, med dens Præstationskultur og Sportsmaterialisme. I nogle skønne Sider takker han Amerika for det gode, han ved at sige det, Godgørenheden f. Eks., dets Respekt for det ærlige Arbejde, men ellers — — —

Han slutter. Og det er hans sidste Ord i denne hans sidste Bog: »Fremskritt — hvad er det? At vi kan kjøre fortere på veine? Nei, nei, gjør menneskene regnskapet op efter den posteringsmåte, vil de komme i underbalanse. — Fremskritt det er legemets nødvendige hvile og sjelens nødvendige ro. Fremskritt det er menneskets trivsel.«

— — —

Denne Bog, der paa saa mange Maader er ujævn, er dog Hamsuns aandelige Testamente. Hans personlige Bekendelser som Nordmand og Europæer. Som faa har han

levet sin Tid med og følt sig forpligtet paa dens Tendenser og Meninger. Som Kunstner reagerede han mod Naturalismen og dens Vælde, i Stil og Stof. Han var ung og bedaarende, anarkistisk i sin individualistiske og suveræne Paagaaenhed. Han blev gammel, og hans Eftertænksomhed tog Ungdommens Stof op til ny Vurdering. Men han var igennem alt dette den samme. En Europæer, der gennem Aktion og Reaktion følte sig forpligtet over for den Kultur, han tilhørte. Lad saa være, at han i de sidste Tiders Nationalisme har set mere, end der kulturelt kan forsvares. Han er dog en af de sidste, der nu graanet og gammel rager op fra et Europa, der var. Et Europa, mod hvilket vor Forlængsel gaar i disse Primitivismens og den nationale Naturalismes Dage.

Jeg vil da slutte med et Ord, ikke af den gamle Mester, men af hans beundrede yngre Ven, Johs. V. Jensen. Han gik haardt i Rette med ham i Anledning af hans »Den nye Verden«. Han kaldte ham mildt, men myndigt til Orden.

Johs. V. Jensen skulde siden komme til at grunde derover. Ogsaa *han* skulde komme til at forstaa, at det ikke var Natur, men Kultur, der var Sagen. Midt i »Introduktion til vor Tidsalder« udstøder han dette Suk: »Paa Java aflagde jeg det Løfte, at naar jeg engang maatte slippe for vaade Hænder, skulde jeg gøre en Pilgrimsrejse til *Maria de la Sede* i Sevilla, den store gotiske Katedral, som jeg engang, da sligt hørte sig til, har undsagt, men som er et af de skønneste Monumenter for Menneskesjælen paa Vandring, jeg i mit Liv har set. Hvor jeg længes efter Gammeleuropas Kunstværker og store Billeder, hvor jeg længes efter *Længslen* i dem, netop paa Java, der overvælder ved Meningsløshed i en paradisisk, uhyre Naturskønhed og den gnaveragtige, totalt sjælløse kun talrige Befolkning.«

Med disse Ord slutter vi da en Anmeldelse af endnu

en Bog af Hamsun. I deres impulsive Aabenhjertighed kaster disse Ord et skarpt Lys over den hemmelige Konflikt, ud af hvilken Fortryllelsen ved Hamsuns Forfatterskab steg. Han drog ud i Naturen for dèr at finde Lægedom for de Saar, Civilisationen slog. Han maatte vende tilbage med den Erfaring, at Naturen er tom og hjerteløs, og at al Kultur bygger paa Overvindelse af Natur, paa Pligt og Medmenneskelighed.

»Politiken« 1939.

SIGRID UNDSET SOM ESSAYIST

De kvindelige Essayister er meget faa. Har vi her i Danmark stort andre end Dr. Lis Jacobsen? Sverige har nogle flere, Klara Johanson, Annie Löfstedt. I Norge har de Sigrid Undset, der allerede har flere Essaysamlinger bag sig, og det er ingenlunde det mindst betydende i hendes store Forfatterskab. Her fremlægger hun direkte Elementerne i den Livsanskuelse, der bærer hendes Digtning. Jamen hun er da Katolik, vil De sige. Ja, det er hun nok, men hvordan en saadan Katolicisme ser ud indefra, kan i Sandhed være oplysende baade for kristne og afkristnede Protestanter, der begge i Reglen har deres Forestillinger om Katolicismen og dens Kulturindhold fra en antikatolsk protestantisk Propaganda, der nogenlunde har været den samme gennem Aarhundreder.

Hendes første Essaysamling »Et Kvindesynspunkt« kom i 1919 og var et Opgør med den mer eller mindre kønsløse Kvindeemancipation. Den blev i de liberal-radikale Lejre taget som et Udtryk for en konservativ Reaktion. Og den var det, men i langt dybere og mere afgørende Grad, end man da kunde ane. Den hang nemlig sammen med hendes Ungdomsforfatterskabs radikale Naturalisme, ja, den er dette Forfatterskabs Idéer bragt i oversigtlig Sammenhæng. Grundmotivet i dette er Analysen af Kvinden som Kønsvæsen og de Konflikter, hun af denne Grund kommer op i baade i Forholdet til Manden og til Samfundet. Hovedværket er her »Jenny«. Men Idéen er den samme i de andre: »Fru Marta Oulie«, »Den

lykkelige Alder«, »Splinten af Troldspejlet«, »Vaaren«, »De kloge Jomfruer«. Med en uræd Realisme gaar hun sit Motiv under Øjnene, og hendes suveræne Aabenhjertighed lukkede baade hende og hendes Bøger ude fra det gode borgerlige Selskab. Hun var noget af en kvindelig D. H. Lawrence og virkede som saadan i det puritanskvictorianske Norden, og hun virker saadan den Dag i Dag; hun er nok i sin Tro Katolik, men lige saa antipuritansk og antiborgerlig som i sin Ungdom. I sin Kunst er hun den samme Naturalist; hendes Tro har givet hendes Liv Mening og Maal, men den har ikke forandret hendes Syn paa de Vilkaar, Menneskelivet nu er bundet til; der er ikke det mindste Idealisme i hende i den Forstand, at hun fremdrager de »gode« Udslag af Naturlivet og fortier de »onde«. Naturlivet er hverken godt eller ondt, det er blinde Magter, der spiller Bold med Mennesker. Det gode og det onde er metafysiske Magter, der bærer den menenskelige Vilje. Hun er saa afgjort Naturalist, at hun véd, at der ikke findes nogen naturlig Moral, men kun en religiøs bestemt. Det er netop her, hendes Angreb paa Protestantismen sætter ind. Det gælder ikke alene dens Individualisme, dens næsten anarkistiske Selvraadighed, der opløser den i en Række hinanden bekrigende Sekter, men det er navnlig dens Puritanisme og Moralisme, der fremmer det, der er hende værst af alt: den borgerlige Selvtilfredshed ferniseret med religiøs Idealisme.

Efter »Et Kvindesynspunkt« kom »Etapper« I og II. Her maa fremhæves den ypperlige litterære Studie: »Tre Søstre«, der viser, hvor dybt fortrolig hun er med engelsk Aandsliv. Det er Søstrene Brontë, hun skriver om. Vi kender her hjemme Emily Brontës Roman: »Stormfulde Højder«. Der er ogsaa en ypperlig Afhandling om Folkeviserne, der viser paa en Gang hendes Lærdom og kritiske Sans. I »Etaper« II maa jeg henvise til »Svar til en

Sognepræst«, der ganske vist handler om Ægteskabet som Sakrament, men som i sin Analyse af Forskellen mellem protestantisk og katolsk Kristendomsopfattelse gaar langt videre. Den næste Bog var »Norske Helgener«, hvor hun navnlig i Indledningskapitlet røber en solid Viden om Sammenstødet mellem de gamle norske, hedenske Idealer og Kristendommen. I det hele maa hendes sobre og grundfæstede Viden fremhæves. Den er ikke forstyrret af Følelsesimpulser, men baaret af en alvorlig Respekt for Virkeligheden og dens Elementer; thi for hende er Videnskaben ikke et Led i en Livsanskuelse eller i sig selv nogen Livsanskuelse. Videnskaben er et Menneskes naturlige Forsøg paa at klargøre sig det kausale Forhold i den Tilværelse, der omgiver os alle. Selve Tilværelsens *Værdi* og Mening har intet med dette at gøre. Her har vi en af Forklaringerne paa den mærkelige Objektivitet, de katolske Videnskabsmænd ofte kan lægge for Dagen. Det er Videnskaben, der forkludres, naar den i Forskerens Haand hemmeligt bliver Surrogat for en Religion, som f. Eks. Udviklingslæren i mange Maader er blevet det. Det var en Katolik, Gregor Mendel, der fra dens Häckelse Udsvævelser atter førte den tilbage til dens videnskabelige og eksperimentelle Grundlag. Jeg kan kun lige berøre dette store Emne, men det giver en Baggrund for den uanfægtede sikre Holdning, Sigrid Undset indtager, hvor det gælder videnskabelige Kardinalspørgsmaal angaaende Nordens Overgang fra Hedenskab til Kristendom.

Hendes sidste nyudkomne Essaysamling hedder »Selvportretter og Landskapsbilleder«. Da der ikke findes nogen Selvbiografi i Bogen, maa Selvportrættet være skjult i de forskellige Essays og maaske ikke mindst i det, der hedder »Margery Kempe fra Lynn«, der handler om en engelsk Borgerkones Memoirer. Hun er født i 1343, og først nu er Haandskriftet til hendes Memoirer fundet og

udgivet. Hun var ingen Helgeninde, dertil havde hun nok at gøre med at holde Stand mod Blodets og Naturens Tilskyndelser; der er noget af Kristin Lavransdatters suveræne Kvindelighed og kvindelige Krav nedlagt i hende, den gamle Eva er spillevende i hende. En trodsig Selvstændighed er det karakteristiske for hende. Hun vil være pænere klædt end alle andre, hun vil tilbedes og beundres. For at blive økonomisk uafhængig begynder hun Bryggeridrift, siden driver hun en Hestemølle og et Bageri. Men det gaar uheldigt for hende. Hun tager dette som et Tegn fra Gud. Og nu sætter hun hele sin kvindelige Energi ind paa at forkynde ham og hans Ord. Men det kniber for hendes Omgivelser at tro paa dette. Og ikke mindst hendes Mand, hvem hun i religiøs Ekstase vil have til at aflægge Kyskhedsløfte, hvad han naturligvis er meget utilbøjelig til. Hun slaar om igen og bliver grebet af en lidenskabelig Kærlighed til en anden Mand, der imidlertid forsmaar hende. Hun bliver næsten gal af Desperation, men kommer sig dog, og da faar hun mere Bund i Religionen. Og nu begynder hendes Livs religiøse Odyssé i Europa og Orienten. Hun rejser fra Sted til Sted, prædiker og fortæller om sine Aabenbaringer. Man bliver snart træt af hende, men det anfægter hende ikke. Hun er ikke til at bremse og et Uroens Tegn, hvor hun kommer. Med sin Mand har hun fjorten Børn. Men de omtales næsten ikke i hendes Erindringer. Ja, Sigrid Undset har Ret: »Margery Kempe har vært en begavet dame, utpreget kunstnernatur, dybt religiøs og en god del hysterisk. — Det er klart at Margery i sine samtidiges øjne var et irriterende fenomen. Hadde hun vært nonne, eller hadde hun trukket sig tilbake til en eneboerhytte kunde hun jo gerne faatt utvikle sig saa originalt hun vilde. Men nu var hun en forløben borgerkone, som strøk rundt i verden og forutsa kommende hendelser.« Det er et straalende Essay om ukuelig

Kvindelighed og baaret af en Humor, der røber, at der i Analyser af dette Kunstnersind ogsaa stikker en Del Selvransagelser i dette »selvportrætt av en kvinne, hvis vesen var besynderlig sammensat — av fromhet og egoisme, ydmyghet og hovmod, næstekjærlighet og haardhet, begavelse og hysteri — men som bevarte sin utrolige vitalitet helt op i alderdommen«.

Desuden er der et Essay om den irsk-amerikanske Forfatter Henry Longon Stuart og hans eneste Roman »Weeping Cross«, der i sin Tid vakte stort Røre i katolske Kredse ved sin Oprigtighed og Aabenhjertighed: »I Amerika er jo katolikkerne blitt smittet av det puritanske fortielsessystem — som i bunn og grunn er helt ukatolsk. Det system nemlig, som forutsætter, at de kristelige dyder trygger man bedst, naar man later som man ikke vet noe om de farer, som trur dem, eller man bør iallfall ikke indrømme, at de kan være truet av slike fristelser, saa bare viljen til at lite paa overnaturlig maate kan hjelpe mot dem.«

Essayet »Den sterkeste Magt« handler om den engelske Borgerkrig 1643 og Lord Falkland. Men der faar hun Lejlighed til at sige de hvasse Ord: »Alt snakket om at kjerlighet er sterkere end hat, og at det gode altid seirer til slutt og saa videre er simpelthen pjatt — naar talen er om naturlig kjerlighett og rent menneskelig godhet. Enda den naturlige menneskelige kjerlighet er en veldig makt, og den blotte hedenske godhet har vist sig som noe stort og herlig og skjønt, uendelig mange ganger. Likevel har det hendt omigjen og omigjen, at den maatte bukke under for ondskapen, — det er frykten og hatet og oprøret over vort jordlivs kaar som driver det naturlige menneske til de største kraftutfoldelser. Men det forrige aarhundredes utviklings tro — forsaavidt som den opfattet utviklingen som en fremadskridende bevegelse mot noe bedre dag for dag og ikke tenkte paa at

utviklingen av en kreftsvulst eller en paralyse er ogsaa utvikling — var ubevisst dominert av en middelalderlig religiøs *stemning*, skjønt den hadde forkastet de dogmer som laa til grunn for stemningen. Og paa samme maate bunner det livssyn som man enda stundom kan treffe paa — forsikringen om, at kjerligheten er den sterkeste magt, eller at det gode eller sannheten eller noe saant, seirer til slutt — i en livsbelysning, der bare er atterglansen av en sol, som er sunket under aasen for den moderne avkristnede verden.«

Herhjemme minder dette om Jakob Knudsen, der heller ikke blandede Naturvilkaar og kristne Idealer sammen i en religiøs Pærevælling.

Saa er der foruden nogle ypperlige Rejse- og Landskabsbilleder fra Gotland og England et indgaaende Essay om Marie Bregendahl, med hvem hun føler sig dybt forbunden i Synet paa de Natur- og Aandsvilkaar, der nu er budt Manden og Kvinden i deres Samliv. Og hun understreger her en Sætning af Marie Bregendahl: »En Mand er en Mand, en Kvinde en Kvinde, men et Menneske — *et Menneske*, det er en Mand og en Kvinde.«

Bogen indledes med et Essay »Blasfemi«, der tager sit Udgangspunkt i Stortingets Skærpelse af Blasfemiparagrafen (vel i Anledning af Arnulf Øverlands Foredrag »Til Forargelse« med dets banale og rabiate Angreb paa Kristendommens rituelle Former). Dette Essay er et skarpt Opgør med Spiritismen med Udgangspunkt i Byfoged Dahls kendte Bøger. Det er samtidig et Angreb paa det højere Bourgeoisis religiøse Materialisme, skarpere end f. Eks. Kielland i »Else«. Hun udfolder her en Ironi, hvor Harmen over magelig aandelig Forkludring er den Patos, der giver Slagkraft: »Har noe bidratt til at bringe Kristendommen i miskreditt saa er det vel nettop slike missionsforsøk, — av hjertelig snilde, ivrige prester og legprædikanter, koselige prestefruer og menne-

skekjerlige menighets- og velgørenhets-damer, som mellem slagene kunde trekke sig tilbake til sine gode hjem, hvor de hvile ut i spartanske eller komfortable omgivelser ...«. Og senere: »Forestillingen om Jesus som en snild, skrøpelig svermer uten forstaaelse av menneskene, saan som de virkelig er, eller som en elskelig ung predikant med særskilte anlæg for at røre kvinneforeninger er vel opstaat i det forrige aarhundredes borgelige kretser, hvor man holdt fast ved en viss utspedd kristelig tradition«. Og hun siger disse vise og afgørende Ord: »Det er naturlig, at en generation som følte sig som kristne under saadanne forutsetninger blir fulgt av en generation som er helt avkristnet. Barn kan arve sine fedres tro, og troen være dem dobbelt dyrebar og hellig fordi den er fedrenes tro. Men mot sine foreldres subjektive meninger og deres sentiments reagerer de fleste barn — det er naturens orden.«

Til Slut vil jeg omtale hendes Essay om D. H. Lawrence, der ikke alene er det mest omfattende, men ogsaa det mest saglige og ligevægtige, jeg har læst om denne berømte engelske Forfatter, der blev noget nær det store Dyr i Puritanismens Aabenbaring ... det er baaret af en Forstaaelse, der bliver til Medviden hos den, der har skrevet »Jenny« og den yperste nordiske Roman om Kvinden i Lyst og Nød: »Kristin Lavransdatter«. Hun skildrer hans Messiasbudskab: Verdens »regeneration by sex«, men viser samtidig, at han i sin Psykologi stadig skildrer Kønskampen som en Krig paa Liv og Død mellem Mand og Kvinde: »Den latente angst for kønskampens redsler kulminerer hos Lawrence i optrin av en vill, uhyggelig skjønhet, ulikt alt annet som er skrevet om urangsten i livet!« »Thi Lawrence drømte om en seksuel akt, hvori individene dør fra sitt gamle Jeg og blir genfødt till nytt liv, hver som sin egen sjels herre, men forbundet med maken i inderlig ømhet, frelst fra alt det

i kjønsfølelsen som er maktbrynde, renset fra alle de elementer av smaalig forfengelighet som nu engang inngaar i all erotik, men med sin mannlige eller kvinnelige selvbevidsthed potensert.« Og med hvilken Klarhed fortætter hun ikke i følgende Sætninger Meningen med den berømte og berygtede »Lady Chatterley's Lover«. Den vakte som bekendt en Forargelse over alle Grænser: »Storparten av de forargede var sikkert i god tro, naar de mente, at de var forarget, fordi Lawrence tedensiøst hadde anbragt paa trykk en rekke gloser, som bare kan ha nøitral valør for svært sløve, eller seksuelt utslitte individer; for folk flest er de for ladet med forskjelligartede følelsesværdier; de hører sammen baade med de allerintimeste kjertegn og med de elementæreste raseriutbrudd. Ubevisst gik forargelsen sikkert langt dypere, iallfald hos mange. De følte det utaaleligt tragiske i de nøkne skildringer av to mennesker, som i favntak forsøker at kryste ut av sig sin bunnløse bitterhet over sine egne erotiske skuffelser i fortiden og det grenseløse hat, de har samlet op i tidligere kjerlighetsforhold.«

Hun hylder ham som den visionære og geniale Digter, der ogsaa vil have noget at sige Fremtiden. Jeg har citeret nok; blot til Slut dette: »Men det var naturlig, at hans kunst virket engstende og forargelig paa et publikum, som var vennet til at erotiske skildringer skulde ha noe litterært eller u-livagtig og fjernt i selve tonen, og det enten de stofflig sette var kyniske eller sentimentale, tragiske eller hyggelige eller frivole.«

— — —

Det er en karsk, modig og rig Bog, Sigrid Undset har udgivet. Det er et Selvportræt i noget mere end i de personlige Elementer, der kan være i de forskellige Essays. Bogen giver et Billede af hende i hendes urædde og uhykleriske Holdning over for det Liv, hun lever, og den Natur, der er hendes. Som Aarene er gaaet, er der kommet

en ædel Tone i hendes Sprog, en Ligevægt i Livsholdningen, en Humor, der helt omfatter de Galgenhumorens Dissonanser, der kunde lyde i hendes Ungdomsdigtning. Netop fordi hun var trofast mod sin Natur, Blodets Røst, kan hun i Lyset af sin Livsanskuelse sige med Salmisten: — Drue var jeg, perset er jeg, men Vin bliver jeg.

»Politiken« 1938.

HELLESTØ, FANAFJÆLD OG SKAUGUMSAASEN

En Norgesrejse.

Ordet Rejse dækker over mange ofte modstridende Følelser. Man kan rejse *til* noget og rejse *fra* noget. Man kan rejse hverken til eller fra, *blot rejse*, ud af Tiden og ind i Øjeblikket. Nye Mennesker, nye Steder, ny Natur. Men Ens gamle Sjæl er den samme. Et Tryk kan hæves, og Sjælen kan springe ud i Blomst, finde sine blaa Højlande, et Ungdommens Land, hvor de hvide Syrener springer ud, mens Kirsebærblomsterne drysser deres hvide Blade over Vaarmulden, og de blege Vaarstjerner tændes. Saadan har en ydre Rejse ogsaa tit et indre Formaal. Og tilsidst bliver man hjemme undervejs. Og op af Hverdagens Nu løfter sig Haabets Endnu, og op af Dagliglivets karrige Mod løfter sig hin Frimodighed, der holder En skadesløs for alle Ugedages ensformige Slid.

Altsaa —

I.

Det er Kl. 2,34 om Natten, at det store Frederikshavnstog afgaar fra Fredericia Banegaard. Det har Forbindelse med København og Hamborg. — Forude syder den vældige Eksprestogsmaskine indhyllet i Damp. Med smaa Ryk glider Viserne over de hvide oplyste Urskiver. Dørene lukkes. Nogle forsinkede Rejsende skynder sig .... Folk i Vinduerne, der siger Farvel. De sidste Kuf-

ferter kommer ind, Viserne paa Urene rokker sig sindigt frem. Forude staar en hvæsende Dampsky tilvejrs fra Lokomotivet. Det dirrer af Overspænding. Der kastes Kul paa Fyret, det røde Lys straaler ud i det mørke Førerhus .... Nu. 2,34. En Fløjte lyder længst bagude. Og Toget løsnes fra Stationen, langsomt, faar Fart. Vogn efter Vogn glider forbi; Folk vinker i Vinduerne, de hvide Skilte med røde Bogstaver glider hurtigere og hurtigere forbi: »Aalborg«, »Frederikshavn«. Den sidste Vogn glider endelig forbi. Længe kan man se de røde Baglygter .... saa forsvinder de i en Kurve, og med oplyste Vinduer forsvinder Toget ud i Natten: Nord paa, Nord paa .. Man rejser men ser alligevel sig selv staaende tilbage paa Perronen ....

II.

Ved Langaa begynder Morgenlyset .... duggede, stumme Træer, Taager over Engene. Paa den anden Side Randers staar det røde Solskær ind i Kupeen. Morgenkaffe i Aalborg. Saa op gennem Vendsyssel. Endelig Frederikshavn forude. Det er »Skagen«, der gaar i Dag. Solglitter udover Havet. Saa svinder Skagens hvide Fyrtaarn, og Rum og Hav glider sammen ude i en disetgraa Horisont. Men Skibet lægger en sort Røgsøjle bag sig, det duver svagt fra for til agter .... det har ti Timer over aabent Hav. Her er Tid nok til endnu en Gang at forlade det, vi har forladt, lade det glide bort som Skibets Kølvandsstribe .... her er Tid til at berede sit Sind, saa Rejsen ogsaa bliver en indre Rejse. Jeg aabner min Homer og læser om Odysseus, der fra Troja begav sig paa Rejse over det vinblaa Hav .... hvad med Faiakernes Ø, Navsika, Polyfemos? Var Odysseus blevet træt af Stedet og sin heroiske Tilværelse og derfor hjemme paa Rejse, havde han undsagt Tiden og var draget

ud for at erobre Nuet? Skibet ryster svagt af Maskinens Stempelslag; der er Glas, der klirrer et Sted, bliver ved at klirre, medens den hvide Kølvandsstribe svinder bort bagude i den solmættede Luft.

Indunder Aften ser vi de første Fjelde dukke op forude .... graa Skær mod en graadiset Luft med Regnskyer. Dette er Norge. Forude blinker et Fyr. Det er Oxøen. Om en Time er vi inde. Landet stiger mere og mere af Havet. Vi sejler nu ind mellem Skærene; hist og her lyser en lav, rød Fyrlygte og spejler blodrøde Strimer i Vandet. Endelig glider vi forbi Odderøen. Men da er Regnen begyndt.

Regnvaade *Kristianssand!* Jeg gaar ned ad Landgangsbroen; tøver en Stund; saa sætter jeg Foden paa Norges Jord. Og Regnen, der strømmer ned, er mild og hjemlig, en tyst Hilsen fra Ungdommens Land og et skjult Foraar, der her har ventet paa mig bag alle de blaa Bjerge. Jeg gaar op gennem de regnvaade, snorlige Gader. Oppe i Regntaagen staar Kirkeurets lysende Skive. Der er altsaa ogsaa *Tid* her. Tiden gaar. Men Mindet har ingen Tid. Solen staar stille i Gibeons Dal. Men fyld Erindringens Verden med Passion, og den vil være nærværende i det nuværende. Den vil væve sig ind i Nuet som en Grundtone ..... og tilsidst hører du kun denne. Og hvad der forgik, bekræfter du i alt, hvad sker.

Hen mod Midnat staar Vestlandsbaaden ud af Havnen. Det regner stadigt. Byens Lys forsvinder. Som en mørk Mur ligger Odderøen derinde. Det sidste, jeg ser, er Kirkeurets lysende Skive.

Det var Klarvejr, da vi gik ind til Flækkefjord. De grønne Fjelde laa i Morgensol, Sol over alle Fjordbølger, over det morgenvaade Dæk, over den lille By, der ligger kilet ind mellem Fjelde. Der er Jærbanens Endestation. Men først ved Egersund begynder selve

Jæren, dette lave lyngklædte Land ud mod selve Havet, uden Skærgaard og uden Fjelde, Garborgs Hjemland. Her blev han født, her vendte han tilbage Sommer efter Sommer, her fandt han sin Grav. Siden sidst er ogsaa Hulda Garborg kommet her til Knudaheio. Og nu staar deres Urner Side om Side i Gravhøjen deroppe i Lyngmarken.

Det var den, jeg vilde besøge. Døde Venner, der rækker mod mig deres Skyggehænder. Mangen Aften har Lysene brændt for os, Vinen blinket i Glassene, munter Tale og Skæmt lydt, indvævet den lønlige Alvor, der er det hemmelige Pant paa et Fællesskab, næppe i Meninger eller Idéer, men i noget dybere, i Eksistens. Lysene er forlængst brændt ned og Vinen drukket ud ... Nu staar jeg her ved en Grav i Lyngmarken under Jærens høje Himmel. Paa Stendiget staar Blaaklokker, rundt omkring er der Lyng og Sten og mod Vest en Strime af blaat; det er Havet, Jærhavet, Nordsøen, der staar lige ind mod de hvide Kyster, og trækker Brændingens hvide Strime om Landet.

Et vældigt Udsyn er der her fra Knudaheio. Ned over hele Jæren og ind mod Ryfylkefjældene. Men ikke alene geografisk er det et Højdepunkt og Udsynspunkt, men ogsaa i Norges Historie.

Det 19. Aarhundredes Norge har tre Højdepunkter, hvorfra Sammenhængen i Udviklingen kan fastholdes. Det første er *Eidsvold*, Grundlovs- og Wergelandsstaden. Det er norsk Oplysningstid, Patriotisme, det er Pligtfølelse, Rationalisme og Sentimentalitet. Det er høj Begejstring, der ligger tæt ved Siden af praktisk Foretagsomhed. Wergeland var ikke Romantiker som Grundtvig; han var ikke nationalhistorisk, men patriotisk-aktuel.

Det andet Udsynssted er *Aulestad*, Bjørnsons Hjem. Det er Romantiken, Bondenoveller, Folkevækkelse, Ven-

strepolitik, Udvikling og Fremskridt, Unionspolitik, kort sagt: 17. Maj.

Det tredie Sted er Stedet her, *Knudaheio*, der er Virkelighedens og Hverdagens Prøve af Romantikens og Folkerejsningens Idéer. Det er Garborg og hans store Dagbog, hvoraf store Partier blev skrevet her. Det er 18. Maj, Dagen derpaa og Dagene derefter. Det er Norge, der svinger fra Nationalromantiken og ind mod Hverdagen og Virkedagen. Det er ikke nok med Tegn i Skyerne og stort Ekko i Historien; alt dette maa ud gennem Virkelighedens Snævring; efter Søndag maa det blive Mandag, og det er der, du skal vise, hvordan du har levet din Søndag.

Dette er Garborg og Knudaheio. Du kan sige *Nu* og staa i Begejstringens Øjeblik, i den brændende Tornebusk; det det gælder om, er at sige *Endnu;* det er det forjættede Land, Rejsen gælder. Drømmen maa være en Indvielse til Virkeligheden, ellers opløser den sig selv i Fantasteri, Troen maa blive Handlingens Patos, ellers forkalker den i Dogmatik og Teologi, dør i Tankens Spind.

Saaledes blev Wergeland den nationale Rejsnings Inspirationskilde, Bjørnson dens Fører og Mærkesmand, men Garborg blev dens Samvittighed.

Og fra denne ensomme Grav oppe i Lyngmarken ser jeg da ud over det hele Norge, der staar i den nye Dag fra Nordkap til Lindesnæs, fra de blaa Vestlandsfjorde til de dybe Østlandsskove, og det er Garborgs Aand, der hemmeligt virker overalt.

Paa hans Gravplade staar:

> Som Ljose hev den eine Draum
> aa brenne ned,
> han helsa glad den Skoddeflaum
> som gav ham Fred.

Ja, ja, Lyset maa brænde og forbrændes for at kunne lyse, det er Vilkaaret for den, der vil sætte Aandens

Jærtegn paa Himlen og tage Byrden af et Folks Fremtid paa sine Skuldre.

Men paa Hulda Garborgs Gravplade staar der:

Gjev mig eit Rom i ditt Fang
Noreg mi Mor som eg elskar.

Ogsaa dette er Nationalfølelse. Man kan stride for Livet og Fremtiden i Landet; men man kan ogsaa stride for at fortjene en Grav i Moderjorden.

Du ligger der med Ære, Hulda Garborg; du stred ofte under Tvivl og Mismod, og der var vel Tider, da Resignationen var ved at lægge sig som Rimfrost om Hjertet; men du holdt dig tapper; udholde maa vi, det maa ogsaa Gud; og du smilede dit paa en Gang trodsige og sejrrige Smil, og du lyste op og satte alle Reserver ind; husker du, naar Frugttræerne blomstrede i Labraatens Have, og Aasene blaanede indover Oslofjorden? I Aar har de blomstret uden dig; her suser Lyng og ringler Blaaklokker under Jærens store Himmel og Havet gaar stort derude mod hvide Strande; her er der langt til Østlandets stille Dale og blaa Aase. Jeg gjorde denne Pilgrimsfærd til Jæren for at bringe dig en Hilsen fra Aasene derhjemme omkring Oslofjorden, fra Østlandets Vaar, Hæggen der blomstrer, Kirsebærtræerne, der drysser deres Sne over sort Vaarmuld .....

Farvel, Hulda Garborg, der venter os alle en Grav og den evige Hvile; der kommer en Dag, da Livet ikke mere værker i os og Lyset er brændt ned, og Haabet stryger sit forrevne Flag ....

Jeg tog til Kysten, til Vigdel og Hellestøsanden, hvor mine gamle Somre ligger begravet. Der var frisk Vind over Havet og graadiset Vesthimmel, Havet maler nu som før mellem Klipperne, en Grottekværn, der evigt drejes; forude mod det vigende Aftenlys laa Sørskot og Nordskot og Kjør, mørke mod det ensomme graa-

lyse Hav. I Vest laa Hejernes brune Lyngflader og bagved Lifjældene. — Det er den gamle trofaste Natur, de kendte Linier, de kendte Lysvirkninger, dette aabne ligesom stirrende Lys, der skyldes Havet; de graa Klipper ud mod Havet, den hvide Sandstrand, det uendelige Hav, hvis Bølger løber lige indunder Horisonten — Jæren, arm og graat med mørke Moser og grønne Agre mellem Stendiger, Garborgs og Theodor Dahls Jæren med Sagn i Muld og tunge Skæbner bag lukkede Sind. Lidt i Nord ser jeg Solas gamle Kirkeruin, her havde Erling Skjalgsson sit Høvdingesæde og lidt længere mod Nord ligger Hafrsfjord, hvor Harald Haarfager samlede Riget. Tung af Skæbne og Historie er Jærens Jord, og nu indunder Aften staar der store sorte Skyer udfra Vesthimlen, lange Strimer, der ligner Skyggehænder som paa en Sagategning af Munthe .....

Skumringen falder paa, og i Syd og Nord tændes Fyrene, Feistenen og bag Rot blinker Kvitsøfyret. Langt ude gaar et oplyst Skib. Det gaar lige til Havs. Det maa vel være en Englandsbaad. I de lave Huse tændes Lysene bag de smaa Ruder. Nu suser kun Vinden derude i det stumme Mørke, paa Havet lyser Brændingens hvide Strime.

Hejerne skygger over de gamle Veje, der fører forbi de mørke Huse ned mod Hellestøsanden. En shakespearsk Maane kæmper mellem drivende Skyer, Vinden har lagt sig, kun Havet brydes mod Kysten i lange Bølger, der nu under Mørket virker saa levende som et stort ensomt Dyrs Aandedræt; Bølgerne skyller mod Stranden, brydes, glider tilbage, mødes med den kommende Bølge, der bryder over den ..... i det graagule Maanelys staar Klipperne spøgelsesorte mod Sandet, som var de fremmanet af Dantes Fantasi eller dukket op fra en Underverden .....

Maanen gaar bag Skyerne; men rundt om blinker Fy-

rene, som førte de en Samtale med hemmelige Tegnsprog .....

Men Bølgerne gaar evigt mod Kysten; det er som de bærer min Ungdom imod mig ..... vore Illusioner, vore Drømme, Bølger der bærer, Bølger der brister mod Virkelighedens sandede Kyst.

Igennem *Stavanger.* — Stavanger er tre Ting — Domkirkeby, Kiellands By og Hermetikby. Desuden er det en By, hvor Alverdens Sekter har til Huse. Jeg tog til Stavanger for at hilse paa Kielland og Domkirken. De to, der ellers ikke var Venner i Livet, er nu blevet hinandens Naboer. Domkirken ligger graa bag sine grønne Træer med Solspil i Korets dunkelt farvede Ruder. Den har lukket sine tykke Mure om sin egen levende Tradition gennem 7—8 Aarhundreder. Det store Taarn er forlængst sunket i Grus; tilbage er kun Korets smaa spidse Taarne. Men Kirken staar jo, om end Taarnene falde.

Kielland stirrer ud over Byfjorden. Han staar midt paa Torvet i det pulserende Liv, det moderne Stavanger, hvis Forudsætninger han mere end nogen anden har redegjort for i sit Forfatterskab, »Skipper Worse« ikke mindst, hvor han viser, hvordan en gudelig Vækkelse som Haugianismen bliver Inspirationen til praktisk vindskibelig Foretagsomhed. — Selv tilhører han det Stavanger, der gik under, det gamle Handelsaristokrati, »Garman & Worse«, Oplysningstid og Patriotisme, med alle Hjertetraade var han knyttet til denne Tids frisindede Aristokratisme. Men den blev overvundet af det voksende Demokrati, som blev en af Frugterne af Hauges Vækkelse ..... Han staar der og stirrer ud over Byfjorden, saadan som Stavangerne kendte ham, med Kappe, Stok og høj Hat. Maaske stirrer han efter sin Slægts Skibe, »Familiens Haab« med Skipper Worse om Bord. — Men »Familiens Haab« kommer ikke tilbage. Det er strandet paa Tidens Kyst. Men som jeg gaar her mellem Domkirken og Kielland

falder et Ord af Schiller mig ind: Hvad der skal leve i Kunsten maa gaa under i Virkeligheden, Ja, ja, man kan næppe digte om det man har; det er Savnets Patos, der bærer Digtningen paa brede Vinger. Eller Mindets Patos. Kunst er en Illusionernes Verden, men fyld den med Passion, og alle strandede Skibe vil atter sejle, de vil spøge paa alle Have som den flyvende Hollænder. Men kan du ikke nøjes med Illusionens Verden, kræver Livet og Blodet sin Ret overfor Kunsten, ja, da ..... ja, hvad da? Være brændende i Aanden og længes efter Livet, hvælve en Illusionernes Verden over tabte Slag, eller Slag man har undgaaet at tabe, fordi man har undgaaet at komme i Nærkamp med Livet? Al sand Kunst er inderst inde baaret af dette Martyrium. Slaa op og læs: »Naar vi døde vaagner«, — dog, hvorfor disse Tanker paa Torvet i Stavanger, mellem Kielland og Domkirken? Jeg er jo paa Rejse. Man kan rejse fra noget og man kan rejse til noget; man kan bare rejse; det gør hverken fra eller til. Nissen flytter med. Vel, vel, hold ud med dine Illusioner, lad Livet gaa forbi, og du skal komme til at staa i Bronze paa et eller andet Torv. Er der egentlig noget ved det, Kielland? Denne Blodtransfusion, der kaldes Kunst. Man faar nogle Sider i en Litteraturhistorie, dette Dødningehjem for dem, der ikke døde med Livet, der var i dem, og derfor ikke tog dets Hemmelighed med i Graven. Og en fjern Doktordisputats vil grundigt prøve paa at misforstaa denne Hemmelighed, mens det ulevede Liv vil rejse sig anklagende fra Grave, som Genfærdets Aand i »Hamlet«. Farvel, Kielland; du bliver; indmuret i din Bronzeberømmelse. Men jeg rejser, baade fra og til.

III.

Byen mellem de syv Fjælde, *Bergen*. Som vældige Flader, lige skraat op fra Byen, rejser Fjældene sig. Fløjen,

Ulrikken, Løvstakken ... Haakonshallen, Tyskebryggen, gamle Huse ..... sortgraa og forhugget løfter Walkendorftaarnet sin Murkrone over Bryggens travle Liv. Men rundt om de nære, vældige Fjældsider; Villaerne opover. Vendt ud mod Havnen staar Statuen af *Holberg*. Dette er jo hans Fødeby. Her var han fra, men hjemme var han her næppe. Sit Hjem og sin Skæbne fandt han i København, og han ytrede aldrig noget Ønske om at se sin Barndoms Gade — Hjemstavnssentimentaliteten var ikke opfundet da, det var før Romantiken med dens klæbrige Tilbageskuen. Holberg saa fremad; og havde han hjemme noget Sted, var det i Kunstens frie Republik.

Morgenlyset falder paa ham; han ser nok saa munter ud med sin Stok og sine Spændesko; i sit Hjerte var han det næppe, han havde svoret, at i denne Gryde mellem de syv Fjælde skulde han ikke fuldbyrde sin Skæbne; han havde en Rejse at foretage og et Ridt at ride; og han betalte, hvad det kostede. Han havde da ogsaa Succes, saadan i det ydre i hvert Fald. Til sidst sad han som rig Baron paa Tersløsegaard. Rejsen var slut, og Ridtet endt. Maaske har visse lønlige Skumringstanker ført ham til Bergen. Det var her, han begyndte; vilde han begynde endnu en Gang? Næppe. Det skulde da være for at blive i Bergen, starte en Eksporthandel for Sild, gifte sig, blive gammel i en Halmstol, gaa navnløs i Graven og medtage i denne sit Livs lykkelige Hemmelighed. Men, ligemeget, han staar her paa sin Sokkel. Han rejste i Virkeligheden, men han bliver her i Mindet. Længere inde i Byen staar Statuen af *Ole Bull*, der spiller for Nøkken. Ogsaa han var Emigrant og i sit eget Temperaments Vold, Kunstner og Livskunstner, genial, fantastisk; med sit Violinspil fortryllede han 2 Verdensdele; da han blev gammel, købte han Lysøen her lidt Syd for Bergen og byggede sig her et Hus, i maurisk Stil, her trak han sig tilbage i Ferierne, og her døde han. Her fandt den hvileløse ende-

lig Hvile; men hans Skæbne blev en Myte, der gjorde hans Navn uforglemmeligt; hans Livskunst overvandt hans Kunst; han havde det store Mod, nemlig at holde paa, at Illusionernes Verden er den virkelige og Hverdagen blot et Blændværk; ingen Skuffelse kunde faa ham fra dette; Grundtrækket i hans geniale og fantasirige Natur har Ibsen fastholdt i »Per Gynt«.

Han har altsaa ogsaa faaet et blivende Sted her i Bergen. Thi det er derfor man rejser Bronzestatuer for endelig at faa Kunstnerne til at falde til Ro og faa dem saadan, som man vil have dem. Nu spiller altsaa Ole Bull for Nøkken, eller muligvis lærer af denne, noget der i levende Live aldrig kunde falde ham ind. Det er Legenden, der har omdigtet ham, saadan at han kan komme til at passe ind i Folks Forestilling om et Naturgeni.

— — —

Skøn er Vejen til *Fana*. Søer, Lyng og Træer og rundt om Fjældene, der breder sig ud ... der er en Dal, der hedder Blomsterdalen, Rognen er rød nu, vi er inde i August; først i August, saa det er Sommer endnu. Morgensol paa Fjældene, hvide Skyer paa Himlen, Verden er som nyfødt ud af den regnvaade Nat. Over Lyng og Græs glimrer tusinde Dugperler. Men nu blaaner Fjældene i Fana forude, oppe imellem Træerne ser jeg Fana Folkehøjskoles hvide Vægge.

Skøn er Fanastranden med Vige og Næs, graa Bjerghamre, grøn Skov, rødtagede Søhuse.

Dette er Fjord- og Fjældvestlandet; hvide Birke glitrer mod fjerne blaa Fjælde og den blaa riflede Fjord, hvis Bølger spiller med tusinde Solblink.

Og her er Aftenerne store og blaa, og over alle stumme Tinder sejler Maanen sin Guldbaad. Fjældene lukker deres tunge Porte i, det mørkner under Olderkrat og langs alle Veje; Fjorden bliver spejlblank, kun hist

og her slaar en Ørred op ..... Maanen sejler sin Guldbaad mod Vest .....

Stille, aftenstille Fana.

— — —

Sejler man langs Fanastranden og over Korsfjorden kommer man ind i Lysefjorden. Her ligger Ole Bulls Ø, Lysøen. Her havde han ligesom et Hjem og et Sted at dø. Han lod anlægge milelange Gange paa Øen; og ved Kanten vokser der vilde Jordbær. Ja, her har han gaaet, den hjemløse Kunstner, gaaet og gaaet; var Kunsten Livet værd? Dette at skabe Illusioner, Blændværker, blæse Sæbebobler. De skinner og straaler, Folk undres og jubler. Det er en Kunst, han kan. Spille saa Mennesker rykkes ud af Tidens Sammenhæng og ind i Øjeblikket. Han mindes hin Aprilaften i 1832, da han i Paris traf Chopin, og denne hjalp ham med den første og afgørende Koncert, den hvormed han brød igennem.

Chopin, gudbenaadet Geni, fejret overalt i Paris, og dog det ensomste Menneske, han havde truffet. Det var hans Facade, man fejrede, hans Virtuositet, hans Spiritualitet, hans Charme ..... men Passionen i hans Sjæl, hans brændende Aand ..... Ole Bull huskede en Nat, da Chopin spillede G-Moll Balladen for ham .... Stilheden efter de sidste Takter og Chopin, der langsomt drejer Hovedet mod ham med de dybe, melankolske Øjne: Forstaar du, jeg har intet Fædreland, det er i Fremmedvold, og den polske Sjæl forbrænder i Fremtidshaabet, ingen Arne, intet Hjem, Kunsten er det gyldne Skrud, jeg dækker min Nøgenhed bag, og alle blændes af Skrudet, men ingen har et Ord til min arme Sjæl, intet Haandtryk forraader, at man har forstaaet; man har hørt, beundret eller misundt; ingen her i Paris ved, hvem jeg er ..... Ole Bull huskede det, men nu først forstod han det. Og det var Chopin, der fortryllede en hel Ver-

den, som han selv havde gjort, bygget op en Verden af Skønhed og Toner ..... Milelange er Vejene paa Lysøen, og der vokser vilde Jordbær langs Kanten. Skjult sig bag sin Kunst for andre havde han, maaske ogsaa skjult sig for sig selv .....

Skumringen falder over Lysøen, men Bull bliver ved at gaa og gaa.

— — —

I Bunden af Lysefjorden ligger Ruinerne af *Lysekloste-ret*, graa Tufsten i det grønne Græs, nedfaldne Kapitæler, brudte Søjler, Buer, der ingenting bærer mere.

Sommervind suser i grønne Træer. Livet gaar, gror og grønnes, mens Menneskeværk smuldrer, lidt Stemning og Ruiner bliver tilbage. Det er Cistercienserne, der har bygget Klosteret; Omhu har de lagt i alle Detailler, fint er Søjlerne forarbejdet, det er 800 Aar siden; men de vidner endnu om Omhu og Sjæl, en tavs Tale gennem Aarhundreder ..... Kunst, ja ogsaa her har en Kunstner hungret efter at forløse sin Sjæl i en Illusionens Verden og binde den i uforgængelig Form, Gud til Ære, Mennesker til Glæde.

Men de hvide Munke i Lyseklosteret var ogsaa Havebrugsfolk og Jordbrugsfolk. De lærte Bønderne i Hardanger at plante Æbletræer. Munkene er forlængst døde og Messesangen forstummet; men hver Vaar blomstrer Æbletræerne i Hardanger til Vidnesbyrd om Aanden, der blev til Virkelighed.

Lysekloster — hvorfor rejse, søge efter Skygger; det er at blive og udholde, det kommer an paa. Forlad Verden og mød dig selv, bliv dig selv og ikke din egen Genganger. Livet er en langvarig Sygdom, en Feber, lidt Brand i Blodet. Det gaar snart over. Døden er den store Læge og Graven det blødeste Leje; Stedet hvor du nok skal blive, hvis du da ikke er af dem, der er saa ulykke-

lige, at de kan gaa igen, spøge i kommende Aarhundreder, i kommende Slægters Sind og Fantasi; maaske vil der staa en brudt Søjle efter dig; den har baaret genlydende Hvælv engang; de er faldet ned; men Søjlen staar som et Jærtegn paa, at dit Spøgeri ikke var helt hen i Vejret ..... Der gror grønt Græs op om forvitrede Murrester og blodrøde Storkenæb gror om nedfaldne Kapitæler, Menneskeaandens Værk der smuldrer i Naturens trodsige og sejrrige Vælde; Aanden maa sejre andetsteds og paa anden Maade og i Trods mod alt, hvad der er Naturens; Naturen er Uro og Forandring, Rejse. Omskiftelser, evig Gentagelse i Omskifteligheden; Aanden er Hvile og Ro, Stedet ..... ak! Lysekloster, nu blaaner Fjældene ovre i Fana, og Maanen sejler sin Guldbaad op over alle stumme Tinder ..... her er jo Dødens Rige, Historie, Fortiden; Livet i Minderne er et Skinliv, saavel som Livet i Haabet; Livet kulminerer alene i Nuet; det er der, du skal møde det, ellers glider det bort som en Bølge, hvis Ekko du søger at fange i din Kunst .....

Og dog — —

Hvad er det, der binder mig til dette Sted, disse smuldrende Ruiner, disse brudte Søjler; har Sjælen været Dødens Gæst og er syg for den evige Hvile? Er den træt af sit Nu og higer efter sit Endnu?

— — —

Jeg forlader Lyseklosteret, de graa Ruiner lukkes inde bag de grønne Træer; det ligesom gaar under i et Hav af sommergrønt. Jeg er paa Vejen igen og paa Rejse; Blomster gror langs Vejen, Rognen er rød; der er en Elv et Sted, der suser og haster mod Fjorden. Jeg mindes et Vers, Johs. V. Jensen skrev inde i Hardangerfjorden. En Sommeraften kom han paa en af sine mange Rejser rundt paa Kloden ind til Eidfjords lille Stenkirke. Han standsede en Stund:

Hvor dufter Græsset! Elven gaar
med vaagen Tummel, uden Hvil,
et gammelt aabent Ulivssaar;
hvad vil du med de mange Mil?
Af Dug er Kirkens Dørsten vaad,
fortær en ensom Stund med Graad,
o, Vandringsmand i Skyggers Riger,
før du det næste Bjerg bestiger.

— — —

Saa forlader jeg Fana, og Erindringen slaar sin Ring om den skønne Strand, de hvide Birke, dugget Olderkrat, de blaa Fjælde, Maanens Guldsnekke og løfter det ud af Geografien og Rejsebogen og ind i Illusionens Verden, der stiger op fra dette hvide Papir; nu har du ogsaa været der, o Læser! Paa Lysøen og Lyseklosteret har du været, det grønne Sommerløv har ogsaa sus for dig — men nu lukker Fjældportene sig bag os. Og de kan aldrig aabnes mere. Vore svundne Somre finder vi aldrig igen.

Lad Sol gaa over Agre
og modne Danmarks Rug,
vor Sommer vil vi lagre
som Vin til Vinterbrug.

IV.

Oslotoget gaar fra Bergen 20,10. Endnu engang ser jeg Byen mellem de syv Fjælde; der er lidt graa diset Himmel og Blæst. Op for Stationen ligger Fløifjældet med Restaurationen oppe paa Toppen, der med Lys ligner et Soria Moria Slot, — ja, Fløibanens Lys op over Fjældet ligner en gylden Snor, der holder Slottet fast til Byen.

Soria Moria, Tornerose, Prinsessen i Bjerget blaa .... ja, det er skønt at tænke paa; men tag derop til Soria Moria, og du vil finde elektrisk Lys, Bøf, Spejlæg og tynd Kaffe. Og Tornerose, hun vil veje ca. 100 Pund og bruge Facil til Afmagring, og hendes gule Drømmehaar er hennafarvet; sidste Uge var det flammende rødt som

et Baal, og sammen med det var hun et helt spansk Oprør .....

Kl. er 20,05; jeg ser op imod Soria Moria; det er nok sikrest ikke at tage derop, men lade det lyse over Bergen som det sidste Syn, der forvandler denne By til en Stad; en By er nogle Huse, et Torv og en Borgmester; en Stad er en By, hvor man har været saadan, at dens Sjæl bliver noget af Ens egen Sjæl.

Staden mellem de syv Fjæld, Bergen! Farvel Vestland, Jærhav og Fanafjæld, Farvel.

20.10. Nu gaar Toget ud mod Natten og Fjældene. De sidste Huse forsvinder. Det sidste, jeg ser af Byen, er Soria Moria, med en Lysstribe ned til Staden; saa forsvinder ogsaa det; vi kører forbi Minde og længe langs Vejen til Fana, saa drejer Toget mod Øst, faar Fart, og vi er snart inde mellem Fjældene ved Vaksdal. Ved Voss gaar jeg til Ro, og nu arbejder Toget sig op imod Højfjældet, op mod Sneen ved Finse og Haugastøl; jeg mærker i Halvsøvne, at vi kører gennem Tuneller og langs bratte Fjældsider, der haardt kaster Lyden tilbage. — —

Da jeg vaagner og ser ud næste Morgen, kører vi ned i Oslodalen i klart Solskin; vidt om ligger de kendte Aase .... dem er det, jeg vil besøge, Kolsaas, Stenshøgda, Skaugumsaasen, Holmenkollen .... med et Ryk er jeg borte fra Vestlandet, dets Havromantik og Fjældromantik. Her er blide Linier og blaanende Aase. Luften her er anderledes, Lysvirkningerne spiller i alle de intime Mellemtoner; og dér er Oslofjorden, Hovedøen, Nesodden ... ja, dette er mit Rige .... i 8 Aar var dette min Verden, og nu kommer jeg paa Besøg; paa Rejse; paa Gennemrejse; paa Rejse gennem Livet, fra eller til .....

Jeg køber »Round Trip« hos Myhre paa Karl Johan, stopper min gamle Pibe; og Tobakken smager som før. Hvad for noget, er Aarene gaaet? Ingenlunde; de har staaet stille og ventet paa mig; er alt ikke som før? Det

brænder i Piben, de blaa Røgskyer stiger mod Solluften, og Aasene blaaner; hvad vil du mere? Staar Solen ikke stille i Gibeons Dal? Drue var jeg, perset er jeg, Vin bliver jeg. Chopin, Ole Bull, spil nu, saa Grave aabnes, og de hvide Syrener blomstrer midt i Hjertets Høst. — Hvor smager denne Tobak sødt og hjemligt, hvor kvæger den Sjælen; mange Somre blev nærværende; jeg mindes Johan Sebastian Bach, den gamle hjertelige Bach, hans Fløjtetriller, hans sublime Ro, hans trygge Velvære, hans uendelige Mildhed og rene Hjerte; jeg gaar her paa Karl Johan og længes efter hans Wohltemperite Clavier .... det er denne Tobak som lukker op for saa mange dybe Brønde i gamle Oplevelsers halvglemte Verden. Se der staar Bjørnson og Ibsen paa deres Sokler foran Nationalteatret. Ha, jeg skal hilse fra Kielland, Holberg og Bull; de staar ogsaa borte paa Vestlandet og ser monumentale ud i deres irrede Bronze .... og der er Drammensvejen og Slotsparken. Alt er, som det skal være. Og der ligger Holmenkollen med Villaerne oppe mellem Granerne. Jeg husker en Sct. Hansaften en Gang, hvide Anemoner under Granskygge, et lille trodsigt Foraar heroppe, mens Byen dernede længst var gaaet ind i Syrentiden og Guldregnstiden; en Flok hvide Anemoner .... et skrøbeligt Vagthold for det flygtende Foraar, men tappert og aarvaagent nok; en Vigilie. Jeg skal hilse paa disse Anemoner. De holder endnu Nattevagt for et skjult Foraar.

Hvor Aftenlyset er mildt her i Oslodalen og dette majolikablaa i de fjerne Aases Farve, inden de indunder Aften bliver silkegraablaa. Dette er Østlandet, Græssets Farve har sin egen saftige Lød, Træerne suser anderledes, Stilheden er ligesom mere genlydende, Følelsen af Rum er lige som mere indtrængende ....

Jeg gaar de kendte Veje udover Jordene i Bærum; Lysakerelven suser, gaar i Skumhvirvler i dybe Snæv-

ringer, jeg har hørt den de mange Gange; nu hører jeg den igen.

Den lyse Skumring over Jordene i Bærum, stille Birke som Silhuetter mod Aftenens Guldhimmel, forude staar Kolsaas og Stenshøgda, men se, ude over Askerlandet løfter Skaugumsaasen sin blaa Profil som et Silkesejl paa en Eventyrbaad paa Vej mod Cythere.

Det er et Illusionernes Bjerg, og Illusionerne bæres af det ulevede Livs Passion; et Nebo Bjerg, hvad ved jeg; det ligger derude med sin skraa Profil, som det har ligget derude i de mange Aar og randet min Ungdoms Horisont ....

Det skumrer over Grav Gaards Jorder og fjernt lyder Lysakerelvens Dur; bagude ligger Oslo i et Lyshav, ogsaa over Grefsenaasen og Holmenkollen er der Lys, det er ligesom der er boret Huller ind til Bjergets lysende Indre. — Men her er der stille og svalt under Almetræer og Lønnetræer. Hvad er Skin, og hvad er Genskin; Fortid og Nutid flyder sammen i Aftenskærets Lysbrydninger:

Blomst af Balsaminen
skænk kun i mit Glas, hun sagde,
dette Genskin paa Dugen
er min Nydelse af Vinen.

— — —

Rognen staar rød op langs Holmenkollen; det er Høstens Lakstempel; endnu er det Sommer; men Brevet om at Høsten er i Vente er ankommet; der er ingen Grund til at aabne det; Byen synker mere og mere under Banelinien, Fjorden kommer tilsyne, Øerne, Aasene, Bogstadvandet derude, tilsidst Byen, en graa Murklynge med Dis af Røg over .... dér ligger Ullernaasen, Smestad ....

Fra Tryvandshøjden kan man se udover alle Bærumsaasene, Aasryg bag Aasryg i blaaskumrende Farver under Skyerne; de hviler, som jeg aldrig har set Aase hvile, i Linierne er der Hvile for Øje og Sind. Længst ude

blinker det i en Sø mellem Aasene; Skyerne driver, og Skyggerne skifter. Paa Fjorden ligger hvide Sejlere; en Damper gaar udover med et sort Røgslæb efter sig .... dér ligger de rygende Fabrikker i Lysaker. Og langt, langt derude er Skaugumsaasens blaa Profil .... Holdepunktet for alle disse Linier i Landskabet; baade det ydre og det indre.

Jeg saa efter Anemonerne ved Frognersæteren; men de var der ikke; det var forbi med deres Vigilie; Høstens Brev havde naaet dem. Det naar tilsidst os alle. Da er det, det gælder. Naar de gule Blade sner, og Høstens Violiner spiller. Da har Tiden indhentet dit Øjeblik. Da er det Modet, det gælder, det at fylde Illusionernes Verden med den Passion, der faar dem til at hævde sig tappert mod Virkeligheden.

Jeg ser ud mod Skaugumsaasen, der nu i Augustaftenens vigende Lys ligger derude klædt i staalgraa Silke, som et Punkt uden for Jorden; som et Fjæld, der rager op fra en anden og bestandigere Verden. Jeg mindes et mærkeligt Digt af Olaf Bull:

> Efter store smerter valgte jeg det, kjære,
> forat digtets slag skal falde mere tungt!
> Magten min var jordtat, men ved her at være
> søkte jeg mig selv et utenjordisk punkt!
> For mens du er vant at le og vederkvæges
> i en elskers arme, salig og tilfreds,
> vil en kæmper se, om Jorden kan bevæges
> fra et hjertes avgrund utenfor dens kreds!

Saaledes løftes Skæbnes tunge *Endnu* op af det sorgløse *Nu*. Og Kunsten, der var en Erstatning for Livet, har sejret over alle dets Krav, saaledes er det, at der bliver Vin af Druen. Men ogsaa kun saadan. Og du kan trygt møde Kulden, der kommer og alle afribbede Sommertræer .... der vil sne hvide Blade fra en Vaar i dit Hjerte. Du har fundet Stedet, et utenjordisk Punkt; du er ikke undervejs længere.

Saa svinder Oslo bag Skibets Kølvandsstribe, og som et Lyshav ligger Byen derinde, Lys opover Holmenkollen; Frognersæteren som et Lysslot højt deroppe; Skibet faar Fart, glider forbi den mørke Hovedø, Byen svinder mere og mere, men under en vældig Skyhimmel ser jeg Aasene derinde, Kolsaas og Stenshøgda; og nu sejler Skibet forbi Skaugumsaasen, mørk mod Mørket.

Rorkæderne rasler, der skramles med Skovle nede i Fyrrummet; Skibet glider forbi mørke Næs, Fjorden ud; det sidste jeg ser er Færder Fyr, der blinker; blinker længere, saa dukker det under i Havfladen.

Farvel Norge.

Farvel.

Næste Dag ser jeg atter Frederikshavn. Saa ned gennem Vendsyssel, Nørrejylland. Og ved Midnat naar jeg Fredericia. Der er længe at vente, helt til Kl. 3. Men Kl. 2,34 gaar Frederikshavnstoget. Jeg gaar derop; der er Travlhed, Rejsende kommer fra Københavnstoget. En Stabel Rejsegods læsses ind i Pakvognen. Forude staar Lokomotivet indhyllet i Damp; med smaa Ryk bevæges Urets Viser. 2,30. Konduktøren begynder at lukke Dørene. En ny Stabel Rejsegods er kommet og læsses ind i Vognen. 2,34. Stationsforstanderen er kommet ud med sit Flag. En Fløjte lyder. Og langsomt glider det lange Tog ud fra Stationen, faar Fart, Vogn efter Vogn; endelig glider den sidste forbi; de røde Baglygter forsvinder i en Kurve .... endnu kan jeg se det røde Ildskær fra Lokomotivets Skorsten. Toget har Fart paa nu; Nord paa, Nord paa ....

Og der Nord paa er der en ensom Grav i Lyngmarken, hvor Lyng suser under høje Høststjerner .... Jærhavet gaar stort mod de øde Kyster, Fyrene blinker i Nord og Syd .... Fanefjældene staar stumme mod den mørke Fjord, et lukket Rige, hvor Sommeren bor; Fanastrand med Vige og Næs, en Ørred, der slaar op i det

aftenblanke Vand .... men se ude over Askerlandet løfter Skaugumsaasen sin blaa Profil som et Silkesejl paa en Eventyrbaad paa Vej mod Cythere.

— — —

Langt borte hører jeg endnu Toget .... Lysøen med de milelange Gange og vilde Jordbær, der vokser langs Kanten, og i Bunden af Fjorden Lyseklosteret, Rester af Buer, nedfaldne Kapitæler, brudte Søjler og store Træer, der suser under Høststjernerne.

»Jul i Vestjylland« 1936.

BLOD OG AAND

EN TALE I SNOGHØJ

Paa en Festdag, som i Dag, er Lejligheden der til et samlet Syn paa Aaret, der gik. Det er naturligt, at dette samlede Syn deles i et *Udsyn* og et *Indblik*. Et Udsyn mod den Verden, hvori vi lever, den aktuelle Baggrund, hvorpaa vi gør vort Arbejde, og et Indblik i de Forudsætninger, der som noget konstant kan bære hele Byrden af vore aktuelle Bekymringer og Tvivlraadighed.

Først det sidste. Baade de faglige og aandelige Forudsætninger for vort Arbejde er *Per Henrik Ling*. Hans Syn paa Gymnastikken, ikke som et Maal i sig selv, men som et Vækstvilkaar for dét i Mennesket, der har med Karakter og Holdning at gøre. Dette er det enestaaende og noget som vanskeligt fattes udenfor Nordens Grænser, selv om man fra Japan og til Amerika beundrer, hvad vi kan faa ud af det, der kan ses i Gymnastikken. For os er den ikke et Maal for vor Skole og vor Uddannelse. Den er en Maade, paa hvilken folkelige Grundtanker ogsaa kan udtrykkes. Og de folkelige Grundtanker gaar ud paa at gøre Personligheden fri i sin Egenværdi. Derfor er Løsnet for vore Hold ikke Ensretning, men Retning.

Det var over Vallekilde, at disse lingske Grundtanker om Gymnastik som et Led i det folkelige Arbejde kom til Danmark .Det var »Nordlandertylften«, der udfra disse Grundtanker revolutionerede vor Mandsgymnastik. — Men samtidig blev ogsaa udfra de samme Forudsæt-

ninger Kvindegymnastikken grundlagt. Jeg vil her nævne *Sally Høgstrøm*, og i Dag især *Ingeborg Appel*. Det var Pionererne. Siden kom *Elly Bjørksten*, og Vejen var klar til Snoghøj og til Festen i Dag. Dette vil vi mindes paa vor Festdag. Denne Bro, der her er bygget mellem Tiderne og Slægterne, er ikke en aktuel og derfor interimistisk Pontonbro. Dens Piller er muret ned under de dybe Strømme. Det, der ikke ses, det er det, der bærer!

Fra Vallekilde kom i 80'erne denne Fornyelse. Og Manden, der stod bag, var *Ernst Trier*.

Dette Navn er det Hængsel, hvorom vort Indblik svinger og bliver til et Udsyn, til den aktuelle Baggrund, paa hvilken vort folkelige Arbejde tegner sig.

Han var Jøde. Der var næppe mange Draaber saakaldt dansk Blod i ham. Men dette forhindrede ham ikke i folkeligt set at være en af de ypperste Repræsentanter for en dansk national Rejsning efter 1864. Thi denne folkelige Rejsning, der bar Grundtvigs Navn, var ikke bundet til Blodet og Racen, men til Historien, Aanden og Poesien som et Udtryk for en Stræben mod Medmenneskelighedens og Universalitetens Fællesskab.

Vi vil i Dag med et Udsyn mod et Europa, der er tvangsbundet i Racens, Blodets eller de sociale Vilkaars Naturalisme: Nazismens og Kommunismens Europa, vedgaa Arv og Gæld til hin folkelige Anskuelse, der angaaende det nationale bygger paa Grundtvig: Det nationale er en aandelig Virkelighed, der ingen udelukker, som er tilgængelig for Modersmaalets poetiske og Fædrelandets historiske Tale.

Det var saaledes, at Jøden Ernst Trier blev dansk som faa. Han er Baggrunden for vor Fest i Dag, der jo vil slutte med et Spil om Jøderne i Udlændighed ved Babylons Floder.

Paa Baggrund af hans Virke i dansk national Aand vil vi nu se mod Europa. Og det vi ser er, at Jøderne atter

drives i Udlændighed, som maaske aldrig før i Historien. Det ulykkelige, dygtige, fædrelandsløse Folk drives nu med brutal Magt fra Hjem og Erhverv i Tyskland og Østrig. Blodets, Racens og Hjemstavnens Folk hævner sig nu grundigt paa Aandens, Universalitetens og Verdensborgerlighedens. Og Retfærdigheden raaber mod Himlen efter Barmhjertighed for det medmenneskelige, der løfter Mennesket i dets Værdi over Racers og Nationers Begrænsning. Vi skal tilbage til de værste Progromers og den mørkeste Middelalders Dage for at finde noget tilsvarende. Riger har rejst sig af Jord og Blod, som hine Kæmpeskikkelser i Nebukadnezars Drømmesyner. Men de staar paa Lerfødder som alt, der tror paa Kraften i Blodet og Naturen.

Jøderne blev i sin Tid drevet i Landflygtighed, men netop derfor saaledes at vinde det, de havde faaet af Naturen, endnu en Gang. Vinde i Aanden, hvad der var givet dem i Blodet. D. v. s. vinde for det universale, hvad der var givet dem i det nationale. Derfor bliver deres historiske Landflygtighed for os et stort Sindbillede, der belyser vor egen personlige og folkelige Situation i Dag: Det, du skal vinde, det maa du vinde to Gange. Første Gang, da er det Naturen og Nødvendigheden, alt det, du er bundet til: dit Land, din Hjemstavn, din Æt. Anden Gang er det Friheden og Aanden; da er det ydre og haandgribelige blevet en indre og uhaandgribelig Værdi. Eller anderledes: Du fødtes som Menneske, men for at blive Medmenneske, maa du genfødes. Ved Babylons Floder — som Jødefolket har vi været der, eller vi kommer der. Alt skal vi miste for at vinde det paa en Maade, der forvandler Ubestandigheden til Bestandighed og Blodets Røst til Aandens Tale. Her er vi inde ved det centrale i Jødefolkets Skæbne og Det gamle Testamentes Budskab til os. Det blev — og er — det adsplittede Jødefolks Opgave at løfte de grundmenneskelige Forhold, alt-

saa Universalitetens og Verdensborgerlighedens Ideer over Europas nationale Folkeslag, sætte Forsoningen mod Genstridigheden, Enheden i det menneskelige over Modsætningerne i det nationale.

Derfor vil vi ogsaa ved vort Spil i Aften hylde Jøderne og deres europæiske Indsats, og vi vil bekræfte deres Stræben efter et Medmenneskelighedens Rige, der er løftet over den national-babyloniske Forvirring, der nu varsler ilde for Europas Fremtid, saaledes som Nebukadnezars Drømme varslede ilde om det mægtige Rige, han havde skabt.

Ogsaa dansk Folkelighed blev genfødt i et Folk i Udlændighed, ogsaa det vi ejede af dyrebart i vor nationale Kultur blev prøvet i det sønderjydske Folks Kamp under Fremmedherredømmet, da vandt vi endnu engang, men paa aandelig Maade, det nationale, der var givet os i Blod og af Æt. Men ogsaa paa anden Maade fik hint babylonske Fangenskab verdenshistorisk Betydning. Gennem Udlændigheden og med Hjemlængslens Vé i Hjertet fattede Jøderne det som gennem Udlændighedens Profeter blev forkyndt, det som siden blev deres nationale Undergang og aandelige Opstandelse: at de gennem at hævde en indre Aandens Verden skulde bære Skyld af for Verdens egenmægtige Nationalstater. Thi det var hint babylonske Fangenskab, der modnede Jødefolket til at blive det Folk, hvori Kristus kunde fødes. I deres bevidste Stræben vilde de aldrig fatte dette og fatter det vel næppe nu; men Udlændighedsaarenes Profeter varslede saadan, at der blev Skæbne og Fremtid i Profetierne. Der var ikke alene Jeremias, men ogsaa en anonym Profet, man kalder Hjemkomstprofeten. De skal i Dag høre, hvad han siger og føle hvordan der i hans Budskab sker en Forvandling af et nationalt Haab til et verdenshistorisk Budskab. Han siger saaledes om den sande Herrens

Tjener: »Han vil blive en foragtet, ikke regnet blandt Mænd, en Smertens Mand, fortrolig med Lidelse, en saadan, for hvem man skjuler sit Ansigt, en foragtet, som vi ikke regnede for noget. Visselig, vore Lidelser bar han, vore Smerter tog han paa sig; men vi holdt ham for ramt af Gud, medens han dog blev gennemboret for vore Overtrædelser, knust for vore Misgerninger, Straffen blev lagt paa ham, at vi skulde have Fred, og vi fandt Lægedom ved hans Saar«.

Han talte — som ofte Profeter — mod en Mur af Mistillid og Vantro. Men han talte dybt ud af en Samhørighed med sit Folks inderste Bestemmelse og Skæbne. Historien indhentede siden hans Profeti.

Kristus sprængte den jødisk-nationale Messiasdrøm gennem sin Død; men gennem sin Opstandelse udløste han det Universalitetens Budskab, som blev hans Folks Kors og Krone.

Forgæves græd Jøderne ikke ved Babylons Floder; af deres Graad blev der Glæde! Forgæves bar de ikke Hjemlængselens Vé i Hjertet; af denne Hjemlængsel mod et Fædreland blev der Længsel mod Evighedens Strande. Forgæves varslede Profeten ikke; thi hvad der blev saaet i Forkrænkelighed og som et nationalt Haab opstod i Uforkrænkelighed som en Medmenneskelighed, der er løst fra alle ydre Betingelser.

Dette vil vi da mindes i Dag paa vor Fest. Et Guds Folk var Jøderne og er det. Nu er de atter i Udlændighed, pisket af den hedenske Nationalismes Svøber. Mørket sænker sig over Landene. Vi har Familiefølelse, Klassefølelse, Fagfølelse, Nationalfølelse, — vi har alt, hvad der skiller Mennesker og Nationer fra hinanden. Alt det, der fører til Krig mellem Mennesker og Nationer. Men det, der samler og gør os til ét i det at være Menneske, det fattes os i særlig Grad i vor Tid. Maatte da ogsaa

vi komme hjem fra vore Udlændighedsaar i Naturalismens Babylon. Og maatte vort Arbejde bæres af en Længsel mod den Universalitet og den Verdensborgerlighed, der som en Stjerne tindrer bag Skyerne.

»Kolding Folkeblad«, 1938.

NORDEN OG VI

FOREDRAG VED DET NORDISKE LÆRERMØDE PAA FANA

De Tider, vi gennemlever nu, indeholder i sig det kommende Aarhundredes Skæbne. Om dette er sikkert alle enige. Derfor er der ogsaa Skæbne i vort Valg mellem Tendenser, som behersker Tiden. Neutralitet her er et Forræderi mod Fremtiden. For det er det afgørende ved de store Tider i Historien, at deres Modsætninger ikke lader sig forbinde i et baade—og, — de kræver et Valg og et Standpunkt. Og vælger man det ikke selv, vil det blive valgt for En. Ideerne er af brandfarligt Stof. Meningerne derimod er Skillemønt som tilpasses Omstændighederne og Konjunkturerne.

Der er næppe nogen, som er uenige om, at det indre Pres i vor Tid, Ideernes Trængsel, er saa stort, at Begivenhederne er blevet Skæbne, d. v. s. har den absolutte Karakter. Det 20. Aarhundrede er begyndt. Ingen ved, hvor det bærer hen, hvad som skal staa og hvad som skal falde. Vi forstaar ikke den nye Tid, — de Tegn paa Himmelen vi ser, tyder mere paa Aftenrøde end Morgengry. Men vi har alle Undergangens Angst i os. Det nye er begyndt. Det gror ud af det gamle. Men hvad vil det blive, — Renaissance eller Ny-Fødsel? Skal det, som har sejret i Europa i Øjeblikket, ogsaa sejre i Fremtiden? Det er dette Spørgsmaal, som gør Begivenhederne til Skæbne. Eller er det saadan, at det 19. Aarhundredes Europa kulminerer og kæntrer i Fascisme, Kommunisme og Nazisme, saadan at den nye Tid ogsaa maa gaa gennem disses Tilintetgørelse for at naa frem.

— — —

Som Midtpunktet i det 19. Aarhundredes Udvikling staar *Personlighedsprincippet.* Og al Kamp for Frihed kan ledes tilbage til dette Princip. Den menneskelige Værdi er en Egenværdi og en indre Værdi. Det var dette Romantiken understregede. Hvad Mennesker er for andre laaner sin moralske Værdi gennem, hvad det er i sig selv. Og i den folkelige og politiske Kamp krævede man Frihed for den personlige Udvikling. Derfor blev baade den politiske og den aandelige Kamp en Kamp mod Autoritetsprincippet i Skole, i Kirke, i Stat. Maalet var et Demokrati, der i sit Statsprincip sikrer den personlige Frihed.

Det er her Krisen er sat ind. Saavel i Rusland som i Tyskland og i Italien har man vendt sig direkte mod saavel Personligheds- som Demokratiprincippet. Her bygger man paa et nyt Menneskesyn: Hele den menneskelige Værdi maales efter, hvad den betyder for Staten, ganske uanset hvad den betyder i sig selv. Aandelig og politisk Tvang er blevet Følgen, Ensretning for Statens og Magtens Skyld.

Inspirationen til dette Statsprincip har i Rusland været det sociale, i Tyskland og Italien det nationale. Men Virkningerne har været de samme. — — —

Det er overfor denne europæiske Virkelighed, at Norden staar i Dag og maa vælge. Valget maa falde let. Og det er i Valgets Stund, at vi her paa Fana kommer sammen fra de nordiske Lande for gennem det særegne at finde frem til en fælles Front: Nemlig her i Norden at bevare det 19. Aarhundredes Europa, som Europa har svigtet, vise at det er muligt at forbinde personlig Frihed og Statsstyre i Demokrati. Vi staar her paa Fana paa historisk Grund, paa den nordiske Folkehøjskoles Grund, dens Grundprincipper har ikke overlevet sig selv, men er maaske nu mere aktuelle end nogensinde.

Og gennem disse Grundprincipper er i Virkeligheden vort Svar til det nationalistiske eller kommunistiske Europa givet.

Den inderste Kerne i den nordiske Højskole er *Personlighedsprincippet*, og den er derfor — udover hvad den er som Kundskabsskole — en Vækkelsesskole. Den vil ikke vække til denne eller hin Form for nationalt, religiøst eller politisk Liv, men til en Selvudvikling, et Selvansvar. Derfor er Friheden den Livsluft, hvori den aander, og Frisindet den Aand, den handler i. Bliv, hvad du vil, tænk og tro, hvad du vil, men tænk og tro saaledes, at det tager Bund i din Sjæl, at det bliver absolut for dig. Man kan ikke laane Tro og Livssyn ved Autoriteter, de maa vindes paa eget Ansvar, de maa fylde Personlighedens Form ud og blive dens Passion. Dette er den nordiske Folkehøjskoles Vækkelsestanke. Thi det aandelige Liv i et Menneske er en Frugt af en Selvudvikling, en Selvtilegnelse af alle traditionelle Værdier. Alt det du er opdraget i, alt det du har taget paa Autoritet, alt det maa du vinde endnu en Gang, men saaledes at det bliver dit eget, saaledes at det tager Bund i dig. Dette er samtidig det revolutionære. For alt aandeligt Liv, som er personligt Liv, er altid revolutionært, vendt mod Fordomme, mod Vaner, mod Medløberi:

> Frihed for alt som stammer fra Aand,
> som ikke aves, men arges med Baand;

sagde Grundtvig. Respekt for det personlige Arbejde er det første Bud i den nordiske Højskole. Bliv dig selv! Lær at sige *jeg*. Alt, hvad der siden kommer, laaner moralsk Styrke af dette; bliv fri i dig selv, før du vil frigøre andre. Bliv absolut i dig selv, før du vil lære andre om det absolutte.

Men Sjælens Trang er ikke udløst i dette personlige.

Den higer mod et Fællesskab og efter at sige *du* og *vi*. Dette er det andet. Og det første Fællesskab vi møder er det nationale. Vær først dig selv, men vær ikke dig selv nok. Du tilhører et Land og et Folk. Den nordiske Højskole er en norsk, en svensk, en dansk, en finsk, en islandsk Højskole. Personligheden maa gro i noget, næres i en Muld. Denne Muld, dette Vækstvilkaar er det nationale. Men hvad betyder da dette? Hvad bærer Folkefællesskabet? — Det er *ikke* Fællesskabet i Udspringet, i Blod, i Stammefællesskabet, men er et Fællesskab i Overvindelse af Blodets og Stammens Tilbøjeligheder. Det er denne Overvindelse af, hvad Naturen vil, man kalder Kultur. Det nationale er Fællesskabet i denne staaende Kamp. Folkenes Natur er forskellig, derfor arter Kampen sig ogsaa forskellig i de forskellige Lande, og Kulturen farves ved denne Kamp med Naturen og dens Driftsvæsen. Vi har en dansk, en norsk, en svensk Kultur, som er blevet til paa samme Maade, men Kampen har artet sig forskellig.

Men ud af denne Kamp rinder en aandelig Virkelighed, som vi kalder Historie. Historien fortæller om Naturen som tugtes og Naturen som gaar over Optugtelsen. Det sidste er vel det hyppigste. —

Det nationale er altsaa set fra den nordiske Folkehøjskoles Side et Fællesskab, som giver sig Udslag i Historie og Poesi, som et Folks aandelige Kendsgerninger. Del Folkets Hverdag, dets Nød og Glæde, lad dig bære af dets Historie og løftes af dets Poesi og du er dansk, norsk eller svensk, ganske uanset dit Blodomløb. Lad os med Hæder i Dag mindes, at en af den nordiske Højskoles Pionerer var Jøden Ernst Trier, Vallekilde. Eller vi kan sige det hele ganske kort og klart: *Det nationale er aldrig et Maal for en Nations Stræben, men et Vækstvilkaar for det i Nationen, som higer efter at løftes over Naturbetingelsernes Begrænsning.* Og det er dette man

kalder det universale, det medmenneskelige, det verdensborgerlige.

At sigte mod dette er Folkehøjskolens Maal. Det er ikke nok at være national, og er man ikke andet, er det for lidt. Det nationale Syn maa fuldbyrdes i et universalt Syn. Og her er vi da kommet til det religiøse eller rettere det kristelige. Den nordiske Højskole er ikke kristelig i den Forstand, at den propaganderer for et bestemt konfessionelt Syn paa Kristendommen. Men den er kristen i den Forstand, at den arbejder ud fra kristne Forudsætninger og udløser en Kultur, som er en Frugt af Kristendommens Virke. For det var Kristendommen, som brød Racevældet i Europa ved at pege paa en aandelig Virkelighed, som ikke var en Forlængelse eller Sublimering af naturlige eller sjælelige Tilstande. »I er Grenene, jeg er Vintræet,« sagde Kristus. Dette Fællesskab brød Hjemmets, Familiens, Slægtens og Racens blodbestemte Fællesskab som det afgørende og satte et nyt ind, uden hvilket det andet vilde bryde sammen. For Familiefællesskabet som Blodfællesskab ender gerne med Familietvist. »Nu gives der ikke Jøde eller Græker, Træl eller Fri,« sagde Paulus. Overfor hans Budskab er de Forskelligheder, som Naturen sætter, ophævet. Grundtvig udtrykte det saaledes:

I Jesusnavnets Offerskaal
hensmelter alle Tungemaal.

Jeg husker, hvor Olav Aukrust var glad for denne Linie, som udtrykte hans Livsanskuelse. Selv har han udtrykt sit Syn saaledes: Et Menneske og et Folks Vej gaar fra *det lokale* gennem *det nationale* til *det universale*. Og vi kender her i Europa ingen anden Universalitet end den kristne. Det er for denne Universalitet, at det nationale er et Vækstvilkaar. Og den nordiske Højskole er derfor

en staaende Protest mod al Naturalisme og Materialisme. Tyskernes Racedyrkelse er ikke andet. Her er det nationale gjort til et Maal, og derfor er det blevet en Religion, og derfor er Nazismens farligste Fjende ikke Kommunismen, som er dens Konkurrent i Naturalisme og Materialisme, men Kristendommen, der da ogsaa i Tyskland bekæmpes med Ild og Sværd.

— — —

Det personlige, det nationale, det universale, det er Linien i den nordiske Folkehøjskole, og det er Grundlaget for den nordiske Opfattelse.

Det Norden, den vil hævde, er ikke det gamle Stamme-Norden, Mytologiens og Sagaens Norden, det kampglade selvhævdende Norden, men *det* Norden som blev til, da Kristendommen vendte sig mod alle disse Stammedyder, *det* Norden som kom ud af den historiske Proces, som vi kalder Middelalderen. Kampen mellem Tor og Hvide-Krist. Og det er da dette kristen-europæiske Norden, vi vil hævde mod det racebetændte Europa. Det frie Norden, som respekterer Personligheden som det første og afgørende, det nationale, som giver Vækstvilkaar for Universalitet og Menneskeværdighed, som samtidig er Ligeværdighed. Det er gammel Tale paa Højskolen, men en mere aktuel Tale gives ikke i Dag.

»Bergens Tidende« 1936.

DET NORDISKE SOM IDÉ OG VIRKELIGHED

TALE I HELSINGØR

Den nordiske Tanke er lige saa gammel som Historien. Det er en Strøm, der snart gaar dybt, snart spiller i de aktuelle Begivenheder. Men den er der stadigt. Den blev til Kalmarunionen; den gik under, eller rettere: gik mod Dybet i Kristian d. Andens Tvivlraadighed. Med Romantiken dukkede den op igen. Af en politisk Idé var der blevet en aandelig og kulturel. Thi Romantiken betød Retningen indad og tilbage for Nutidens og Fremtidens Skyld, betød Perspektivet, der skabte Rumfølelse i den aktuelle Hverdag. Indad til Personligheden, til Jeg'et som en skabende Verden og tilbage til Fortiden for at finde et Fodfæste i Nutidsstriden, det nationale, Folket til Forskel fra Oplysningstidens Patriotisme og kongetro Statsborgere. M. H. t. Grundelementerne i det menneskelige Sind kom det til at betyde, at Fantasi og Følelse blev trukket mere i Forgrunden, om end ikke paa Bekostning af Forstanden, saa dog saaledes, at man erkendte, at Hjertet har sine Grunde, som Fornuften ikke forstaar. Men Fantasien og Følelsen blev de Organer, hvorigennem man gjorde sig samtidig med den store Fortid og uddrog levende Kraft af dette Møde: Oehlenschlægers nordiske Tragedier, Grundtvigs Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord, hans Mytologi. Der laa i dette en Drift til at stille Nutiden ind i en Sammenhæng, saa den dermed fik baade Patos og Mod paa Fremtiden. Thi Romantiken var i sin Fortidsbegejstring slet ikke virke-

lighedsfjern; den vilde lægge Fortiden som Køl under Nutidens Skib for at det for Alvor kunde sejle.

Det var saaledes, at man opdagede Norden. Bag moderne Modsætninger laa der et historisk Fællesskab i det fælles Udspring, fælles Myter. Det laa da nær at bruge dette som Inspiration for en Tilnærmelse og gensidig Forstaaelse i Hverdagens løbende kulturelle og politiske Spørgsmaal. Det var dette *Tegnér* slog til Lyd for i Digtet »Nore« fra 1814, det var det, han atter gav Udtryk for ved Oehlenschlægers Lavrbærkroning i Lund 1829, hvor han udbrød: »Söndringens Tid er forbi«.

Men først i 40-Aarene træder Idéen fra Poesien over i Politiken. Og det blev først og fremmest Studenterne, som bar Bevægelsen.

Hvad man egentlig mente med Nordens Enhed stod uklart, det praktiske og det lyriske blandede man sammen. Paa en Følelse af Frændeskabet løftede Skandinavismen sig ind i Utopien; ved et bredfuldt Glas og under tændende Taler forsikrede Nordens Studenter hinanden om et ubrydeligt Sammenhold, og ind i Talen flød ogsaa Ord om Sammenhold i det rent praktiske, og det vilde bl. a. sige over for den Fare, som truede Nordens Grænser i Sønderjylland.

Et sent født, men ægte Barn af Romantiken var Skandinavismen. Den begrundede sin Eksistens i de nordiske Landes urgamle Samhørighed, et Følelsesgrundlag, som kom til Orde i Glosen: Brødrefolkene. Og Norden fik et dybere Indhold. Der kom Sus i Ordet, fordi det randede et vældigt Perspektiv: den aartusindgamle Folkestamme, som spaltet i trende sygnende Skud atter bøjede sig sammen, atter blev sig de Forudsætninger bevidst, som betingede Fællesskabet i Saga og Myte.

I Historien staar endnu en lysende Kølvandsstribe efter de store Studentertog; det skinner endnu af store Ord og de dyre Løfter, en begejstret Ungdom, som over Hver-

dagens Splid syntes at stirre mod evige Maal for Folkenes Velfærd. Der var Indvielse i dette. Ingen glemte trods dybe Skuffelser denne Begejstring. Den indviede Bjørnson og Ibsen til en Livsgerning.

Skuffelsen kom. 1864 kom. Og over Dybbølbjerg gik Skandinavismens Sol ned i en blodrød Aftenrødme. Og som en mørk Silhouet tegner Christoffer Bruuns Skikkelse sig mod Aftenskæret. Han og nogle faa andre bekræftede her i Gerning, hvad de i Feststunden havde lovet. Lydløst gled Skandinavismens Syner bort, bare nogle norske Digterord om Løgn i Gildesskrud blev staaende. Og saa et Drama: »Brand«, i hvis Hovedskikkelse Christoffer Bruuns Karakter er tegnet ind: Idealet, som higer mod Virkelighedens Ildprøve og som derfor forvandler sin Mand til en tragisk Heros. Hvert Land blev nu optaget af sit eget. Realismen kom, de praktiske Opgaver. Man havde brændt sig paa de store Idéer, nu hjalp man sig fra Dag til Dag. Kun enkelte holdt Liv i den skandinaviske Tanke, først og fremmest den nordiske Folkehøjskole, som fik Kraft af Nederlaget.

Nu taler vi atter om Skandinavisme, og De ryster paa Hovedet og henviser til Studenterskandinavismens tragiske Skæbne, ja. De henviser maaske endog til Karl Marx' bitre og forbitrede Kommentar til Bevægelsen omkring 1848. Han skriver: »Skandinavismen var den Form, som Danskerne brugte for at appellere til Svenskerne og Nordmændene om Hjælp. Men som det altid gaar den kristelig-germanske Nation: straks brød der en Strid løs om, hvem der var den ægte kristelige Germaner, den sande Skandinav. Den svenske erklærede den danske for at være fortysket og udartet, Nordmanden baade Danskerne og Svenskerne og Islændinge. Naturligvis, jo raaere en Nation er, jo nærmere dens Sæder og Levemaade staar den gammel-nordiske, desto mere »skandinavisk« skulde den være.« Og han tilføjer: »Med samme Ret som

Franskmændene har taget Flandern, Elsass og Lothringen og før eller senere vil tage Belgien, med samme Ret tager Tyskerne Slesvig; med Civilisationens Ret mod Barbariet, Fremskridtets mod Stabiliteten.«

Men imod disse kyniske Fornuftgrunde er Skandinavismen alligevel en moderne Realitet, ikke mindst som Værn mod den Civilisationens Ret til Rov, som Marx mente, at Tyskland var i Besiddelse af. Det var Verdenskrigen, som paa ny frigjorde den skandinaviske Tanke: Trekongermødet i Malmø, de nordiske Udenrigsministres Møde, Møde af Næringslivets Mænd, Kooperationen blev nordisk orienteret, nordiske Gymnasiastmøder, nordiske Studentermøder, Foreningen »Norden«, nordiske Gymnastikstævner, nordiske Højskolemøder, Kirkemøder, Arbejdermøder, liberale Møder o. s. v., paa de forskelligste Omraader har en skandinavisk Orientering gjort sig gældende. — Man har været forsigtig, ofte paa Vagt, ikke lovet noget, men man har følt, at Norden havde en Række Fællesopgaver og en Række Fællesinteresser, som kunde bygge Bro over de danske, norske og svenske Modsætninger.

De sidste Aars europæiske Udvikling har yderligere nærmet Nordens Lande til hinanden og givet en moderne Skandinavisme et ganske bestemt Indhold. Nu er jo Situationen den, at de nordiske Demokratier er truet af den europæiske Nationalisme, som hedder Fascisme og Kommunisme, som jo tillige er moderne Former for Imperialisme og dermed ogsaa Militarisme.

Faren i disse Retninger ligger i, at de er politiske Former, som en Livsanskuelse og en Menneskevurdering fremtræder i. Der er Korstogsaand i dem begge. Og begge fører Krig mod Romantikens Idéer om den frie Personlighed og dens Ret. Begge bygger derfor paa Staten og Førerprincippet og bandlyser den Opposition, som er

uløselig bundet til Demokratiet og den parlamentariske Styreform.

Nordens Sydgrænse er derfor mere end en Grænse mellem Tyskland og Danmark. Det er en Grænse mellem de nordiske Demokratier og de europæiske Diktaturer, mellem det 19. Aarhundredes romantiske, liberale og folkelige Arv og det 20. Aarhundredes revolutionære Nydannelser.

Bag den moderne Skandinavisme ligger der ud over alle politiske og sociale Modsætninger en fællesnordisk Vilje til at bygge videre paa dette demokratiske Grundlag, som bunder i et Sindelag til at unde Anderledestænkende Delagtighed i Sandheden. Ingen Klasse, intet Parti har den afgørende Ret i et Samfund. Det er ud fra dette, at Kravet springer om Frihed, Frisind og Fordragelighed. Parlamentarismen er trods alle Fejl et politisk Forsøg paa at etablere et frit folkeligt Ligeværdsprincip.

For Demokratiet er en Kultur. Dette glemmes ofte af dem, som besværer sig over Parlamentarismen. Demokratiet er en Frugt af en Udvikling, af en Humanisering. Der stikker Idéer i Demokratiet, som gør det til et Bolværk mod Klassekultur og Partikultur. Vi har i disse Aar set, at Klassekultur og Partikultur uvægerligt fører til Fascisme eller Bolsjevisme, i begge Tilfælde til Diktatur.

De nordiske Demokratier bunder i Troen paa, at Folket kan mødes i et Fællesskab bag alle Klassemodsætninger. Bryder denne Tro sammen, er Demokratiet dødsdømt. Arbejderdemokratiet vil da føre mod Kommunisme, Bondedemokratiet mod Fascisme. Det er dette, Nordens Demokrater nu véd. Og det er denne Viden, der er Livskraften i den moderne Skandinavisme. Det er europæisk Humanisme, den vil hævde i en Tid, da Barbariet og dets Metoder behersker det meste af Europa.

For der skal et vist Fond af Kultur til for at ville risikere en aaben Opposition. Det er altid lettere at

lukke Munden paa en Modstander med en Revolverkugle. Men da dræbes der mere end Manden. Det er selve Meneskeværdighedens Idé, som saares.

Den moderne Skandinavisme er saaledes i første Omgang en upolitisk Bevægelse, idet den blandt de tre store Partier, Højre, Venstre og Socialdemokratiet, søger at samle dem, som ud over de nationale eller sociale Interesser har en Forstaaelse af, at en Vilje til nordisk Gensidighed ikke alene styrker det danske, det norske og det svenske, det finske og islandske i dets særlige nationale Vækst, men ogsaa i paakommende Tilfælde giver Begrebet *det nordiske* et reelt Indhold.

Den moderne Skandinavisme er demokratisk, den er en gensidig Orientering paa et bredt folkeligt Grundlag og paa alle Samfundets Omraader. For dette er den eneste holdbare Basis for et Samvirke. Der maa begyndes kulturelt, førend der kan komme noget politisk-økonomisk ud af det.

Den gamle Skandinavismes Tragedie laa ikke alene i, at den var en ensidig Studenterbevægelse, men ogsaa i, at man stirrede sig blind paa det, som var fælles for de nordiske Folk. Enhver ny Skandinavisme maa begynde med nordiske Forskelligheder i folkelig og kulturel Forstand, altsaa »det nationale« om man vil, det danske, det svenske, det norske, det finske og det islandske. Disse Modsætningers frie Sammenspil er Fundamentet for et Samvirke.

Thi en Konjunktur- eller Frygtskandinavisme vil føre til Fordærv for alle Parter. Skandinavismen kan foranlediges ude fra, men den er en indre Vækst, og man maa gide at overvinde de kulturelle Forskelligheder, altsaa fra dansk Side forstaa det Svenske ud fra svenske Forudsætninger og det Norske ud fra norske og omvendt. Ellers er det haabløst. En Skandinavisme, som er et nordisk Sammenløberi paa Grund af en bestemt euro-

pæisk Situation, er dødsdømt. Principielt er det ligegyldigt for en sand Nordiskhed, om Tysklands Hersker hedder *Ebert* eller *Hitler*. Reelt kan maaske en Hitler i Tyskland aabne Øjnene paa dem, som mener, at med en *Ebert* var den hellige Grav vel forvaret og en nordisk Indstilling unødvendig. Skandinavismen er en Vækst, et Sindelag, den gror inde fra, det er en Kulturbevægelse før det bliver en politisk eller social. Det er altsaa en aktuel Situation gennem alle Tider og til alle Tider.

Men i disse Tider kan den blive skæbnesvanger, hvis vi over det, som skiller, glemmer det, som binder, det fællesnordiske, og som først for Alvor vindes, naar vi har arbejdet os gennem Forskellighederne og Modsætningerne. Ja, jeg tør sige, at den ny-europæiske Udvikling har gjort det nordiske Problem til noget af et verdenshistorisk Problem. I Ly af den økonomiske Depression gnaver saavel Fascismen som Kommunismen paa de nordiske Demokratiers Rødder. Og ingen har lovet os, at vi skal spares for det Kraftspild, en Revolution betyder. Og saa meget har vi lært af de sidste Aars Revolutioner i Europa, at hvem som end sejrer, bliver det Tab for den demokratiske Tanke.

Dette synes nu at skulle være Nordens Opgave: at være Stedet, hvor det nittende Aarhundredes Friheds-idéer og Folkeidéer skal overvintre, vise deres Bæreevne trods alt, trods Partifanatisme og Klasseegoisme. I Arbejdet for dette ligger den nordiske Skandinavismes moralske Indhold.

— — —

Vi er samlede her i Helsingør fra alle Nordens Lande, ja fra Randstaterne og England med, for at bekræfte hinanden i det, der binder og forbinder trods alle ydre Modsætninger. Den nordiske Arv.

Det er baade en historisk og poetisk Arv, udformet i det 19. Aarhundrede og i sit Kultursyn og Menneskesyn

et Svar ikke mindst til det Tyskland, der spørger efter det nordiske Menneske og som venter, at det snart vil træde ind i det germansk-ariske Blod- og Jordforbund.

Og dette Svar er da let og ligetil. Det nordiske Fællesskab laaner ikke sin Patos og moralske Styrke af et Fællesskab i Race, Blodomløb og Udseende. Den nordiske Samhørighed er et aandeligt Fællesskab. Og dette vindes ved, at Racens Idealer overvindes, ikke bliver Maalet for Udviklingen, men Vækstvilkaaret for en Menneskelighed, der ingen Racer og ingen Grænser kender.

Det er Norden, hvis kulturelle Arv vi i Dag forrenter, og den blev skabt, da Middelalderens Katolicisme overvandt Oldtidens hedenske Idealer, Slægtens og Stammens, og løftede Universalismens Ideal over Folkeslagene. Om dette vidner det gamle Karmelitterkloster her i Helsingør. Middelalderens Klostre her i Norden var Forter i den evige Strid med de nordiske Raceidealer, Hævnlyst, Kamplyst, Slægtegoisme. Siden kom Renæssancen, som satte Enkeltmennesket fri, rejste Personlighedsprincipet. Ogsaa om dette er der Minder her i Helsingør: Kronborg og Hamlet. Shakespeares Tragedie skildrer en Tvivlraadighedens Heros, der udhules og forgiftes i Energien af sit eget Vægelsind; men det er tillige et Drama om Personlighedens Fødsel. Hamlet er det første moderne Menneske. I sit dybe Nederlag peger han frem mod det Personlighedsprincip og det verdensborgerlige Syn, som siden Romantiken for Alvor skulde hævde.

Det var Tyskeren Herder, der som Romantikens Fader paa ny skulde begrunde dette Syn og dette Princip. Han pegede paa det nationale som et Folks historiske og mytiske Virkelighed; men for ham var dette nationale Vækstvilkaaret for Humanitet og Universalisme. Det sande nationale i et Folks Kultur er det, der kan give Tilskud til Verdenskulturen.

Dette er nu mere aktuelt end nogen Sinde. Og her er

Opgaven nu at hævde et Europa, som Europa har svigtet og forraadt i en brunstig Nationalisme, Imperialisme og Militarisme, der er forklædt Naturalisme, der har faaet en Feber, og en Passion af en Angst for Undergangen, af en Mistillid til Mennesket og Mistro til dets Værdighed.

Dette er Baggrunden for vort Møde, det er Nordens Tale gennem alle Retninger og Meninger. Du maa finde din Plads og hejse dit Flag, bryde ud af dine nationale og internationale Fordomme. Endnu kan vi trods alt tale om det frie Norden. Maaske er det vor Opgave at holde Nattevagt for Idéer, der atter kan bringe Forsoning mellem Folkene og bevare Friheden for den enkelte.

Vinden, der blæser fra Europa, er stik imod dette; jeg ved det, men jeg ved ogsaa, at det Europa, vi tilhører, vil gaa til Grunde, hvis der ikke stadig er nogle, der tappert tør hævde de overnationale Idéer om Humanitet og Verdensborgerlighed. Her er det ikke Spørgsmaal om de mange, om Grupper eller Partier, men om de enkelte, deres Karakter og Holdning, deres Mod, Frimodighed og Taalmod.

Nu er det, at det gælder, netop her i Hamlets By, at være eller ikke være.

»Politiken« 1937.

NORDEN OG EUROPA

I.

Man spørger ofte fra tysk Side, om vi her i Norden ikke snart kan besinde os paa det Race- og Blodsfællesskab, som man formoder maa være imellem os, og udfra dette stille os forstaaende overfor det i Sandhed verdenshistoriske, der er sket med det tysk-østrigske Folk.

Men overfor dette Spørgsmaal har man hidtil stødt paa en Mur, ikke af Mangel paa Forstaaelse, men af en bestemt Vilje til at ville bygge Samfundsliv og Statsliv op paa et andet Grundlag.

Denne fællesnordiske Vilje, der er de nordiske Demokratiers Patos og Basis, bør man fra tysk Side kende og erkende. Først som sidst; men helst snart. Thi at arbejde med Illusioner hævner sig altid. Vi er naturligvis interesseret i et godt Forhold til Tyskland og til det faatallige tyske Mindretal Nord for Skelbækken, men til ethvert godt Forhold skal der to. Og ethvert godt Forhold maa hvile paa en gensidig Forstaaelse.

Lad det da være sagt, saa det kan blive forstaaet: Skelbækken er i Dag en Grænse mellem noget mere end to Stater. Den er en Grænse mellem to forskellige Menneskesyn, Nordens og Tysklands. Det er ikke vor Sag at diskutere, hvilket der er det mest holdbare, og det der tjener Menneskeheden bedst. Det maa Tiden vise. Men det er vor Opgave at hævde vort, ærligt og uafkortet. Og man skal ikke være helt sikker paa, om der ikke ogsaa bag vor Opfattelse kan stilles Magt, Ukuelighed og

Uovervindelighed bag Ordet. Dette skal jeg siden komme ind paa. Jeg mener nemlig ogsaa, at der er Idéer, der nok i det ydre kan bukke under for Overmagt, men som dog alligevel ikke kan dræbes af Maskingeværer eller trampes ned af Hære, Idéer om Menneskeret og Menneskeværdighed, Idéer om Personlighed og Frihed.

Det var det 19. Aarhundrede, der for Alvor søgte at omsætte disse Idéer til Virkelighed.

Og det er Nordens Opgave i Dag at bevare, hvad der er vundet. Politisk kan det siges i et Ord: *Demokrati.*

Om dette er der ingen Uenighed mellem Nordens Lande og deres ansvarlige Regeringer. Man kan være Højre, Venstre eller Socialdemokrat, man kan lægge mer eller mindre Vægt paa Statens Indflydelse og Nødvendighed, men i Grundsynspunktet mødes alle i Demokratiet. Den enige Vilje til Demokrati er Nordens Tale til Europa af i Dag. Der er Forskelle nok mellem Nordens Lande, Modsætninger, kulturelt, socialt, militærpolitisk, men paa dette Punkt bekræfter de hinanden. Og Modsætningerne bliver netop den Spænding, der giver Enigheden Patos og Slagkraft.

Demokratiet, ja.

Hvad vil det egentlig sige? Det er lige til. Demokratiet bygger paa Personlighedsprincippet, d. v. s. et Menneskes Værdi er en Egenværdi og ikke afhængig af, hvilke ydre Retninger det slutter sig til. Og det er den demokratiske Stats Hovedopgave at værne denne Egenværdi. Derfor er Demokratiets Grundvold Frihed, Tale- og Trykkefrihed. Det er den demokratiske Stats Opgave at fremme Personlighedsudviklingen hos Samfundets Medlemmer. Thi alene denne frie Udvikling giver Indhold i en Nations Kultur. I ethvert Demokrati er den Stat bedst, der styrer mindst. De vanskelige, især økonomisk vanskelige Tider i Norden har givet Staten en

Indflydelse mere end godt er, men det forrykker ikke Grundprincippet.

Udfra dette Syn er vor Mindretalsordning i Sønderjylland skabt. Det er muligt, at man fra tysk Side er forbavset over vort Frisind, men man bør da paa den anden Side betænke, at netop denne demokratiske Mindretalsordning har forhindret en passioneret tysk Nazistsamling i Nordslesvig.

Men altsaa: set udefra Europa og især fra Tyskland er Norden i Dag Demokratiernes Norden og Skelbækken Demokratiets Grænse. Dette er Virkelighedens Forhold nu og ind i en uoverskuelig Fremtid. Thi hvad der findes af Nazisme, Fascisme eller Kommunisme er mikroskopisk ubetydeligt i Forhold til Folkets demokratiske Grundvilje.

Det var den politiske Form. Nu det nationale, det folkelige Fællesskab. Ogsaa her er Skelbækken en Grænse. Nordisk Nationalfølelse bygger ikke paa Blods- og Racefællesskab, men paa et historisk og et poetisk, d. v. s. et aandeligt, der ofte er vundet *imod* Raceegenskaber og Blodets Tilskyndelser. Selvfølgelig løber man ikke fra sin Natur; men den vindes ved at overvindes. Den er Vækstvilkaaret for Personlighedslivet. Saaledes ogsaa i Nationen; dens Naturelementer, der ytrer sig som Hjemstavnskultur og er et Udtryk for Folkets Særpræg, er det Stof, hvormed den nationale Kultur arbejder; men dens Maal er netop ud af dette at forarbejde det almene, det fællesmenneskelige, det der ogsaa hedder det verdensborgerlige. Det nationale i en Kultur er det, der kan give Tilskud til Verdenskulturen. Nordisk Nationalfølelse brydes naturligvis i mange Former, men inderst inde har den dog tværs igennem Partier og Meninger et Fællesskab i dette Syn. Det stammer ned fra Romantiken og dens Fader, den store tyske Digter og Tænker *Herder*. Han fastholdt, at Maalet for Folkenes Stræben var en Vækst i

Universalitet og Humanitet. Det var nøjagtig det samme hans danske Discipel, *Grundtvig*, mente med Udtrykket det folkelige. Det er ikke noget Naturprodukt, f. Eks. som Familiefølelse, altsaa et Udtryk for en Natursammenhæng, Blodets Baand o. s. v. Det folkelige er et aandeligt Fællesskab.

Se, derfor eksisterer Jødespørgsmaalet ikke for en folkelig Opfattelse af det nationale. Det at være en god Dansker har ikke noget med Blodomløb og Udseende at gøre. Lad os mindes dette i Dag. En af de ypperste Førere for dansk Ungdom var Ernst Trier, Vallekilde. Han var Jøde. En af Talerne paa det store nationale Skamlingsbankemøde i 1844 var Meir Goldschmidt, en Mand, der siden kom til at staa den sønderjydske og den folkelige Sag nær. Han var Jøde. Georg Brandes, der i sin Kamp for den sønderjydske Sag atter og atter satte sin Popularitet paa Spil i Tyskland, var Jøde. Og Helge Rode, der skrev Genforeningsskuespillet »Moderen«, hvori den nye Fædrelandssang: »Som en rejselysten Flaade« findes, hans Bedstefader var Jøde.

Lad os erindre alt dette med Stolthed. Med Antisemitisme kan man tale til et Folks Pøbelinstinkter, men ikke skabe en Kultur.

Der findes ingen Antisemitisme i Norden. Selvfølgelig findes der Tilløb hist og her, da der altid findes en arisk Uduelighed og Underlegenhed, der i høje Idealers Navn vil hævne sig, naar de træffer paa dygtige Jøder. Men naar alt kommer til alt er Nordens Kultur for fast i sin demokratiske Struktur til at Jødespørgsmaalet kan komme til at spille nogensomhelst Rolle. Og dertil kommer endnu et Moment: Den nordiske Videnskab er fri og uafhængig af Staten, derfor har Racespørgsmaalet ingen Interesse vundet. Det er nemlig ikke noget videnskabeligt Spørgsmaal men hører samme Steds hen som Astrologi, Alkymi, kloge Koner; altsaa noget der har de brede

Befolkningslags uhyre Interesse og Tiltro. Thi Race, hvad vil det sige? Skal det overhovedet betyde noget, maa man tale om ren Race. Kommer man først ind paa Racekrydsning, ender man i den mest haabløse Kryds- og Tværs-Ordsopgave, og Vejen er aaben til de store intetsigende men kun Forfængeligheden smigrende Generalisationer og Betragtninger af formodede Raceegenskaber. Men nu findes der i Europa kun Raceblandinger, mest i Tyskland, mindst i Norge og Sverige, hvor der hist og her skal findes rene Arier, eller saa godt som rene da, thi man kan jo aldrig helt sværge paa sine Forfædres Dyd. Vikingerne; de gamle Nordboer, der rejste til Jødeland .... naa, lad os ikke fordybe os i dette. Men lad os ganske kort sige, at Styrken i nordisk Nationalfølelse har intet direkte med nordisk Race at gøre, selvom naturligvis især vi lyshaarede, langskallede og blaaøjede har et eftertragtelsesværdigt fint Racestof i os. Styrken i nordisk Nationalfølelse ligger i Styrken i den nordiske Kultur og dens Fællesskab i medmenneskelige Idéer, den Universalitet og Humanitet, der løfter det hjemmegroede og stedgroede udover Vækstbetingelserne og ind i et mellemfolkeligt og verdensborgerligt Aandsliv.

Set udefra, altsaa i et Perspektiv, hvor de mange Nuancer og Mellembestemmelser forsvinder, er dette Nordens Tale i Dag. Og denne Tale har slet ikke noget at gøre med, at de nordiske Regeringer i Øjeblikket er socialdemokratiske. Nordens Højre-Demokratier og Venstre-Demokratier vilde gaa ind for det samme.

De nordiske Folk og Demokratiets Idé hører nu ubrødeligt sammen. Og enhver Trusel mod de nordiske Demokratier er en Trusel mod den nordiske Uafhængighed og den Mission, der er Nordens i Europa i Dag.

Lad mig slutte dette lille Kapitel om et stort og vanskeligt Emne med denne Sætning: Det nationale er aldrig et Maal for en Nations Stræben, men et Væksvil-

kaar for det i Nationen, der kan hæve og hævde sig til verdensborgerlig Gyldighed.

Dette er Frugten af en Udvikling i det 19. Aarhundrede, som det nu er Nordens verdenshistoriske Opgave at bevare og føre videre. For dette kæmpede Grundtvig, Wergeland og Tegnér. For dette kæmpede Brandes, Ibsen og Strindberg.

Og — endelig — dette Syn paa det nationale var Passionen og Ukueligheden i Sønderjydernes Kamp under Prøjserherredømmet fra 1864 til 1918. Det var dette Syn, der gjorde Hjemstavns-Nordslesvigerne til Sønderjyder. Det er det enestaaende ved denne Nationalitetskamp, at den inderst inde var en Kulturkamp. Og derfor blev den ogsaa vundet. Og Frugten blev ikke alene den uomstødelige Kulturgrænse ved Skelbækken men ogsaa en Mindretalsordning, der giver det tyske Mindretal Mulighed for at indbygge en Kulturkamp i Nationalitetskampen. Men nu et Norden set indefra.

II.

Set indefra træder jo Nuancerne og Mellembestemmelserne frem. Saa kommer jo det særligt svenske, norske, danske, finske og islandske frem. Og dette frembyder en Række Problemer i det rent praktiske Samarbejde.

Norden set indefra maa nu først ses paa den gamle Skandinavismes historiske Baggrund. Paa denne gamle Grund hviler en moderne. Det vil jeg gerne fastholde. Den gamle Skandinavisme havde mange Fejl. Den havde bl. a. et Islæt af ideologisk Fantasteri, som blev dens Fordærv. Men det samme gjaldt den Tid, den udfoldede sig i, Tiden mellem 1848 og 1864. Men den var sund i Bunden og i Udspringet. Og det er afgørende for os at vedkende os dette og denne Sammenhæng. Ja, netop

nu gælder det, da Europa vinder Kraft og Patos ved at bryde Sammenhæng. Revolutionerne er Historiens Nødudveje — de virker ofte som en Dram om Formiddagen; den stiver op og giver Illusioner om Kraft og Magtfuldkommenhed. Men det varer ikke længe. Saa kommer Reaktionen. Napoleon lader sig krone til Kejser, Stalin skyder Lenins Folk, Hitler afvæbner S. A.

Skandinavismen. Den er en Frugt af den store indgribende Bevægelse ved Aarhundredets Begyndelse, der hedder Romantiken. Den betød — kort sagt — Retningen indad og tilbage for Nutidens og Fremtidens Skyld. *Indad* til Personligheden, til Jeget som en fri og skabende Verden, det afgørende i et Samfund, og *tilbage* til Fortiden eller rettere: til en Følelse af Sammenhæng med den, gennem Historien og Poesien som levende Magter, altsaa til det før omtalte *nationale*, Folket som en levende og aandsbaaren Helhed til Forskel fra Oplysningstidens kongetro Statsborgere.

Personlighedsprincippet og Folkelighedsprincippet var det Dobbeltløsen, der satte det 19. Aarhundredes Udvikling i Gang. Det blev Kamp mod Statsprincippet og Autoritetsprincippet, det der nu hedder Diktaturprincippet, Førerprincippet.

Med Hensyn til Grundelementerne i det menneskelige Sind betød det, at Fantasi og Følelse blev trukket mere i Forgrunden om end ikke paa Forstandens Bekostning, saa dog saaledes, at man erkendte, at Hjertet har sine Grunde, som Forstanden ikke forstaar. Men Fantasien og Følelsen blev de Organer, hvorigennem man gjorde sig samtidig med den store Fortid og uddrog levende Kraft af dette Møde.

Oehlenschlægers Tragedier, Grundtvigs Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord, Geijer, Tegnér, Welhaven. Der laa i denne nordiske Fortidsinteresse en Drift til at stille Nutiden ind i en Sammenhæng, der kunde

give de løbende Spørgsmaal og Diskussioner ikke alene Patos, men ogsaa Vej ind i Fremtiden.

Thi Romantiken var ikke i sin Fortidsbegejstring virkelighedsfjern; den vilde lægge Fortiden som Køl under Nutidens Skib, for at det for Alvor kunde sejle, taale Nutidsstorme, krænge uden at kæntre. Det var saaledes, at man opdagede et indre Norden, Mytologiens, Myternes, Historiens og Poesiens Norden. Gennem Romantikens Poesi fik Ordet *det nordiske* et levende realt Indhold.

Men nu saa f. Eks. Grundtvig slet ikke Myterne som de første Udslag af Racens Selvbesindelse, dens Særegenhed og Naturejendommelighed. Tværtimod. Myterne er Folkeslagenes første Udtryk for Universalitet. Han siger om dette disse skønne Ord: »Kristendommen byder os en dyb universal Anskuelse af Menneskelivet i dets Forhold til Himlen og Evigheden; Grækenlands og Nordens Myter afbilder ligesaa universelt Menneskets Forhold til Jorden og til Tiden: det Forbigangne, Nærværende og Tilkommende, og Folkehistorierne ligger udbredte for os, saa vi kan se, baade hvad der passer til hvert Sted og den nærværende Tid ...«

Dette Citat er værd at mærke sig, ikke alene, fordi det viser, hvor dybt og afgørende Grundtvig var paavirket af Herder, men ogsaa fordi det sætter det nytyske, Ludendorffske Hedenskab i skarpt Relief. Myten er Udtryk for Racen, der stræber udover sine Naturbetingelser, en aandelig og poetisk Drift, der gennem Sindbilledet søger at fatte en Medmenneskelighed, der udfrir det menneskelige som en særlig Værdi af den dunkle Blod-, Race- og Slægtssammenhæng.

Det indre Norden, Romantiken opdagede, var Myternes universale Norden og den nordiske Middelalder, der var kronet af den katolske Kirkes kristne Universalisme.

Dette er Bunden i Skandinavismen. Gennem alle aktuelle, nationale, sociale og politiske Modsætninger kan Nordens Folk mødes i dette for alene saaledes at kunne mødes med andre Folkeslag, der paa deres særegne Maade forarbejder hint universale.

Paa deres særegne Maade, ja, her kommer vi til det, der har vakt saa mange Konflikter og skabt saa mange Misforstaaelser. Den særegne Maade, det er det, der har med Naturbetingelserne at gøre, Blodet og Racen om man vil, alt det, der gør Folkeslagene forskellige; et Udtryk for dette er Sproget, Modersmaalet. Her er vi ved den Side af Grundtvig, som kendes bedst, hans saakaldte nationale Gerning. Han fastholdt, at skal det blive til noget med din Verdensborgerlighed, maa du først for Alvor blive dansk og gaa til Bunds i det særegne, som nu det danske Folk udtrykker; det er paa dit Modersmaal, du maa føre Medmeneskelighedens Tale, ikke paa Latin. Alt dette er vel kendt. Det kan udtrykkes ligetil saadan: Du maa gøre dig til ét med dit Folk, saa først kan du vinde en moralsk Basis for at gøre dig til ét med Folkene.

Jeg har trukket Linierne noget skarpt op, i den historiske Udvikling er de naturligvis mere nuancerede, ofte bugtede ved at passere Aktualitetens Magnetfelt. Men den gamle Skandinavisme havde ikke alene sin Naturside, det geografiske, det sproglige, Brødrefolkene og det naturlige i en Tilnærmelse, men den havde ogsaa hint aandelige Indhold fra Romantiken, Fællesskabet i den mytiske Fortid, hvor netop det universale blev fastholdt. Historisk blev Skandinavismen et Led i den nationalliberale Bevægelse. Dens Udgangspunkt er det berømte Møde paa Skamlingsbanken i 1844, hvor de forskellige historiske Strømninger fandt det fælles Leje: de liberale Strømninger (der stammer ned fra den amerikanske Uafhængighedserklæring og den franske Revolution), de na-

tionale (der stammer ned fra Folkenes Rejsning mod Wienerkongressen og den hellige Alliances Reaktion), og endelig de nordiske (der var en Frugt af Romantiken og dens Levendegørelse af Nordens Oldtid). Snævert knyttet sammen med Sønderjyllands Skæbne blev altsaa den national-liberale Skandinavisme.

At fortælle dens Historie vil føre for langt her. Den blev tragisk, fordi der i dens Tilpasning i den aktuelle Historie kom et Element af Fantasteri, idet man forstirrede sig paa de ydre nordiske Ligheder og glemte Særegenhederne, det særligt svenske og norske. Man blev derfor i Handlingens Øjeblik overrasket af disse Særegenheders Indflydelse. De var ikke overvundet i en gensidig Forstaaelse men blot skubbet til Side i gensidig Begejstring.

1864 kom Krigen med Tyskland, en aktuel politisk Situation, der gennemhullede den nordiske Begejstring, saadan at de norske og svenske Særegenheder og Særinteresser traadte frem. Over Dybbølbjerg gik Skandinavismens Sol ned i en blodrød Aftenrøde. Hvert Land blev nu optaget med sit og sin sociale og politiske Særegenhed, Realismen kom, og de mange praktiske Opgavers Tid var inde. Man havde brændt sig paa Ideerne; nu var det Meningernes Tid. Alene den nordiske Folkehøjskole holdt Liv i Romantikens nordiske Tanker og bjergede dem frelst frem til den nye Tids Bred. Der er et historisk-poetisk Norden, som stadigt har et Ord at sige i en Tid, hvor den naturalistiske Nationalisme forgifter Europa, og Retfærdigheden næsten overalt maa banke paa lukkede Døre, i en Tid hvor de universale Tanker er hjemløse, og Ideen om Medmenneskelighed er blevet en Myte. Det synes nu saa, at den europæiske Situation har klaret den gamle Skandinavismes sande Grundforhold, saadan at vi nu kan bygge videre paa den, belærte af dyrekøbte Erfaringer om Spillet mellem det

almene og det særegne, det universale og det nationale, mellem Vækstvilkaaret og saa det Træ, der stræber mod Himlen med de fine, blinde Rødder nede i den særlige Jordbund men med Kronen frit udfoldet under de Stjerner og den Himmel, der er fælles for alle Folkeslag, der endnu tør løfte Øjnene fra Jorden og Stedet op mod Stjernerne og Evigheden.

Men hvordan en saadan moderne Skandinavisme med Rod i den gamle og indpasset i vor Tids aktuelle Situation, hvordan den ser ud, skal jeg nu i det følgende skitsere.

III.

Norden bestaar nu af fem selvstændige Lande, Sverige, Norge, Danmark, Island og Finland. Disse Lande har en mer eller mindre selvstændig Historie, i hvert Fald har de hver sin selvstændige kulturelle Skæbne. Med dette ydre og faktiske maa enhver moderne Skandinavisme begynde. De nordiske kulturelle Modsætninger maa gøres bevidste. Og det igennem en gensidig Forstaaelse, der ikke standser paa Halvvejen og nøjer sig med at dække over Vanskelighederne med Illusioner. I Viljen til denne gensidige nordiske Forstaaelse ligger samtidig Viljen til at bryde den nationale Begrænsning; thi det forholder sig saadan, at Forstaaelsen af andre altid lægger et Element af Objektivitet i Ens Selvforstaaelse. Det gælder ogsaa Nationer. Et alvorligt Forsøg paa at forstaa en anderledestalende og anderledestænkende Nation udfrier Nationen af en Række nationale Illusioner evt. den værste af alle, den at føle sig særligt udvalgt fremfor andre. Det er altid en sund Kur for Personer og Nationer at komme ud af den tomme Kredsgang stadigt at bekræfte sin egen Værdighed og Fortræffelighed ved Sammenligning med andre, oftest ved at nedvurdere andre.

En saadan nordisk gensidig Forstaaelse er det første og afgørende Programpunkt. Uden denne vil al Samvirke — og da især i Farens Stund — smuldre. Det bør vi have lært af den gamle Skandinavismes Sammenbrud. Tiden er i Sandhed inde nu til at der igen kan skabes Illusioner om nordisk Enhed. Der er jo snart ikke den Ting, der ikke er nordisk indstillet. Jeg gentager, og jeg vil gerne gøre det med det Eftertryk som snart tyve Aars Arbejde for Nordens Sag kan give: Begynder vi ikke med den gensidige Forstaaelse i Aand og Sandhed, er alt andet forgæves og en Katastrofe vil indtræffe, hvis en øjeblikkelig europæisk Situation kalder paa et samlet Norden. Og den gensidige Forstaaelse d. v. s. at forstaa Norge udfra norske Forudsætninger, Sverige fra svenske o. s. v., paa dette primære Omraade staar det yderst ringe til. Alle raaber paa Norden og nordisk Enhed, men gaar man dem paa Klingen, viser det sig gerne, at deres nordiske Interesse er en Slags Frygtskandinavisme, en Trang til nordisk Sammenløberi, det værste af alt og ikke mindst i Farens Stund. Sammenløberiet er altid Sammenholdets værste Fjende. Der er nemlig den Forskel, at et Sammenløberi er betinget udefra, af øjeblikkelige Konjunkturer; Sammenholdet er betinget indefra. Trygheden i Sammenholdet betinges af en Viden om, at den Idé, der er Sammenholdets Patos, vil evne at tvinge og betvinge de forskellige Særinteresser og netop saaledes, at de ved at betvinges forøger Sammenholdets Styrke.

At have Ryggen fri, som det hedder, ja, det er det, det gælder. Og i disse urolige Tider kan det komme til at gælde. Og det er den gensidige nordiske Forstaaelse, der skaber Sammenhold om det, der er mere og vigtigere end de fem Riger, og som gør, at man i en kommende Situation kan have Ryggen fri, eller rettere: Norden i Ryggen, ikke for Danmarks, ikke for det enkelte Riges

Skyld men for de universale og verdensborgerlige Ideers, der skaber et Norden af fem forskellige Stater.

Dette er Sagen. Man kan hytte sit Skind, men der er Ting, der er mere værd og uden hvilke ogsaa det at hytte Skindet taber sin moralske Interesse.

Jeg frygter nu mere end noget den nordiske Larm paa alle Fronter og i alle Partier. Jeg frygter den Forbrødring, der nu synes at foregaa, da vi jo unægtelig er henvist til hinanden. Jeg ved, at den holder ikke. Jeg ved, at naar det kommer til Stykket, saa er der store Afstande mellem Nordens Lande og ringe, ringe Vilje til at overvinde dem. Jeg kan kun tale paa Danmarks Vegne, men det skulde undre mig, om det stod stort bedre til i de andre Lande.

Dette Faktum er det store Faremoment i Øjeblikket. Man holder maaske nok Øje med hinandens Politik og sociale Udvikling, men hvad der ligger bag, og som betinger dette, Kulturudviklingen, er man saa temmelig uvidende om. Man studser blot over, at Svenskerne er anderledes end os, og at Nordmændene er det endnu mere. Men hvori dette bestaar, gider man ikke gøre sig klart. Deraf de mange Konflikter ogsaa i det politiske mellem Nordens Lande. Jeg skal blot nævne Grønlandssagen, denne pinlige og for alle Parter og især for Nordens Sag beskæmmende Konflikt. Vi bærer her i Danmark en stor Del af Skylden. Vi begreb ikke en Smule af denne Sags folkepsykologiske Forudsætninger, som var nogle helt andre om Nordmændene havde Ret eller ikke; de havde næppe Ret, juridisk set, men denne Sag var et Led i den omfattende næsten omvæltende Regeneration, der foregaar deroppe og som er ved at skabe et helt nyt af os saa godt som ukendt Norge. Havde vi begrebet dette, saa formoder jeg, at denne Sag var gaaet af i Stilhed. Og saadan er der mange Eksempler, der viser, at naar det kommer til Stykket, saa foretrækker vi Magelighed og

Illusioner fremfor det Arbejde, der virkelig skal til for at forstaa en Nation udfra dens egne Forudsætninger. Vi oversætter norske og svenske Bøger. Saalænge vi gør det, giver jeg ikke meget for en nordisk Begejstring.

Jeg skal nu prøve i nogle korte Rids at se fire nordiske Landes Udvikling indefra for for Alvor at pløje Modsætningerne og Forskellighederne op, altsaa for at vise, hvad der i paakommende Tilfælde kan overraske os, bryde frem under den tilsyneladende Lighed, og al det sentimentale Lirum Larum med Brødrefolkene, den nordiske Familie o. s. v. Jeg er bange for, at det gaar med denne Familiefølelse, som det plejer at gaa, hvor Blodets Baand binder; det er udmærket til Jubilæer, men det brister gerne i Skifteretten.

IV.

Nu først de to yderste Lande mod Nordøst og Nordvest, Finland og Island.

Finland — nu fri fra Russeraaget, saadan som Nordslesvig blev fri af Preusseraaget. Denne fælles Skæbne bandt mange stærke Baand mellem dansk Folkelighed og finsk. Finnerne er af en anden Race end de andre nordiske Folk, jeg tror nok, det er den finsk-ugriske Race, deres Sprog er ogsaa helt forskelligt fra Nordens andre Sprog og næsten umuligt at lære. — Men det er jo ikke Racerne, der binder Norden sammen, eller Sprogene, men Aand og Idé. Finland hører med. Det er da vel værd at klargøre sig dette Lands nationale Vej mod det nordiske og det verdensborgerlige. Kulturbroen til og fra Finland var i flere Aarhundreder Svensk. Det svenske Finland var det eneste, man længe saa, Runebergs, Topelius', Tavastjernas Finland. (Saadan som man længe, selv om Forholdet ikke er helt analogt, kun saa Bjørnsons, Ibsens og Lies Norge). Men med Romantiken begyndte

det egentlige Finland at vaagne, de tusinde Søers Land, der laa bag den finsk-svenske Skærgaardskyst. Det nationale, det særegne, det der bunder dybt i Race og Blod, og som higer efter Frigørelse. Det skjulte Finland begyndte at røre paa sig. Her er det, at den finske Højskole gør sin store Gerning. Den første blev oprettet i 1888 i Kongasala. Men før havde der været en Række Mænd, der satte et Livs Virke ind paa at gøre Finland kulturelt selvstændigt, d. v. s. løse det ud af Afhængigheden af svensk Kultur og vise, at Finlands Vej ud i Fremtiden laa paa den finsk-finske Linie. Denne Udvikling er Basis for finsk Kultur i Dag, og en nordisk Forstaaelse af Finland begynder med at forstaa denne Denne Rejsnings to Hovedmænd er *Elias Lönnrot* og *J. V. Snellman.* Det var Lönrot, der samlede en Række folkelige Heltesagn under Navnet Kalevala, der blev Finlands nationale Folkeepos, der spejlede Folkesindets Grundforhold, et Værk, man søgte tilbage til for at bekræftes i Udspringet og for at vinde Mod til at føre Folkets Skæbne frit og selvstændigt ind i Fremtiden. Senere udgav han en Række Folkekvad, Ordsprog og Tryleviser. Det stumme Land fik Mæle; dette var ikke alene Folklore, interessante Fortidsrester, men Folkets levende Tale. Ogsaa en folkelig Digtning begyndte at blomstre, f. Eks. Paavo Korhonen, men 1850 kom der en Forordning, der bremsede en videre Blomstring af den finsk-finske Litteratur, da man havde en Mistanke om, at det finske Parti nærede revolutionære Tilbøjeligheder. Først 1863 blev Forbudet ophævet.

Men den mest energiske Vækker af den finske Selvstændighed blev Filosofen I. V. Snellman. Han gik skarpt imod den svensk-finske Kultur, som han mente allerede omkring 1850 var i Forfald. Den eneste Vej ud i Fremtiden var en Nationalkultur og -litteratur paa Finsk. For denne kæmpede han heftigt og energisk med Mund og

Pen. Han udgav et Tidsskrift paa Fisk: »Landmandens Ven« og et paa svensk: »Saima«. Det sidste blev forbudt i 1846. Snellman skrev derefter i Elias Lönnrots Tidsskrift: »Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning«, der begyndte at udkomme 1847.

Sammen med disse to Hovedmænd er der en Række andre, der arbejder for at rejse en selvstændig finsk Nationalkultur. Her er ikke Plads til at udrede den finskfinske Bevægelses Historie. Men den bør kendes indgaaende af alle, der vil tale om en moderne Skandinavisme. Denne finsk-finske Nationalkulturs største Digter er *Alexis Kivi*, mere end nogen anden finsk Digter er han Landets Tilskud til Verdenskulturen gennem sit Hovedværk, Romanen »De syv Brødre«. Det er et finsk Sidestykke til Cervantes »Don Qijote«. Den er oversat til Svensk og bør snart ogsaa komme paa Dansk. Siden voksede der en hel Litteratur op paa Finsk: Juhani Aho, J. H. Erkko, P. Cajander, Päivärinta o. s. v. For os kun Navne, Finlands førende Digter i Dag er ud af den samme Stamme, det er *Sillanpää*, af hvem der er oversat en 3—4 Bøger paa Dansk.

Dette er Baggrunden for Forstaaelsen af den ofte bitre Strid i Dag mellem den finske Nationalkultur og saa den svensk-finske Kultur. Man maa her ikke glemme, at af Finlands Befolkning er over 90 pCt. finsktalende. Det er dette store og egentlige Finland, der nu er vaagnet; og som det i Norge var Tilfældet med Olav Duun, er Sillanpää den europæiske Linje i finsk Litteratur. Thi som nævnt: det er saadan det gaar til: alene med sikkert Fodfæste i det nationale kan man staa fast i et verdensborgerligt Syn. Foruden at forstaa dette egentlige Finland, der for Alvor blev født, da ogsaa Landet blev et selvstændigt Rige, bør vi naturligvis ogsaa forstaa Landets særlige politiske og militærpolitiske Stilling. Dets Frihed blev født ud af en haard og bitter Borgerkrig.

Dets Frihed er stadig truet af det store russiske Rige. Som Verdenspolitiken nu ligger an, kan det frygte Belgiens Skæbne i 1914. Ved vældige Jernbane- og Vejanlæg kan Russerne hurtigt føre Tropper til den finske Grænse, og derfra er der ikke langt over til Nordsøbassinet. Den finske Forsvarsvilje er levende og baaret af en indædt Beslutsomhed, som vi altsaa maa have en Række Forudsætninger for for Alvor at sætte os ind i. Men dette hører altsaa med til en moderne Skandinavisme, der naturligvis begynder som national Kulturforstaaelse, men som i Sandhed har sit Liv og sin praktiske Udfoldelse midt i en Verden, der er bestemt af aktuelle Faktorer.

— — —

Island — Sagaøen, hvis virkelige Kulturforhold ofte er skjult for Norden ved et Væv af falsk Romantik. Det er jo nok Sagaøen, men det er navnligt et moderne Folkesamfund, der har forrentet Kulturarven paa en ganske bestemt Maade. Forholdet mellem Island og Norden bliver egentlig kun Forholdet mellem Island og Norge-Danmark. Men det er til Gengæld ogsaa noget af det ejendommeligste, Norden kan opvise, men dette ejendommelige blotter almene Forhold, røber Love, der gælder hvert Sted i Verden, hvor Folk udvandrer og søger at slaa Rod i ny Jord. Det karakteristiske for islandsk Digtning fra Sagaernes Tid og lige til vore Dage er den faste Forbindelse mellem det lokale og universelle. Udover det særegne, det lokale og nationale peger den stadig mod det almene og det typiske, mod grundmenneskelige Forhold.

Denne Sans for det almene er forunderlig. Man skulde jo ellers tro, at Aandslivet paa den fjerne Ø vilde størkne i intim utilgængelig Særegenhed. Denne Sans for det almene og typiske hænger sikkert sammen med, at Øen blev bebygget af norske Udvandrere. Sagaerne er

Emigrantlitteratur. Længslen er Sjælen i dem, Trangen til at befæstes i Samhørighedsforholdet; Snorres »Heimskringla« blev derfor Sagaens Blomst. Og i denne blev Sagaen om Olav den Hellige Sjælen. — Og der er det ejendommelige ved al Emigrantlitteratur: at den bliver mere almen end den hjemmegroede, den saakaldte nationale. Jeg minder om O. E. Rølvaags store Emigrantsaga. Den er lokal i sin Nordlandspsykologi, intim og dybtgaaende, og dog er den almen og typisk i sin Menneskeskildring, hvad der bekræftes af dens Sejrsgang gennem de europæiske Sprog. Der er noget islandsk i dette. Det er Længselens Lue, der brænder i den, som den ulmede i Sagaen. Og Sagaen har altid direkte eller indirekte været Inspirationen for islandsk Litteratur, eller — hvad der i det afgørende bliver det samme — islandsk Almuekultur, kulturelt selvhjulpen som den altid har været gennem en Hjemmeundervisning, der ikke gjorde Traditionen til en Dødvægt, men en Livskraft.

Dette sikre Fodfæste i det lokale er Aarsagen til at de islandske Digtere i Slutningen af 18. og i det 19. Aarhundrede har en sikrere europæiske Holdning end de samtidige norske og danske. Jeg minder om det islandske Litteraturselskabs Oversættelse af Miltons: »Det tabte Paradis« og Klopstocks »Messias« og *Sveinbjørn Egilssons* berømte Oversættelse af Homer. Dette skete i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, af hvis Digtere *Bjarni Thorarensen* var paavirket af den tyske Romantik, og *Jonas Hallgrimsson* endnu dybere af Heine. Sammen med de tre andre Islændinge havde han i 1835 i København grundlagt et Tidsskrift »Fjølnir«, der er mærkeligt europæisk orienteret, selv om Hovedlandet var Tyskland. — Den moderne islandske Romans Fader, *Jon Thorroddsen*, er dybt paavirket af Scott. Den omtumlede *Benedikt Grøndal* er selv Europæer (Redaktør i København og Belgien, siden Adjunkt i Reykjavik), *Steingrimur Thor-*

steinsson er Oversætter i stor Stil ikke alene af græske og latinske Oltidsskrifter, men ogsaa af »Tusind og en Nat« og H. C. Andersens Eventyr. *Matthias Jochumsson* er et samlende Udtryk for denne paa en Gang lokale og verdensborgerlige Linje. Gennem sine Skuespil og Digte er han Nationalskjald, men samtidig aabner han Dørene ud mod den store europæiske Literatur gennem Oversættelser af Shakespeare, Tegnér, Ibsen og Byron. — *Grimur Thomson* færdedes som Legationssekretær over det meste af Europa, udgav Bøger om fransk Digtning og om Byron. Siden købte han Gaard paa Island og fik før sin Død udgivet en Digtsamling, der rummer noget af det mest intime i islandsk Lyrik.

Den samme Linje er ogsaa klar under Realismen, der kan dateres fra 1882, da fire islandske Studenter i København sendte Tidsskriftet »Verdandi« hjem. Her er Oversættelser af en Novelle af Kielland og af Brudstykker af Ibsens »Brand« og en Novelle af *Gestur Pålsson,* den nye Retnings første Mand, satirisk og skarp i sin Iagttagelse som Kielland og Maupassant. Men i Modsætning til i Danmark kommer der ikke Kamp mellem den gamle og den nye Digterskole. De Unge fortsætter naturligt, hvor de Gamle slap. Den mest yderliggaaende er *Torstein Erlingsson,* der forsøgte at føre Brandes' Idékamp ind i islandsk Kultur. Han kræver Problemerne sat under Debat og kæmper for den frie Tanke og social Lighed. Men i sin Lyrik er han helt lokal og intim, han griber til Almuekulturens gamle Rimformer som han fylder med ny Skønhed. Der er *Einar Hjørleifsson Kvaran* (af hvem »Overmagt« og »Guld« er oversat) og *Jon Trausti* (af hvem »Imod Strømmen« og »Hedegaarden« er oversat). Endelig skal nævnes den store Lyriker *Einar Bendiktsson,* hvor atter Spændingen mellem det nationale og verdensborgerlige giver Digtene Spænding og Glød. Dermed er vi kommet frem til de dansk-skrivende

Islændinge: Sigurjonsson, Gunnarsson, Kamban, Gudlaugsson. De har alle ført friskt Blod til den nationale danske Litteratur, hvis Fare — og Styrke — var Psykologien og Interiørskildringen, der ofte angreb den episke Linje og Holdning. En stor Del af dansk Litteratur er skrevet af geniale Særlinge: Kierkegaard, I. P. Jacobsen, Bang, Kidde o. s. v. Derfor har vi været glade ved den friske Vind fra Sagaøen, hvor fjernt Folket dér ellers kan staa os; men Almensynet hos Digterne har gjort det fremmedartede, særlige og særegne menneskeligt nærværende og medmenneskeligt nærende; jeg minder her om Gunnarssons Hovedværk: »Salige er de Enfoldige«.

Jeg nævnede Spændingen mellem det universelle og det lokale som det typiske for islandsk Kultur i nyere Tid. At denne Spænding blev frugtbar kommer af, at der bag den officielle islandske Litteratur og Kultur i det 19. Aarhundrede ligger en mer eller mindre anonym Almuekultur, som er den allervigtigste for en nordisk Forstaaelse af Island i Dag.

Denne Almuekultur, der i Finland kronedes af et Geni som Kivi, og i Norge af et Geni som Olav Duun, har ogsaa sine litterære Vidnesbyrd paa islandsk Grund i to Digtere som *Sigurdur Breidfjörd* og *Bólu-Hjalmar*. De naaede aldrig frem i den officielle Litteratur. Men mere end den viser de, hvor Island ligger. Breidfjörds »Numarimur« vil altid beholde sit høje litterære Værd; det er fra dem, der gaar en direkte Linie gennem Almuekulturen og ned til Sagaens Patos og Passion, det samme gælder Bólu-Hjalmars Vers og ikke mindst hans mægtige Digt til Islands Tusindaarsfest.

Med dette skjulte Island maa der begyndes, hvis man vil forstaa de afgørende Linier i det officielle og moderne. En poetisk Skildring af dette har den unge Digter Halldor Laxness givet i sin sidste Bog »Verdens Lys«.

V.

Sverige ligger os jo nærmere end de to andre Lande, ogsaa m. H. t. Forstaaelse. Og dog er Øresund bredere end man tror. Dybt fra indre, svensk Kultur arbejder der Kræfter, der stadigt giver sig Udslag i den moderne Kulturs Holdning udad og indad. Og disse Udslag er helt anderledes end de danske. Jeg skal fatte mig kort. Det, der først springer i Øjnene, naar man møder svensk Kultur, er Statsidéens levende Magt, Institutionernes, Symbolernes Magt. Blandt Nordens Lande er Sverige det Land, der er fastest i kulturel Sturktur, og det hænger sammen med, at Følelsen for Folket som Statens Indhold stadig har været stærk. Det gaar helt tilbage til Karl den 12.s og Gustav Adolfs Dage.

Her er vi folkeligt set inde paa en meget væsentlig Forskel mellem Danmark og Sverige. Det moderne Danmark, saadan som det udfolder sig i vort Demokrati, er fremgaaet af en Folkevækkelse, der stod i skarp Opposition til Statsprincipperne, i politisk Styre (Estrup, Provisorieaarene), Skole og Kirke. Bag alt dette staar Grundtvig. Han er det moderne Danmarks Fader. Og han saa overalt en Fare for Aandslivet i Statsstyre. Han kæmpede for Friskole, Frikirke, frit Folkestyre, hvor den Stat var bedst, der styrede mindst. Dansk Liberalisme har udviklet sig i Grundtvigs Tegn. Følgen er blevet, at vi har et rigt Folkeliv, men en svag Stat. Eller rettere: vor Sans for Staten og dens Nødvendighed (i Modsætning til Folkelivet og dets Frihed) er svagt udviklet, hvad der naturligvis gør det svært for os i disse vanskelige Kriseaar baade indenrigs- og udenrigspolitisk. Tiden kalder paa Staten som det aktive Udtryk for Folkets Fællesvilje, der jo kun kan eksistere, naar den vindes fra den personlige Selvstændighed.

Anderledes i Sverige. Der kender man ikke til Folkevækkelse (undtagen i speciel religiøs Form, Schartauia-

nerne f. Eks.). Svensk Liberalisme blev som Aarene gik organisk indarbejdet i svensk Statsstyre. Den revolutionære Opposition mod Statskirken, der i Danmark gav sig Udtryk i Frimenigheder og Valgmenigheder, Sognebaandsløsning o. s. v., blev i Sverige evolutionær. Omdannelsen blev indenfor selve Statskirken, dette gav sig tilsidst Udtryk i den saakaldte ungkirkelige Bevægelse, hvis typiske Udtryk i Dag, efter Nathan Söderbloms Død, er Manfred Björkquist. Men disse Forudsætninger betingede ogsaa Nathan Söderbloms enestaaende Stilling. Det var ikke alene hans eget Geni, der skabte hans store Indflydelse i den protestantiske Verden, det var ogsaa det Fodfæste, han havde i den svenske Kirke, der stadig føler sig som Gustav Adolfs Arvetager. Dertil kom indenfor hans eget Lands Grænser ogsaa, at selve hans Embede som Institution betød noget. Det kender vi ikke i Danmark, hvor Bisperne er en Slags kirkelige Kontorchefer og faktisk ingen aandelig Indflydelse har udover den, de rent personlig kan øve.

Sverige har ingen Folkevækkelse som den danske. Derfor er f. Eks. de svenske Højskolers Skikkelse og Skæbne en helt anden end i Danmark. Den er nærmere knyttet til Staten og saavidt jeg ved skarpere kontrolleret af denne. Den arbejder mere for etisk national-religiøs »Bildning« end for Vækkelse til frit personligt Liv. Og det *maa* den gøre i Følge hele den svenske Kulturs Struktur. En Højskole, som den danske, der nogenlunde er fri af kirkelig og statslig Indflydelse, og som hviler frit i en dansk Folkevækkelse, kender Sverige ikke. Opdragelse, Dannelse er den svenske Højskoles Løsen. Og maa være det. Vækkelse, Frigørelse er den danske Højskoles Løsen, hvor den endnu har Forbindelse med Grundtvigs og Kolds revolutionære Grundtanker. Set saaledes kan i Sandhed de to Landes Højskoler lære meget af hinanden.

Nogenlunde det samme gælder Norge og Sverige, selv-

om den norske Gisle Johnsons Pietisme fik kvalt Grundtvigianismen i Norge. Norge havde sin nationale Selvstændighedskamp, der forbandt sig med en Kamp for Folkestyret. Men det var jo imod Sveriges Konge- og Statsstyre: Unionskampen. Den er lykkeligt bragt til Ende og har næppe nedfældet Bitterhed mellem de to Nabofolk. Norge og Sverige er i den Forstand færdig med hinanden og er derfor efter 1905 kommet hinanden nærmere og nærmere. Ganske anderledes er det med Norge og Danmark. Men derom siden.

Denne faste Struktur i den svenske Kultur har ogsaa givet sig kultur-politisk Udtryk i det, man kalder Storsvenskhed. Det er en Realitet, et særligt Sindelag eller Mentalitet som er utænkelig i Danmark eller Norge. At karakterisere denne er ikke let i faa Linier. Jeg vil kalde det en national Verdensborgerlighed med et lille Gær-Element af nordisk Imperialisme. Det er en konservativ Europæisme, f. Eks. i en Skikkelse som Verner von Heidenstam eller Sven Hedin. Det er typiske Svenskere, utænkelige paa dansk Grund, hvor Europæismen gerne er radikal-liberal og Konservatismen i hvert Fald ikke europæisk. Den nævnte Statsfølelse er den moralske Basis for Storsvenskheden. Dertil kommer en Ting, som kan virke beskæmmende for os i Danmark. Det er den levende Sans for Historie som Hverdagslivets Patos. Det kender vi desværre ikke stort til i Grundtvigs Fædreland, hvor vor Historiefølelse gerne smuldrer ind til Anekdoter, Psykologi eller Demonstrationer paa social Udvikling. Af Sverige kan vi lære, hvad Historie virkelig betyder som et aktivt nationalt Element i Hverdagsstriden. Denne Følelse af Forpligtelse overfor Historien er Storsvenskhedens Patos, derfor er Heidenstams »Karolinerne« dens Epos.

Og paa denne Maade kommer vi efterhaanden ind til en sammenfattende Grundbestemmelse af svensk Væsen.

saadan som det ytrer sig som Udslag af den kulturelle Struktur. Svenskerne er det *episke* Folk i Norden; det har en levende Følelse for en Sammenhæng, der bærer — og derfor kræver noget af dem, der bærer. Deraf det ridderlige. Nordmænd er det dramatiske Folk. Det har altid arbejdet og arbejder med Modsætninger, der ikke helt vil forliges, og som derfor slaar Gnister. Danskerne er det psykologiske Folk. Vi har derfor ofte en selvødelæggende Evne til at forstaa. Ja, nu og da kan vor Forstaaelse af andre svække vor Handling og retfærdige Selvhævdelse. Det bør Norge og Sverige ogsaa forstaa.

Staten, Pligten, Lydigheden, det episke, det nationale med europæisk Horisont, alt det blev i det 19. Aarhundrede samlet i en saa typisk svensk Skikkelse som *Tegnér*. Studiet af Sverige maa begynde med Studiet af ham, hvordan han forvalter saavel de europæiske som de nationale Strømninger. Han er lige saa typisk for Sverige, som Grundtvig er for Danmark. Som denne bærer han et helt Aarhundrede. Man kan mærke Udslag af hans Skikkelse og Virke den Dag i Dag, formende og omformende. Over hans Elev Rydberg strømmede hans Indflydelse og Idéer ud i moderne Former. Nu forstaar man maaske, hvorfor Strindberg kom til at virke saa anarkistisk revolutionær. Han maa ses paa Baggrund af det Folk, han virkede i.

Og endelig endnu et. Der findes ikke i Sverige i samme Grad som i de andre Lande, da især Norge, Finland og Island, det jeg vil kalde et skjult Sverige, en Almuekultur, der ikke kom i Funktion til den officielle. Selvfølgelig findes der en Almuekultur, men den synes at have befundet sig vel i den svenske historiske Sammenhæng. Her er en af Grundene til, at Sverige først nu har faaet det, jeg — tænkende paa Duun, Tvedt, Gravlund, Skjoldborg o. s. v. — vil kalde en Folkelivsskildring. Og hvor den er bedst, er den mere socialt end psykologisk bestemt.

Thi Selma Lagerlöfs »Jerusalem«, Frödings Digte, Karlfelts »Dalmålninger« er kun i uegentlig Grad Skildringer af Folket. Saa er der naturligvis Ernst Ahlgrens »Fra Skaane« og Strindbergs »Skærgaardsliv«. Men ellers .... Derimod har Landet i Dag en rig rent socialt inspireret Litteratur. Men ellers har Sverige mere end Norge og Danmark været den rene Digtnings Land, Poesiens Hjemstavn; her mærker vi atter Tegnér. Men det vil føre for vidt nøjere at bestemme dette. Ellers kunde det være interessant at drage en Sammenligning mellem svensk og dansk Naturlyrik. Den danske er gerne fordækte Sjælemalerier i Naturbilledernes Klædebon, mens Sverige virkelig ejer en direkte Naturlyrik, plastisk og anskuelig. Eller man kunde sammenligne Karlfelt og Aakjær. De har saa mange ydre Ligheder, den en Dalarne og Siljan, den anden Fjends Herred og Karup Aa. Men dog er de Modsætninger. Aakjær er primitiv og enfoldig med Rod i Visen og Salmen. Karlfelt er en raffineret Artist, en som Dalkarl forklædt Gustavian ....

Saadan kunde man blive ved. Men dette enkle Rids skulde kun tjene til at vise den dybe og afgørende Forskel, der er mellem svensk og dansk Kultur.

VI.

Men det vanskeligste Land at forstaa — udfra indre Forudsætninger — er Norge. At Sverige er noget for sig og i sig selv, indrømmer man gerne. Men at Norge kulturelt er noget mere og mere afgørende end en videre Udvikling af dansk-norsk Fælleskultur, det vil man nødigt indse. Jeg tror at tør sige, at man Norden over regner med, at Norge er Bjørnsons, Ibsens, Kiellands og Lies Norge. Det er det naturligvis ogsaa, men hvad det er mere, er det mest afgørende for en sand nordisk Forstaaelse. Og det er navnlig her, man støder sig paa den

store Sprogstrid mellem Landsmaal og Rigsmaal. I Forstaaelse af, hvad der ligger bag ved denne Strid, ligger tillige en Forstaaelse af det, der nu indefra betinger Norges Placering i et nordisk Samarbejde.

Jeg skal først svare paa nogle staaende Indvendinger. Man har villet sammenligne den lille Sprogstrid, vi har haft gaaende her i Danmark om store og smaa Bogstaver, Skriftsprog og Talesprog o. s. v., med den norske. Det er saa forkert som vel muligt. Den danske og norske Sprogstrid har overhovedet ingen Lighedspunkter. Udslagene kan minde om hinanden, men det kan kun forvirre den, der intet aner om de vidt forskellige Forudsætninger. I Danmark har vi nemlig et Rigssprog, der kan rumme alle; det har Norge ikke, og det er derom, Kampen staar. Men der sker dette, at Dansken dør mere og mere ud af norsk Kultur og Sprog. Den har længe været en halvvissen Gren. At denne beskæres saa meget som muligt, kan vi kun hilse med Glæde.

Det er Bjørnsons og Ibsens Sprog, der dør ud, vil man med litterær Forfærdelse sige. Ja, det er sikkert og vist. Bjørnsons Sprog dækkede ikke Norge, da han levede, og dækker det endnu mindre nu. Og han prøvede skam at fornorske det saa meget, han kunde, forandre Stavemaade, optage Dialektord o. s. v. Han følte, at en radikal Fornorskning af Rigsmaalet var nødvendig, hvis det ikke skulde blive et helt dødt Sprog og gaa paa Museum som Erindring fra Dansketiden. Hans Alderdoms Fejde mod Landsmaalet var reaktionær og kortsynet. Tiden selv har dementeret den. Sprogligt set var Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie Fælleskulturens glimrende Finale. — Nu staar Norge oppe i en frisk og frodig Udvikling, hvor det gærer og gror, nu har det for Alvor sin April, hvor det gamle falder og det nye bliver til.

Der er Rengøring i hele Huset, Rester af gammelt Spindelvæv fra Dansketiden fejes ud, Vinduer slaas op, lidt

voldsomt, der gaar nogle Ruder og Tallerkener. Men jeg kunde have undt Bjørnson at opleve dette, et Lands nationale Genopstandelse og Selvstændiggørelse. Det vilde have frydet Patrioten i ham, selv om Norges Vej ud i Fremtiden gik paa Tværs af hans Meninger. Disse har nu kun historisk Interesse og hører til Tiden før 1905. Da kom jo Norge ud af Unionen med Sverige. Tiden til nu er gaaet med at komme ud af den kulturelle Union med Danmark.

Og det har været en Oplevelse at følge denne Udvikling, eller rettere denne kulturelle Afvikling af den danske Kulturindflydelse. Det nye Retskrivningsforslag er en Milepæl paa Vejen fremover mod et kulturelt og sprogligt selvstændigt Norge, et Norge, der kan give sine Digtere et Sprog, der kan naa alle, i By og paa Land. Men lad os nu fremstille Sagen saa klart og kort sum muligt. De mange Illusioner, de to gamle Nabolande har om hinanden, bør afløses af Sandheden om hinanden. Ikke mindst vi, der sidder trygge i vort Rigssprog, bør forstaa denne Side af norsk Selvstændiggørelse, saa vil mange af de Misforstaaelser, der nu forpester Luften mellem de to Lande, bortvejres. Thi jeg mener, at dette samtidig afslører Grundbetingelserne for Holdbarheden af en moderne Skandinavisme. — Vi har jo nemlig før brændt os paa et Forsøg paa nordisk Samvirke.

— — —

Men til Sagen. For det første: Norge har intet Rigssprog som f. Eks. Sverige og Danmark, d. v. s. et Sprog, der er Frugt af en kontinuerlig Udvikling gennem Tiderne, og som dækker hele Landet, et Sprog, der stadig næres af Dialekterne og den daglige Tale, de Dialekter, op af hvilke det har rejst sig, saadan som f. Eks. Dansk har rejst sig op af den skaansk-sjællandske Sprogform, men gennem Tiderne optaget saa meget Jydsk i sig, at jydske Forfattere til fulde kan røre sig i det. Dette er

Grunden til, at der aldrig har været Tilløb til en jydsk Dialektrejsning mod Rigsmaalet. Blicher, Aakjær og Johs. V. Jensen skrev nok jydske Dialektdigte, men de skulde meget have sig frabedt et Forsøg paa at gøre Hovedlandets Dialekt til Rigssprog.

Et saadant rummeligt Rigssprog har Norge altsaa ikke. Man havde det naturligvis i Middelalderen. Men saa kommer Foreningen med Danmark. Dansken trænger ind og fortrænger ofte med Vold og Magt det norske Rigssprog; Dansk bliver Kirke- og Lovsprog i Norge. Dette danske Sprog sætter sig naturligvis fast særlig i Byerne, siden blev Embedsmandsklassen Bærer af det og dets dansk-norske Kultur, hvis egentlige Grundlægger er Holberg, og hvis glimrende Afslutning er de fire store Digtere: Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie.

Det norske Rigssprog blev fortrængt ud i Dalene, dér blev det bevaret, forsprængt i en Række Dialekter, selv om dette Udtryk ikke passer. Norge har ingen Dialekter i den Forstand, som vi f. Eks. taler om jysk og sjællandsk Dialekt. De norske Dalførers Sprog er Sprogidiomer, det gamle Rigssprog, der lever videre, da det blev skubbet til Side som Kultursprog.

Kultursproget blev Dansk, et Dansk, der naturligvis fornorskedes, som Tiden gik, navnlig i det 19. Aarhundrede og for Alvor efter 1905. Thi man følte ganske naturligt, at dette danske Sprog var fremmed og uegnet til at bære en norsk Kultur.

Men der var én Mand, der ikke troede stort paa dette Fornorsknings-Lapperi, og det var *Ivar Aasen*, Landsmaalsrejsningens Skaber og Geni. Han søgte ud i Dalene til de forsprængte Rester af det norske Rigssprog; han søgte at finde frem til en fælles Norm, hvor han, saa godt som det lod sig gøre, vilde fastholde, hvad det norske Sprog vilde være blevet til, hvis det ikke i 400 Aar havde været tilsidesat. Af dette Forsøg opstod

Landsmaalet, der slet ikke er »Bondemaal«, men levende Rester af det norske Rigsmaal, der i sin Tid bar en norsk Rigskultur.

Hvordan dets Skæbne har været i de 100 Aar, der er gaaet siden Aasen, er en lang og indviklet Historie, der ikke her er Plads til at komme ind paa. Men dette Sprog er nu Bærer af en hel Kultur, et skjult Norge bragt op i Dagen og en hel Litteratur, der nu staar som den rigeste i det unge Norge. En Digter som Olav Duun bærer nu Norges Navn ud over Verden. Og i Aukrust har det faaet den mest vidtspændende Lyriker siden Wergeland.

Udviklingen i Norge efter 1905 har kort sagt og stort set været en stor Opløsningsproces inden for de Rester af den dansk-norske Fælleskltur, som det saakaldte Rigsmaal var et sprogligt Udtryk for. Ydre Udslag har vi set i Domkirkesag, Grønlandssag, Forandring af Bynavne, f. Eks. Kristiania til Oslo.

Men nu det dansk-norske Rigsmaal. Ja, man følte som sagt hurtig, at der skulde en radikal Omlægning og Fornorskning til, hvis det ikke skulde glide ud som Kultursprog og sendes til Danmark med Tak for Laan.

Dette indsaa Bjørnson og blev selv en af de ivrigste Kræfter i denne Fornorskningsproces. Men han var alligevel for bundet af sine dansk-norske Kultur- og Sprogforudsætninger til, at han kunde bringe Sproget i Trit med Udviklingen og Selvstændiggørelsen.

Her er det, vi kommer til *Hans E. Kinck*. Han var enig med Aasen i, at Rigsmaalet var for fremmedartet til at kunne bære en helnorsk Kultur. Men han fastholdt, at det maatte være Grundlaget for et kommende norsk Rigsmaal. Og med ham sætter da Fornorskningen radikalt, ja revolutionært ind. Han indfører Dialektreplik i sine Folkelivsskildringer. Men ikke alene paa denne filologiske Maade søgte han at knække det dansk-norske Sprogs Aag. Han vidste, at det, der er et Sprogs nationale

Hemmelighed, mindre ligger i Gloserne end i Rytmen. Og det var her, han satte ind med sit geniale Hovedværk »Driftekaren«, der som nationalt Epos i moderne norsk Litteratur betyder det samme — ja mere — end »Per Gynt« betød i sin Tid. Ud over den rent poetiske Værdi er dette Drama ikke alene rigt ved de mange særnorske Ord og Vendinger, men først og fremmest ved en original Syntaks og Rytmik, som man føler helt svarer til en Grundrytme i norsk Mentalitet, og som ligger milelangt, f. Eks. fra Welhavens og Efterfølgeres dansk-paavirkede Rytmik, der kan mærkes helt op i f. Eks. et saa nationalt Epos som Garborgs »Haugtussa«.

Kincks vældige Forfatterskab paa over 40 Bind er et Hængsel, hvorom moderne norsk Kultur svinger for Alvor bort fra Fælleslitteraturen og dens danske Tradition.

Alt dette er Forudsætningerne for det nye Retskrivningsforslag og den aktuelle Sprogdebat i Norge. Det betyder et stort Skridt fremad mod et ogsaa kulturelt og sprogligt selvstændigt Norge. Og dette maa hilses med Glæde i Norden.

Der er meget endnu at afvikle. Der er endnu døde Væv i norsk Kultur fra Dansktiden. Men vi kan allerede begynde at øjne et Fremtidens Norge, der helt bor paa egen Grund. Da vil for Alvor det Bjørnsonske Vers gælde:

Nu er morgen over folkets kræfter
og morgengrættenhed derefter
av svake folk og gamle.
Stundom stiger det til forbandelse.
Men snart kan Norge samle
alle krænkede navn
i sin moderfavn
under glorien af sin opstandelse.

VII.

Jeg har i de foregaaende Kapitler skitseret de Forudsætninger, jeg mener er nødvendige for at en moderne Skandinavisme skal blive mere end et nordisk Sammenløberi, fordi vi jo nu paa saa mange Maader er henviste til hinanden, og Farerne truer rundt om. Jeg har fastholdt Skandinavismens Udvikling af Romantiken og derfor Sammenhængen mellem den historiske og den moderne og begges dybe Sammenhæng — for os — med den sønderjydske Sag. Det store Skamlingsbankemøde i 1844 blev en Indvielse, siden kom det skandinaviske Kirkemøde i København 1857, hvor Klosterpolitikernes Problemer blev drøftet.

Begge Gange var det Norden og Europa, der var Problemet, selvom i et andet Forhold og i en anden Brydning end nu. Jeg har i det foregaaende sammenfattet min nordiske Anskuelse og givet den en personlig Understregning, fordi jeg denne Gang henvender mig i første Omgang til mine sønderjydske Landsmænd og dem, der staar i den aktuelle Grænsekamp. Jeg maa maaske ogsaa tilføje, hvordan det er gaaet med denne Anskuelse gennem Aarene, da det kaster et vist Lys over Forholdet mellem Idé og Aktualitet. Jeg fremsatte den første Gang ved et Møde for norske Studenter i Oslo 1922. Da blev den nærmest taget som Kuriositet. Det var i de Dage, da Folkeforbundets Sol var i opadgaaende og en ny Internationalisme syntes at blomstre efter at Verdenskrigen — som mange mente — havde svedet de nationale Instinkter ud. Man gik mod Stresemanns og Briands Tid, Locarno-Tid. Desuden var den norske Studenterverden væsentligt bestemt af en Idealist-Kommunisme i Lyset af hvilken man ventede en snarlig Omvæltning af Samfundene. Yderligere har man i Norge — og har den Dag i Dag — en vaagen Mistanke, hvergang man fra dansk

Side taler om Norden, at det næppe er for Nordens Skyld men for vor egen, hvad man lod mig høre.

Højskolen var heller ikke nordisk interesseret men optaget af internationale og sociale Problemer, Fredssag, passiv Modstand, Gandhi, Kvækerne, Rathenau og anden Idealisme. Næste Gang var ved det store nordiske Studentermøde i Oslo 1925. Det kunde jo synes en naturlig Anledning. Men Situationen var nogenlunde den samme, det aandelige Klima var folkeforbundssommerligt. Saa gik Aarene, og Tiderne vendte sig. Det blev Vinter, Fimbulsvinter.

Da jeg sidste Gang talte om denne Anskuelse i 1937 ved nogle Møder i Københavns og Lunds Studenterforeninger, da var man alle nordiske, hver paa sin Maade naturligvis, men ekstatiske, nu var der ingen Ende paa, hvor vi hørte sammen, hele Norden var nordisk, alle Foreninger var nordiske, hærdede internationale Socialdemokrater slog i Bordet og paakaldte Nordens Aand og Marv. Nazismens store Spøgelse havde vist sig i Syd.

Da blev jeg bange.

Ikke just for Nazismen. Men for dens Reaktioner i det demokratiske Norden. For Frygtskandinavismen, Sammenløberiet paa Grund af Uvejret. For alle de Illusioner om nordisk Gensidighed, der nu blev brygget, og om Modsætninger, som man ikke anede fandtes, men som nok skulde aabenbare sig, naar alt dette nordiske Snak skulde bestaa Virkelighedens Prøve. Jeg havde oplevet Grønlandssagen og fulgt den nøje. Jeg frygtede, at hele denne ofte ekstatiske nordiske Interesse netop skulde fjerne Opmærksomheden fra, hvor Problemerne og Vanskelighederne egentlig laa og sløve Viljen til at løse dem.

Dette har netop noget at gøre med den aktuelle militærpolitiske Situation. Det er ikke min Sag at debattere Betimeligheden af en fælles-nordisk Militærpolitik. Sverige og Norge opruster. Men dertil er at sige, at saavel

Koht som Sandler sidder i Ly af geografiske Forhold, som vi i Danmark ikke har. Vi er gennem vore Bælter og Sydgrænse ganske anderledes afhængig af den europæiske Storpolitik og det Tryk, der kan øves baade fra Moskva, Berlin og London. Hele vor Udenrigspolitik er mere end de andre nordiske Landes indfiltret i dette Forhold og da navnlig vor Militærpolitik. Saa meget om dette.

Vi ved ikke, hvordan Danmark og Norden kan blive stillet i en kommende europæisk Konflikt.

Men her er det afgørende for den Kulturpolitik, jeg her har skitseret, at den gennem den gensidige Forstaaelse ogsaa afgiver Basis for en fælles aktiv Optræden. Det er vore Regeringers Opgave at drive en ansvarlig Udenrigspolitik og dermed Militærpolitik. Men det er vor Opgave at skabe en fællesnordisk Bevidsthed, der kan rumme Modsætningerne saaledes, at de bekræfter hinanden i Idéen om en Opgave, der er større end de nordiske Landes nationale Særopgaver.

Nu henvender jeg mig til sønderjydsk Ungdom og dem, der staar i Grænsekampen, thi de véd paa Forhaand noget om Forskellen mellem Aktualitet og Idé, Illusion og Virkelighed.

Skandinavismen er nu som Idé over 100 Aar gammel. Gennem skiftende Tider, skiftende Aktualiteter og Illusioner har den levet. Og nu rummer den en verdenshistorisk Opgave: nemlig at bevare de Kulturværdier, der nu er trampet i Støvet, bevare et Europa, som Europa har svigtet, løfte Universalitetens og Humanitetens Mærker over Folkene, Frihedens, Menneskerettighedens, Personlighedens, Verdensborgerlighedens.

Men for at dette kan ske i Aand og Sandhed, maa enhver nordisk Nation have Bund under Fødderne; det hedder det nationale; det er fra Naturens Side, som Blod og Race, Folkets Driftsliv, dets Begær efter at be-

staa. Vind det ved at overvinde det, og det nationale vil være en aandelig Virkelighed! Men saa er Vejen banet til et Fællesskab med alle Folk, der hver har sin Vej, sin Skæbne, sin Natur at vinde ved at overvinde; saa bliver det nationale aldrig et Maal for et Folks Stræben men et Vækstvilkaar for den Verdensborgerlighed, hvori Folkene gennem alle Modsætninger og over alle Grænser kan mødes.

Atter det skilte
bøjer sig sammen
engang i Tiden
vorder det ét;
da skal det frie,
mægtige Norden
føre til Sejer
Folkenes Sag.

Folkung 1938.

STORSKANDINAVISMEN

Efterkrigstidens vældige Omvæltninger er nu gaaet Folk paa Hjernen, saaledes at al Sans for historisk Sammenhæng og Udvikling forykkes. Og der er virkelig dem, der i Europas Primitivisering ser et Fremskridt. Tilbage til Naturen, til Blodet, Racen, Milieuet, kort sagt Driftslivet. Rousseau gaar igen. Eller rettere: det er ham, der har vundet Hegemoniet over Europas, skal jeg sige Aandsliv, i hvert Fald Sjæleliv, Driftsliv, nationalt og socialt forklædt Idealisme. Hvad er Nazisme, Fascisme og Kommunisme andet. Riger opstaar som hine Kæmper i Nebukadnezars Drømme: jernklædte Kæmper, men paa Lerfødder. Det sidste vil man ikke se, fordi Magten nu engang fortryller Mennesker, taler til primitive Instinkter, saaledes at de bryder igennem den Kultur og Civilisation, der altid er vundet, for saa vidt som det primitive er overvundet. Dette bør vore hjemlige moderne Primitivister og Naturalister lægge sig paa Sinde. De førte en paa flere Punkter nødvendig Reaktion mod en Civilisation, som de frygtede vilde blive steril uden Natur. Og man dyrkede da det oprindelige, det barnlige, hentet hjem fra primitive Folkeslags Inspiration til Skulptur og til Dans; Negrene maatte holde for, og nu har Jazzkulturen kvalt Musikkulturen, Synkopen har snigmyrdet Rytmen, Sentimentaliteten fordærvet Følelseslivet. En moderne Individualisme blomstrede af alt dette, en anarkistisk Modernisme, der plejede kommunistiske Utopier i et velassorteret borgerligt Samfund. Man talte ud af

dette endog om en frisindet Kulturkamp uden at ane, at alt dette førte direkte til Nazisme. Thi det blev Hitlers Sukces, at han netop aktiviserede hele denne æstetiske Kælen for Primitivisme og Infantilisme, dette Forræderi mod Civilisationen og dens Humanitets- og Universalitetsprincipper. Han rejste et Stortyskland paa denne primitive Følelse for Race og Blod. Det begyndte paa flere Fronter fredeligt som Hjemstavnskultur, Folkedans, Vandrefugle, Individualisme, Freudisme o. s. v. Og det endte i en skarp Militarisering, der kun kan ske, for saa vidt de primitive Instinkter kan aktiviseres. Naturen i os kræver til sidst at bekræftes i sin Værdighed gennem Handling. Og en Verdenskrig hænger nu over Hovedet paa os alle.

Saadan gik det til; og vi har ganske vist ikke Nazisme i Norden og faar det aldrig; men den nazistiske Mentalitet, den forkælede Sans for det oprindelige og det naturalistiske er udbredt og spøger i de mærkeligste Forklædninger og i de utroligste Kombinationer. Et er *Instinkt*, det er blindt, det vil som alt, hvad der har med Driftslivet at gøre, kun fuldbyrde sig i Handling, naar som helst og hvor som helst, springe over, hvor Gærdet er lavest, bryde igennem, hvor Dæmningen er svagest. *Tanke* er noget andet. Her kommer Ansvar og Forpligtelse til. Og her kommer først og fremmest Reaktionen mod Primitivismens Vælde, hvad enten den optræder som uskadelig Æstetik eller som Handlingsidealisme og -aktivisme.

Der maa *ske* noget ogsaa hos os! raabes der. Vi skal have dansk Samling, vi maa have nordisk Samling. Vi maa se at komme ind i noget *nyt!* Al Primitivisme har jo Barnets uslukkelige Interesse for det nye, for Revolution; det maa komme med det samme; Grunden til, at de fleste Revolutioner i Verden er nedkommet med dødfødte Børn.

Det er mod disse Tendenser her i Norden, jeg vil nedlægge en Indsigelse paa Fornuftens og Historiens Vegne. Vi har ikke været rystet til Livsnerven af en Verdenskrig, vi har ikke været et sammenbrudt Folk undtagen i fantasifulde Demagogers Fantasi. Vi har lykkeligt undgaaet alt dette, og af hvilket Kommunisme (forstaaet her som Stalinisme), Fascisme og Nazisme er opstaaet som Verdenskrigens sande Eftervirkninger og Resultater. Vi ejer ikke politisk og socialt de Forudsætninger, der gjorde de europæiske Magtdiktaturer mulige.

Men skøre Hoveder og naive Idealister kan ikke se andet, end at vi ogsaa maa med i »det nye«. Ogsaa vi maa handle, dansk og nordisk. Noget maa ske, ellers revner vi af den filantropiske Idealismes Damptryk.

Der er mange Eksempler paa dette. Jeg skal kun nævne et, fordi jeg nu engang kender noget til det, baade gennem Fornuft og den Viden, der er dens Resultat, og den Følelse, uden hvilken enhver Viden vil savne moralsk Basis.

Det er det nordiske.

Forholdet mellem de fem nordiske Stater. Dette Forhold er jo nu Formaalet for alles levende Interesse. Man vader i Nordiskhed, i nordiske Kongresser, det er Norden her og Norden der og Norden alle Vegne, ogsaa Studenterne fester nordisk sammen og hidser hinanden op til at sige Ting, der minder om den gamle kortsynede og uansvarlige nationalliberale Studenterklasse-Skandinavisme.

Men uden for dette, der er ret uskadeligt, fordi det stort set mere hører ind under Geografien og Trafiken: som nærboende Folkeslag er vi nu engang i Tider som disse henviste til hinanden og til hinandens Selskab, uden for dette er der i de nordiske Lande Tendenser til en real og aktiv Storskandinavisme, der kan blive farlig, fordi den opererer med alle Krisens vibrerende Stemninger

og Tendenser, og som — trods al Afstandtagen — kommer til at nyttiggøre sig af den omtalte nazistiske Mentalitet; det vil her sige en Handlingsprimitivisme, der kommer til at overspringe alle kulturelle Modsætninger, der nu engang hersker mellem Nordens Lande.

Gennem store Annoncer og Brochurer har man i den sidste Tid søgt at samle Medlemmer til en Storskandinavisme. Der er ingen Grund til at gaa nærmere ind paa Indholdet. Det er det gamle Lirum-Larum om en politisk Samling af Nordens Lande, Hovedstad i Gøteborg, Koloni- og Forsvarspolitik, eller hvad skørhodede Fantaster, der kun kender Norden fra deres Atlas, nu kan fantasere sig til. Jeg vil blot her fastholde Tendensen; thi i dette Opkog af gammel Studenter-Skandinavisme er der brokket Elementer af moderne nazistisk Mentalitet. Ord som »Fører«, »dansk Afstamning«. Og saa skal naturligvis disse moderne Handlings- og Samlingsfolk være kristne, da de vel gaar ud fra, at Kristendommen er et gammelt nationalt Klenodie. Hvad der jo er rigtigt nok, men med ret farlige Konsekvenser for Nationalidealismens Primitivister, hvad Hitler da ogsaa straks forstod og derfor som Stalin valgte at smide Kristendommen over Bord. Det var der da Konsekvens i.

Lad os da, saa længe vi kan, ud fra Danmarks og Nordens historiske Grundforhold reagerer mod den tyske Krise-Nationalisme.

For det første: Ord som Fører. Det har ingen Skik hjemme i et Norden, der bag alle Krisefænomeners og deres forvirrede Udslag er dybt demokratisk, ikke alene i politisk Form, men ogsaa i folkelig Struktur. Det er jo nu Nordens verdenshistoriske Opgave at bevare et Demokrati, som den største Del af Europa har svigtet for Magtens og den nationale Sikkerheds Skyld, og redde et Europa og en europæisk Udvikling, som Efterkrigstidens Europa har forraadt. Og Udtrykket: kristen og af nor-

disk Afstamning! Det forkludrer alle vore folkelige og nationale Begreber. Kristen! — lad os i disse den hedenske Nationalismes Tider tværs gennem alle Konfessioner holde fast ved, at der gives kun universal Kristendom, en Aandsmagt, der altid har verdensborgerligt og mellemfolkeligt Sigte. En Hævder af Medmenneskelighed tværs igennem Racer og Nationer. Lad dem, der saa billigt fører det kristne ind paa deres aktuelle Programmer, ikke glemme Pauli Ord: Fra nu af gives der ikke Jøde eller Græker, Træl eller Fri, Mand eller Kvinde, nu er alle ét i Jesus Kristus.

Og Afstamning. Ingen Afstamning giver Folk nogen Værdi. Man bliver ikke dansk, fordi man bor i Danmark, er lyshaaret og langskallet.

Det at være dansk er et Spørgsmaal om et aandeligt Fællesskab i Historie og Poesi. Det at være dansk er ikke en individualistisk Nationalsammenhæng, bundet til Blodets og Racens Naturelementer, men en Personlighedskultur, en fri og forpligtende Samhørighed i Nationens Aandsliv i tusinde Aar.

Dette bør erindres nu, saa meget mere som en af de ypperste Forkæmpere for denne Nationalfølelse var Ernst Trier, Vallekilde, Jøden, den Mand, der er Inspirationen til den danske Gymnastik, der nys fik den største Sukces ved den store Lingiade i Stockholm. Grundtvig havde ingen søvnløse Nætter, fordi en af hans ypperste Disciple i det nationale Nybygningsarbejde efter 1864 ikke var Arier. Thi han var for meget Aandsmenneske til at tro stort paa Holdbarheden af Blodets Baand og Familiebaand. Og i vore Dage vilde han vel vide — tværs igennem al kristelig-national Idealisme — noget om den afgørende Forskel mellem Hagekorset og saa det Kors, der ingen Hage er ved.

Paa Baggrund af dette anser jeg enhver Storskandinavisme som et mer eller mindre fordækt nazistisk Krise-

fænomen. Og jeg anser disse Tendenser for uhyre farlige, hvis en ny Verdenskrig skulde blive mulig. Da vil nemlig disse Utopier om Norden som en Union i det udenrigspolitiske, det militære, sociale og handelspolitiske give Bagslag og gøre os dobbelt værgeløse og tvivlraadige paa Virkelighedens og Realiteternes nøgne Mark. Vi oplevede det i 1864, da Studenterskandinavismens Idealer brast som Sæbebobler, saadan at det bitre Sæbevand længe sved i Øjnene. — Vi skulde nødigt opleve det engang til, opleve at aktuelle idealistiske Illusioner skygger for den Virkelighed, der er alle Tings Prøve.

Nordens Lande ligger langt fra hinanden i nationalkulturel Særudvikling. Saa langt, at ingen akut Situation kan faa disse fem Stater til at virke og handle som en Enhed. — Ikke endnu. Jeg nærer naturligvis det Haab, at Tiden for dette kan komme. Men for at det kan ske, skal der et stort Arbejde til, for at en gensidig Forstaaelse kan blive saa dybtgaaende og saa levende, at den kan bære en Enhed.

Det er muligt, at vi hører sammen i de uklare Begreber, der hedder Blod og Race, de fleste af os er i hvert Fald misundelsesværdigt lyshaarede, hvis da ikke er rødhaarede, hvad der skal være det bedste ariske Kendetegn. Men hører vi ikke sammen paa anden Maade end i denne naturalistisk-fatalistiske, saa hører vi nordisk set overhovedet ikke sammen. Og ingen Bevægelse heroppe vil kunne baseres paa en saadan Samhørighed. Dette bør Pangermanister, Nazister og Storskandinaver vide. Jo før jo hellere, for ikke at spilde Kræfterne paa en historisk uløselig Opgave.

Nu bør Tiden være inde til bag alle de skandinaviske Illusioner at uddybe de reale Forskelle og Modsætninger mellem Nordens Nationer. D. v. s. lære hinanden virkelig at kende ud fra hinandens Forudsætninger. Ud af dette ædruelige Kendskab kan der maaske skabes en holdbar

Grundmur under et nordisk Fællesskab og et nordisk Samvirke. Og det — og det alene — vil holde. Og paa det kan der bygges. Men at bygge, uden at dette Arbejde er gjort — hvad der vel kan være muligt i vore Dage, hvor den demokratiske Kultur er ude for den haardeste Belastningsprøve — det er at bygge paa Sand, som den første Stormflod vil skylle bort. Det er da kun en Glæde at erfare, at nordisk ansvarlig Politik holder sig borte fra alle storskandinaviske Fantasier. Der er klog Realitetspolitik i dette og sand nordisk Fremtid.

Det gælder nu om at holde sig alle de paatrængende ideologe nordiske Fantaster fra Livet; de skyder op som Paddehatte i en Efteraarsskov. Nogle af dem er giftige, andre er uskadelige, pranger i straalende Farver, men ender med at blive Støv for Vindene.

»Politiken« 1939.

ILDEN OG DET UFORBRÆNDELIGE

Baaltale paa Skamlingsbanken.

Det er gammel Skik her i Norden, at vore Fester slutter med et Baal. Ilden, der brænder. Lyser og fortærer, saadan at Symbolet kan staa rejst over den Virkelighedens Verden, der omlejrer vor Hverdag. Thi Virkeligheden lever kun aandeligt af Symbolets Naadegave. Lad os huske det nu i Aften. Symbolet er det uforbrændelige, der bliver tilbage selv efter en Verdensbrand. Det er det, der bliver tilbage efter os alle, det, vi af vort særlige Liv forstod at udløse saadan, at det blev almenmenneskeligt. Thi i samme Øjeblik er det løftet over Tidernes Vekselspil, over Nationernes og Personernes Kamp.

Som Symbol er det almenmenneskelige en Ledestjerne, der fører fra Fortid og ud i Fremtiden.

Dette vil jeg gerne fastholde her i Aften, hvor der ligger et langfredagsmørkt Europa omkring os, og hvor det Baal, der brænder, er en lysende Bavne for de universale Tanker, for den Menneskelighed, for den mellemfolkelige Forstaaelse, der netop kræver det nationale til Vækstvilkaar. Det er jo netop for dette, at Skamlingsbanken er et historisk Sted og et nordisk Symbol. Det største, vi ejer til Samling og til Sammenhold om Grundforhold, uforbrændelige Bestanddele i den nordiske Kultur, der er vor, og som det er vor Opgave at hævde trods alt og tværs igennem alt.

Trods alt — trods et Europa, hvor Folkenes Frihed er knægtet af Vold, Barbari og Militarisme.

Tværs igennem alt — tværs igennem det Ekko, disse

nazistiske, kommunistiske og fascistiske Bevægelser har givet i Norden.

Nu gælder det for Nordens Ungdom at staa fast, ikke lade sig forvirre af den feberagtige Ophidselse af alle de primitive Instinkter, som nu foregaar i høje Idealers Tegn. Man har længe i Europas Kunst flirtet med Sans for det primitive, det oprindelige, det barnlige; nu hævner det sig; det var Hitler, der aktiviserede denne Interesse for det infantile, og Nazismen truer nu med at gennembryde den europæiske Civilisations Bolværk. Nu kan enhver se, at Kultur altid er vundet *imod* Natur. Overvind Naturen i dig under Pligtens og Ansvarets høje Stjerner, og du er med i Kulturen, du har erhvervet noget uforbrændeligt, det, der bliver tilbage i dit Eftermæle, efter at Graven og Naturen har faaet sit. Overvind din Sjæl, støb den om i Karakter, i Vilje og Retning, og du er med i Aandens Verden, maaske en lysende Bavne for det i Mennesket, der ikke vil gaa under og ikke kan gaa under, selv om det overvindes.

Vi er med dette kommet til det historiske, der aldrig bør glemmes, naar der tændes Baal paa Skamlingsbanken. Vi er kommet til det for dansk Kultur, ja, for Norden afgørende Møde, paa Skamlingsbanken den 4. Juli 1844. Her mødtes og forbandtes to europæiske Strømninger, der begge pegede mod den ny Tid, men som ellers ikke alle Steder gik godt sammen: den liberale Strømning, der stammer ned fra den amerikanske Uafhængighedserklæring og den franske Revolutions Hævdelse af Menneskerettighederne. Den anden er den nationale Strømning, rejst af Romantikken, myndiggjort i Folkenes Kamp mod den hellige Alliances Enevoldsdiktaturer.

Disse Strømninger blev ved hint Møde forbundet med Strømningerne fra det vaagnende Sønderjylland og Norden. Lad os huske det, det er vejlednde i Dag, maaske mere afgørende nu end den Gang.

Ogsaa nu er Folkene i Europa bundet af en Diktaturpolitik, en mere eller mindre hellig Alliancepolitik, og de liberale Strømninger maa gaa som underjordiske Floder i Europa.

Baalet i Aften brænder for en Fortid, hvori der er Fremtid for den Del af dansk og nordisk Ungdom, der har Mod og Karakter til at hævde Personlighedens og Frihedens Principper, til at vedgaa Nationalliberalismens europæiske, nordiske og danske Syner og Synspunkter. Den led Skibbrud i den aktuelle Histories Forløb. Men som Idé er den brændende som et Baal. Den har sit Udspring her og fik sit Stempel af dem, der talte hin Sommerdag: Laurids Skau, Grundtvig, Ploug, Orla Lehmann, Meir Goldschmidt. Og der sprang Historie og Bedrift ud af disse Taler. Grundtvigs Tale blev i Grunden en Indvielsestale til den første danske Højskole i Rødding. Og gennem Plougs og Lehmanns Taler kronedes dansk og sønderjydsk Politik med et nordisk Perspektiv. Virkeliggørelsen har nu andre Vilkaar. Men de Fakler, der skal lyse os frem gennem den tvivlraadige Nutid, kan tændes her ved dette Baal, der lyser med Genskær af hint historiske Møde, hvor ogsaa Jøden Meir Goldschmidt talte, for at det ikke siden skulde glemmes, at det nationale her nordpaa ikke finder sin Berettigelse i Blod eller Race, men alene i en aandelig Samhørighed. Lad os huske dette i en Tid, hvor Tysklands Brutalitet mod Jøderne raaber til Himlen om Barmhjertighed. Og lad os i Dag i Skæret af vor Historie afvise alle fremmede Ideer, som nu voldsomt hærger i Landene sydpaa, men som i vor Folkehistorie er giftige Fremmedlegemer. Og lad os afvise alle taabelige Forsøg paa en Storskandinavisme, som hist og her rejser Hovedet, mere eller mindre smittet af den storslaaede Folkesamling sydpaa.

I et københavnsk Blad læser jeg denne Annonce: »Herved tillader jeg mig at meddele, at jeg har udstedt Fuldmagt til vor Fører, Arne Lindgren, Ryslinge. Lindgren

taler i København paa et Møde for Medlemmer. Interesserede, der opfylder Medlemsbetingelserne: Kristen og af nordisk Afstamning eller Indfødsret i et skandinavisk Land, kan blive Medlemmer«. Annoncen er undertegnet: Storskandinavismens Programatiker.

Er dette en Spøg, saa er det en grov og farlig Spøg i en for Norden vanskelig Tid. Og er det Alvor, saa er det en Haan mod alt, hvad der har med Skamlingsbanken at gøre. Jeg vender mig her til de danske Ungdomsforeningers og Det unge Grænseværns Folk: Lad os brænde disse Taabeligheder paa Baalet!

Ord som Fører, kristen og af nordisk Afstamning forkludrer vore folkelige Begreber og hører ikke hjemme blandt en Ungdom, der vil være dansk Grænseværn og som vil forny den Bevægelse, det folkelige Gennembrud betød.

Efter Mødet i 1844 blev der paa Toppen af Banken tændt et vældigt Baal, der lyste for de bortdragende, det vældige Vogntog mod Vest, Syd og Nord, Skibene, der sejlede mod Øst. Niels Jochum Termansen, der havde været med ved Mødet, og for hvem det blev en Skæbne, fortæller om dette Baal, der i Sommeraftenstunden kunde ses viden om: Mil efter Mil kørte Vogntoget i alle Retninger; men vendte man sig om, stod Baalet som en Ildstøtte paa Bankens Top.

Lad det lyse saaledes for os i Aften, Symbolet, der springer ud af Flammerne og vidner om det uforbrændelige i alt, hvad der sker, i alt hvad vi siger, Ildprøven for baade Ord og Daad.

Som en Fugl Føniks løfter dette uforbrændelige sig af Historiens og vore Meningers Aske som *Ideen* og det Tegn, hvorunder vi strider. Og i Sommeraftenskumringen ser vi til Slut i Lys af Baalet det Udsyn, Skamlingsbanken betyder.

Først mod *Europa*. Vor Opgave er nu at hævde et Europa, som Europa har forraadt, hævde Verdensborger-

lighedens og Medmenneskelighedens universale Tanker.

Dernæst mod *Norden*. Vor Opgave er at fremme Folkelighedens forskelligartede Norden og finde frem til Sammenspillet mellem de fem selvstændige Riger; gensidig Forstaaelse og Respekt opbygger alene den sande nordiske Samhørighed.

Dernæst mod *Danmark*. Vor Uovervindelighed som Nation ligger til sidst i vor Evne til under Frihed og gennem Personlighed at kunne virkeliggøre et historisk og poetisk Fællesskab paa Trods af Racens Krav og Blodets Røst.

Og endelig mod *Sønderjylland*, det genvundne Land. Vor Grænsekamp kan i Dag kun gennemføres under de Idealer, hvorigennem den blev vunden: Folkefrihedens og Nationalitetsprincippet, den frie Personligheds Valg. Det at høre til Danmark er ikke et Spørgsmaal om Race, Blod og Hjemstavn, Bynavne, Sæd og Skik. Det at høre til Danmark er at føle sig bundet og forpligtet af en aandelig Samhørighed med Danmarks historiske og poetiske Kultur.

Lad Baalet da lyse for det, der var gammelt, men i Dag er uforbrændelig nyt. Og lad mine sidste Ord fra denne Banke og dette Højdepunkt være Grundtvigs Linier om det nationale og folkelige Fællesskab, der ikke kan fortæres eller forbrændes af Konjunkturer, Krig eller Kriser:

Til et Folk de alle høre,
som sig regner selv dertil,
har for Modersmaalet Øre,
har for Fædrelandet Ild.

Resten sig som Dragedukker
selv fra Folket udelukker,
lyser selv sig ud af Æt,
nægter selv sig Indfødsret.

»Kolding Folkeblad« 1939.

JØRGEN BUKDAHL

MELLEMKRIGSTID I

1920—1925. Pris Kr. 7.50

Redaktør Vald. Koppel i »Politiken«:

Der er i ham et sprudlende Liv, et Vælд af Ideer, en Rigdom paa Billeder; men Hovedlinien i hans Forfatterskab ligger klar og aaben: gennem det nationalt-folkelige og nordiske peger den videre frem mod en Udvikling, der kræver Kamp for Frihed i Kirke, Skole og Samfund.

Johan Falkberget i norsk »Högskulebladet«:

Naar den mellemfolkelige bro engang er et uomtvisteligt faktum vil Bukdahl nyde rang og honnør som den store brobygger i Norden. Den danske dikter og forsker kan stolt og trossigt løfte hodet mot et interims kjetterbaal. Helt sikkert kommer det til at brenne ned uten at hans gjerning og daad blir forteret i det .... Hans hemmelige styrkebelte er *tro*. Bjørnson omgjorde altid sit »sinds lænder« med det, naar han gik til holmgang. Vi nordmen hedrer og takker den danske mester Jørgen Bukdahl.

MELLEMKRIGSTID II

1925—1930. Pris Kr. 8.50

Redaktør N. P. Jensen i »Fælleskorrespondancen«:

Det er hævet over enhver Tvivl, at Jørgen Bukdahl er en førende Kulturpersonlighed i Nutidens Danmark. Han har et vægtigt Budskab at bringe.

Oscar Geismar i »Kristeligt Dagblad«:

Man fængsles fra første til sidste Blad. Man kan læse hans Bog paa samme Maade som i sin Tid Strindbergs »Det røde Værelse« eller Johs. Jørgensens »Den røde Stjerne«. Tilsammen giver Artiklerne et Tidsbillede, som vil blive staaende, fordi hver Streg øjensynlig dækker Virkeligheden. (Om Bind I). Paa en Tid da en social og international Kulturoptimisme endnu førte det store Ord, havde Bukdahl Fremsyn nok til at pege paa dette indre Danmark, som Grundvolden for vort folkelige Liv. Med denne Samling gulnede Aviskronikker har han da atter godtgjort sin Ret til at blive hørt. Han er en af Danmarks mest dybtskuende og mest forudanende Aander. (Om Bind II).

MELLEMKRIGSTID III

1930—1935. Pris Kr. 8.75

Jacob Paludan i »Nationaltidende«:

Der er overhovedet i denne Bog spredt et Tankestof, som man kan tilslutte sig eller reagere imod, men som er af Vigtighed.

Frovin Jensen i »Fyns Venstreblad«:

Det er en fortrinlig Bog, der her er blevet ud af disse udvalgte Afhandlinger, og som folkehistoriske Aktstykker vil den sammen med de øvrige Mellemkrigsbøger fra samme Haand blive af høj Værdi. En krævende og uegennyttig Gerning har han øvet, ikke tilskyndet af andet end sit varme, nordiske Sind. I disse Aar har han haft en standende Strid med Materialister og Naturdyrkere og dermed forsvaret Poesiens og Aandens Verden, og han har, tidligt oppe, staaet en udholdende Vagt overfor Nazismens Opmarch mod Norden, og Vagthornets Efterklang lyder nu ud mellem Bladene i Mellemkrigsbøgerne ....

Dr. phil. Jens Kruuse i »Jyllandsposten«:

Den nyttigste Bog i Danmark. — Vi bøjer os nu for, hvad Bukdahl saa og sagde. Vi gribes og inspireres af det, hans Humor stadigt siger os.

ASCHEHOUG DANSK FORLAG